

Beretin, Blaž; Karovska Andonovska, Biljana; Čurčija, Slobodan; Pavič, Lojze; Pleh, Ernest; Kozina, Andrija

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **2022**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:249:194794>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Croatian Defence Academy "Dr. Franjo Tuđman"](#)

Scientific Journal of the Croatian Defence Academy

STRATEGOS

ZNANSTVENI ČASOPIS HRVATSKOG VOJNOG UČILIŠTA DR. FRANJO TUĐMAN

UDK 32
UDK 355/359

ISSN 2459-8917 (Online)
ISSN 2459-8771 (Print)

Utjecaj demografskih režima na upravljanje ljudskim potencijalom u području obrane

Blaž Beretin

Constitutional Derogations of Human Rights in a State of Emergency – European Experiences in the COVID-19 Pandemic

Biljana Karovska Andonovska

The War of Armenia and Azerbaijan 2020 – Lessons Learned

Slobodan Čurčija, Lojze Pavič

Trenutačni model i prijedlog budućeg oblikovanja vojne pričuve u Republici Sloveniji

Slobodan Čurčija, Ernest Pleh

Volume VI, Number 1, 2022 ■ Godina VI., Broj 1., 2022., Zagreb

UDK 32
UDK 355/359

ISSN 2459-8917 (Online)
ISSN 2459-8771 (Print)

Strategos

Znanstveni časopis Hrvatskog vojnog učilišta
"Dr. Franjo Tuđman"

Scientific Journal of the Croatian Defence Academy
"Dr. Franjo Tuđman"

Volume VI, Number 1, 2022

Hrvatsko vojno učilište "Dr. Franjo Tuđman"
Ilica 256b, HR-10000
Zagreb, Croatia

Published twice a year

100 pcs

STRATEGOS

Znanstveni časopis Hrvatskog vojnog učilišta "Dr. Franjo Tuđman" /
Scientific Journal of Croatian Defence Academy "Dr. Franjo Tuđman"

Izdavač / Publisher

Hrvatsko vojno učilište "Dr. Franjo Tuđman" /
Croatian Defence Academy "Dr. Franjo Tuđman"

Za izdavača / For the Publisher

dr. sc. Blaž Beretin

Glavni urednik / Editor-in-Chief

dr. sc. Davor Ćutić

Pomoćnici glavnog urednika / Editor-in-Chief's Assistants

dr. sc. Andrija Kozina
dr. sc. Željko Dobrović
dr. sc. Luka Mihanović
dr. sc. Dijana Gracin
dr. sc. Marko Zečević
dr. sc. Zvonko Trzun
dr. sc. Tomislav Kovačević

Izvršni urednik / Executive Editor

dr. sc. Dalibor Vrgoč

Grafička urednica / Art Director

Andreja Sečen, dipl. ing.

Jezična lektura / Proofreading and language editing

Za radove na hrvatskom jeziku / For articles in Croatian:
Edita Pantelić, prof., Gabrijela Capjak, prof.

Za radove na engleskom jeziku / For articles in English:
Foreign Language Centre "Katarina Zrinska"

Održavanje mrežnih stranica / Website Maintenance

Veronika Šošćarić, mag. inf.

Dosadašnji glavni urednici / Former Editors-in-Chief

dr. sc. Jugoslav Jozić, dr. sc. Dražen Smiljanić, dr. sc. Valentina Ključarić

Savjetodavni odbor / Advisory Board

akademik Davorin Rudolf
akademik Mario Brdar
izv. prof. dr. sc. Boris Havel
dr. sc. Sandro Knezović
dr. sc. Dario Malnar
dr. sc. Igor Matutinović
prof. dr. sc. Ozren Žunec
izv. prof. dr. sc. Robert Mikac

Međunarodni savjetodavni odbor / International Advisory Board

Stan Anton, PhD
(National Defence University of Romania, RO)

Olivier Kempf, PhD
(French Institute for International and Strategic Affairs, FR)

Matthew Rhodes, PhD
(George C. Marshall European Center for Security Studies, DE)

Professor Tony R. Mullis, PhD
(U.S. Army Command and General Staff College, USA)

Full Professor Mitko Bogdanoski
(Military Academy General Mihailo Apostolski, MK)

Full Professor Rudolf Urban
(University of Defence, CZ)

Assoc. Professor Cristian-Emil Moldoveanu, PhD
(Military Technical Academy, RO)

Assoc. Professor Harald Gell, PhD
(Theresan Military Academy, AT)

Assoc. Professor Zoltan Jobbagy, PhD
(University of Public Service, HU)

Assoc. Professor Nevena Atanasova-Krasteva, PhD
(Vasil Levski National Military University, BG)

Full Professor Milan N. Vego, PhD
(Naval War College, USA)

Adresa uredništva / Editorial Board Address

Hrvatsko vojno učilište "Dr. Franjo Tuđman"
Centar za obrambene i strateške studije "Janko Bobetko"
Ilica 256b
HR – 10000 Zagreb, Hrvatska
tel: +385 (0)1 3784 161
e-adresa: editor.strategos@morh.hr
<https://strategos.morh.hr>

O Strategosu / About Strategos

U Strategosu se objavljuju izvorni znanstveni radovi, pregledni radovi, stručni radovi i prethodna priopćenja, koji podliježu najmanje dvostrukoj slijepoj recenziji te stručnoj lekturi i korekturi. U svakome od brojeva mogu se objavljivati i prikazi knjiga, mišljenja, osvrti, komentari i odgovori, članci o simpozijima, intervjui te anotirane bibliografije. Strategos je posvećen širokom interdisciplinarnom području vojno-obrambenih i sigurnosno-obavještajnih znanosti i umijeća. Časopis se objavljuje u tiskanom i elektroničkom izdanju.

Strategos publishes original scientific papers, scientific reviews, professional papers and preliminary reports, which are subject to at least two double-blind peer reviews and professional proofreading service. Each issue may also include book reviews, perspectives, opinion articles, commentaries and replies, symposium pieces, interviews, and annotated bibliographies. Strategos is dedicated to a wide interdisciplinary area of military-, defence-, security- and intelligence-related sciences and arts. It is published in printed and electronic format.

Odricanje od odgovornosti / Disclaimer

Stavovi i mišljenja objavljeni u Strategosu isključivo su autorski te ne predstavljaju nužno stavove Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Oružanih snaga Republike Hrvatske ili bilo kojeg tijela Vlade Republike Hrvatske.

The views and opinions expressed in Strategos are solely those of authors and do not necessarily represent the views of the Ministry of Defence of Republic of Croatia, Armed forces of Republic of Croatia, or any other entity of the Croatian government.

BLAŽ BERETIN

**Utjecaj demografskih režima na upravljanje
ljudskim potencijalom u području obrane 15 – 33**
Pregledni znanstveni rad

BILJANA KAROVSKA ANDONOVSKA

**Constitutional Derogations of Human Rights in a State of Emergency –
European Experiences in the COVID-19 Pandemic 35 – 51**
Pregledni znanstveni rad

SLOBODAN ČURČIJA, LOJZE PAVIČ

The War of Armenia and Azerbaijan 2020 – Lessons Learned 53 – 74
Pregledni znanstveni rad

SLOBODAN ČURČIJA, ERNEST PLEH

**Trenutačni model i prijedlog budućeg oblikovanja
vojne pričuve u Republici Sloveniji 75 – 101**
Stručni rad

Prikaz knjige 103 – 108

Riječ glavnog urednika

Poštovani čitatelji,

velika mi je čast i zadovoljstvo što sam izabran za novoga glavnog i odgovornog urednika časopisa Strategos. Ovom prigodom želim zahvaliti Hrvatskome vojnom učilištu „Dr. Franjo Tuđman“, koje izdaje ovaj časopis i koje mi je povjerilo ovu odgovornu dužnost. Časopis pod ovim nazivom neprekidno izlazi od 2016. godine. To treba zahvaliti autorima koji su objavljivali svoje radove, dosadašnjim članovima Uredništva, koji su zajedno, stručno i savjesno radili na pripremi materijala, zatim recenzentima, koji su pomogli odabrati vrijedne radove, a svakako i dosadašnjim glavnim i odgovornim urednicima. Ovdje posebno želim pohvaliti svoju neposrednu prethodnicu pukovnicu dr. sc. Valentinu Ključarić, koja je časopis vodila od 2019. godine. Dr. sc. Ključarić vrlo je uspješno upravljala Uredništvom, stručno odabirala radove i pripremala ih za objavljivanje u prethodnim izdanjima. Uređivati znanstveni časopis predstavlja za mene veliku odgovornost, ali i velik izazov.

Biti glavni i odgovorni urednik znanstvenog časopisa vrlo je zahtjevna i odgovorna dužnost. Odgovornost se ne odnosi samo na poslove uređivanja sadržaja časopisa, određivanja pravila autorima pri slanju radova u časopis, na brigu oko pravodobne i temeljite recenzije pristiglih radova; to je i velika odgovornost prema čitateljima časopisa. Moraju se pratiti njihove potrebe i zanimanje, ali treba biti spreman i na kritike. Naravno, od urednika se traži i povećanje kvalitete, planiranje budućnosti časopisa te posebice njegove međunarodne prepoznatljivosti. Svi ti zahtjevi i odgovornosti obvezuju na spremnost za naporan, sustavan i dugotrajan rad jer se jedino tako može ostvariti kontinuirano izlaženje časopisa i podizanje njegove kvalitete.

Pred vama je novo izdanje znanstvenog časopisa Strategos, Vol. 6 No. 1, prvo u 2022. godini. Ovo izdanje izlazi s određenim zakašnjenjem zbog tehničkih izazova s kojima se Uredništvo suočilo ove godine. Uz već poznate izazove

s obzirom na pandemiju bolesti COVID-19 i posljedice potresa, izdavanje novoga broja dodatno je usložilo preseljenje i raspored članova Uredništva na nove lokacije. Razlog za to bili su građevinski radovi u sklopu postpotresne sanacije zgrada na Hrvatskome vojnom učilištu. Usporedo s ovim izazovima došlo je i do promjene glavnog urednika časopisa i izmjene dijela članova Uredništva.

Unatoč tome uspjeli smo pripremiti prvo izdanje u ovoj godini s nekoliko radova koji su se u recenzijskom postupku pokazali kao vrlo vrijedni u znanstvenom doprinosu u polju Vojno-obrambene i sigurnosno-obavještajne znanosti i umijeće, kao i razvoju ovog polja u Republici Hrvatskoj.

Vjerujem da će i ovo izdanje naići na interes znanstvene i stručne javnosti.

Dopustite mi da se ukratko i osobno predstavim.

Moje glavno nastavno, znanstveno i profesionalno djelovanje odnosi se na područje upravljanja resursima obrane, upravljanja i razvoja obrambenih sposobnosti, obrambenog planiranja i međunarodne obrambene suradnje. Stručno radno iskustvo stjecao sam u proizvodnim organizacijama, postrojbama i upravnim organizacijama u civilnom i vojnom sektoru. Završio sam više stručnih izobrazbi i specijalizacija u području obrane i nacionalne sigurnosti u znanstvenim i obrazovnim institucijama u inozemstvu, kao i niz drugih specijalističkih tečajeva i seminara.

Obnašao sam niz odgovornih rukovodećih dužnosti u Ministarstvu obrane Republike Hrvatske i imao vodeću ulogu ili sam radio kao stručnjak u različitim stručnim skupinama na razvoju strateških dokumenata u području obrane i sigurnosti.

Preuzimajući dužnost glavnog urednika odlučio sam unijeti neke novine i određene promjene u časopis, poglavito na internetskoj stranici i u predstavljanju časopisa znanstvenoj, stručnoj i zainteresiranoj javnosti.

U Uredništvo časopisa, pored dosadašnjih suradnika, uključeni su i novi kolege ili su dosadašnji suradnici promijenili svoje uloge radi osvoježavanja pristupa, davanja svježine i novih ideja. Pri odabiru pomoćnika glavnoga urednika rukovodio sam se činjenicom da u Uredništvu trebaju biti kolege koji predstavljaju različita znanstvena područja kako bi se pokrio što širi spektar znanstvenih istraživanja. Znanstveno polje Vojno-obrambene i sigurnosno-

obavještajne znanosti i umijeće povezano je doslovce sa svim drugim znanstvenim, stručnim i profesionalnim područjima. Ambicija je i istodobno velik izazov u sljedećem razdoblju unaprijediti i podići kvalitetu te uključiti časopis u višu znanstvenu kategoriju.

Izabrani članovi Uredništva do sada su objavlivali radove u ovom časopisu i imaju i volju i želju pomoći u razvoju i postizanju još veće prepoznatljivosti časopisa. Članovi Uredništva, osim što su velika pomoć uredniku, ujedno su i promotori časopisa jer ga predstavljaju potičući svoje kolege na to da rezultate svojih znanstvenih istraživanja, svoje dragocjeno znanje i iskustvo objavljuju u časopisu Strategos.

S obzirom na to da je kao cilj postavljeno povećanje prepoznatljivosti časopisa na međunarodnoj razini, u sljedećem je razdoblju posebno važna uloga Izdavačkog savjeta. U ovom su slučaju prije svega važni bivši glavni urednici časopisa, koji svojim savjetima i aktivnim doprinosom mogu pomoći u unaprjeđivanju časopisa. Isto vrijedi i za članove Međunarodnoga savjetodavnog odbora. To su do sada bili eminentni predstavnici inozemnih znanstvenih i znanstveno-istraživačkih institucija, kao i vojnih učilišta, kao dio međunarodne istraživačke i obrazovne vojno-obrambene obitelji.

Rad na promicanju i podizanju kvalitete i prepoznatljivosti ovoga časopisa, koji je jedini znanstveni časopis koji pokriva vojno-obrambeno i sigurnosno-obavještajno područje u Republici Hrvatskoj, velika je odgovornost i izazov za svakog glavnog urednika i voditelja takva časopisa. Za ostvarenje tog cilja potrebni su prije svega zanimljivi znanstveni i stručni radovi. Pritom je dragocjena i uspješna suradnja članova Uredništva i Savjetodavnog odbora, recenzenata, autora i čitatelja.

Strategos još gradi svoj ugled i stoga je važno motivirati i animirati što više autora iz okruženja za to da u još većoj mjeri objavljuju svoje radove na stranicama ovoga časopisa. Stoga valja na tome i dalje raditi te povećavati broj međunarodnih autora i recenzenata, a to će svakako pridonijeti prepoznatljivosti i uspješnosti časopisa.

Moja je namjera kao glavnog urednika ustrajati u podizanju kvalitete časopisa, postizanju povećanja faktora odjeka, ali i raditi na većoj suradnji znanstvenih institucija i gospodarstva. Posebno se to odnosi na razvoj suradnje s vojnom industrijom i proizvođačima proizvoda vojne i dvojne namjene kroz model

„triple helix“ trostruke spirale inovacija. Ovo se odnosi na skup interakcija između akademske zajednice (sveučilišta), industrije i Vlade, kako bi se potaknuo gospodarski i društveni razvoj, kao što je opisano u konceptima kao što su Ekonomija znanja i Društvo znanja. Povezivanje znanstvenika koji se bave istraživanjem i razvojem s iskustvima i znanjem inženjera iz namjenske vojne i obrambene industrije, omogućuje put do uspjeha. Objavljivanje djela u suautorstvu obećava onu vrstu suradnje kakva se može prva uspostaviti. Kako bi sadržaj časopisa bio aktualan, potrebno je stalno pratiti nove trendove u području nacionalne i međunarodne obrane i sigurnosti koji će privući nove čitatelje, posebice putem mrežnog okruženja.

Unaprijed zahvaljujem svim autorima koji će časopis Strategos prepoznati kao mjesto širenja i predstavljanja svojih rezultata istraživanja te iskustava i spoznaja iz svih područja koje obuhvaća obrana i sigurnost. Za postizanje uspjeha u svim postavljenim ciljevima vezanima uz razvoj časopisa – osobito u vrlo dinamičnom području obrane i sigurnosti, pred kojima su neprekidno novi izazovi – ne postoji, nažalost, jednostavno rješenje, ali postoji naporan, sustavan i dugotrajan rad za ostvarenje cilja. Ovo je i prigoda da sve stručnjake koji su vezani uz nacionalnu i međunarodnu obranu i sigurnost, pozovem da podrže časopis Strategos u idućem razdoblju.

*Glavni urednik
dr. sc. Davor Ćutić*

Editorial

Dear readers,

It is my great honour and pleasure to be appointed as the new Editor-in-Chief of Strategos – the Scientific Journal of the Dr. Franjo Tuđman Croatian Defence Academy. I would like to take this opportunity to thank the Croatian Defence Academy for publishing this journal and entrusting me with this important responsibility. Since 2016, this journal has under this name been published continuously. We would like to thank the authors who published their papers, the previous members of the Editorial Board who collaborated competently and conscientiously on the material's preparation, as well as the reviewers who assisted in selecting valuable papers, and, of course, the previous Editor-in-Chief and responsible editors. I want to take this opportunity to thank Colonel Valentina Ključarić, Ph.D., my immediate predecessor, for successfully running the editorial office and selecting and publishing the journal's articles in earlier issues. She edited the journal from 2019 to the present. For me, editing a scientific journal is a huge duty as well as a formidable challenge.

The position of Editor-in-Chief of a scientific journal is a highly demanding and responsible duty. The responsibility does not only refer to the tasks of editing the journal's contents, determining the rules for authors who submit papers to the journal, and ensuring the timely and thorough review of received papers, but it also represents a great responsibility towards the journal's readers. Their needs and interests must be monitored, but criticism should also be expected. The editor must, of course, improve the journal's quality and plan its future, particularly with regard to its international recognition and visibility. All these requirements and responsibilities oblige us to be ready for intensive, systematic and long-term work, as this is the only way to ensure journal's continuous publication and increase its quality.

In front of you is the new issue of the Strategos Scientific Journal and the first one in 2022. This issue, Vol 6 No 1, is published with some delay due to

technical challenges that the editors have faced this year. The already known challenges in the form of Covid-19 and the consequences of the earthquake have been further complicated by the relocation and assignment of members of the editorial staff to new locations due to construction works on the post-earthquake rehabilitation of buildings within the Croatian Defence Academy. In addition to these challenges, there has been a change in the Editor-in-Chief of the journal and a change in some of the members of the editorial board.

Despite this, we have managed to prepare the first issue of this year with several papers that in the review process proved to be very valuable in the scientific contribution to the field of military-defence and security-intelligence science and art, as well as to the development of this field in the Republic of Croatia.

I believe that this issue will also meet the interest of the scientific and professional public.

Allow me to briefly introduce myself.

My primary teaching, scientific and professional activities are in the areas of defence resources management, management and development of the defence capabilities, defence planning and international defence cooperation. I gained professional work experience in production organizations, military units and administrative organizations in the civil and military sectors. I completed several professional trainings and specializations in the field of defence and national security in scientific and educational institutions abroad, as well as in a number of other specialist courses and seminars. I held a number of responsible managerial positions in the Ministry of Defence of the Republic of Croatia and had a leading role or worked as an expert in various expert groups on the development of strategic documents in the field of defence and security. After assuming the role of Editor-in-Chief, I decided to introduce some novelties and changes in the journal, primarily concerning the website and how the journal is presented to the scientific, professional, and interested public.

In addition to previous associates, the Editorial Board of the journal includes new colleagues or those who have changed roles with the goal of refreshing the approach and providing originality and new ideas. When choosing assistants

of the Editor-in-Chief, I was guided by the fact that the editorial staff should include colleagues from various scientific fields in order to cover the broadest possible range of scientific research. The scientific field of military-defence and security-intelligence science and art is inextricably linked with all other scientific and professional fields. The ambition and considerable challenge is to improve and raise the quality of the journal in the coming period, and consequently to be listed into a higher scientific category.

Selected Editorial Board members who have previously published papers in this journal are eager to contribute to the journal's continued growth and recognition. They help the journal by encouraging their colleagues to publish the findings of their scientific studies, as well as their invaluable expertise and experience, in the Strategos journal, which is of great assistance to the Editor.

The role of the Publishing Advisory Board is especially important in increasing the journal's international recognition in the coming period. Former Editors-in-Chief of the journal are particularly indispensable in this case, as they can help improve the journal through advice and active participation. The same is true for the International Advisory Board members. Until now, those included have been eminent representatives of foreign scientific and research institutions, as well as military colleges as part of the international research and educational military defence family.

As the only scientific journal in the Republic of Croatia that covers the military, defence, and security intelligence fields, promoting and enhancing the journal's quality and recognition is a huge duty and challenge for every Editor-in-Chief. First and foremost, engaging scientific and professional articles are required for the achievement of this objective. Additionally, the productive collaboration of the Editorial Board, Advisory Board, reviewers, authors, and readers is valuable.

Strategos is still developing its reputation, therefore it is crucial to motivate and encourage as many authors from the surrounding area as possible to publish their papers even more frequently in this journal. Therefore, it is necessary to keep working on it and to increase the number of international authors and reviewers, which will undoubtedly contribute to the journal's recognition and success.

My intention as Editor-in-Chief is to continue improving the journal's quality and increasing its impact factor, while also enhancing collaboration between scientific institutions and the economy. It is particularly related to development of the cooperation with industry and manufacturing companies of the military and dual-use products through a triple helix model of the triple spiral of innovation. This refers to a set of interactions between academia (universities), industry, and government in order to stimulate economic and social development, as described by concepts such as the knowledge economy and the knowledge society. The path to success is made possible by connecting scientists engaged in research and development with experiences and knowledge of specialized military and defence industry engineers. The publication of papers co-authored by both parties promises the type of collaboration that can be established as the first. To keep the journal's content current, new trends in national and international defence and security should be constantly monitored, which will attract new readers, particularly through the web environment.

I would like to thank all authors in advance for choosing the Strategos journal as a venue for disseminating and presenting their research findings, experiences, and knowledge in all areas of defence and security. To achieve all of the journal's development goals, especially in the highly dynamic field of defence and security, which is constantly confronted with new challenges, there is unfortunately no simple solution, but there is hard, systematic, and long-term work. On this occasion, I would like to invite everyone involved in national and international defence and security to support the Strategos journal in the coming period.

*Editor-in-Chief
Davor Čutić, PhD*

Utjecaj demografskih režima na upravljanje ljudskim potencijalom u području obrane

Blaž Beretin

Sažetak

U radu se istražuju demografski režimi i njihov utjecaj na sustav obrambenog planiranja u uvjetima stalnih i intenzivnih promjena demografskih potencijala i teško predvidivog sigurnosnog okružja. U takvim okolnostima, koje imaju izravne implikacije na sposobnosti sustava obrane (vojne organizacije), polazište u planiranju uporabe ljudskih potencijala mora biti utvrđena politika (strategija) upravljanja ljudskim potencijalima koja definira ciljeve, metode i sredstva. Stalna depopulacija stanovništva, odnosno smanjivanje demografskih potencijala Hrvatske, migracije, velike promjene u prostornom razmještanju i obrazovnoj strukturi stanovništva, u spomenutim je okolnostima veliki izazov za obrambeni sustav. Zbog navedenih činjenica područje racionalnog i učinkovitog upravljanja ljudskim potencijalima predstavlja posebno važnu upravljačku funkciju obrambenog sustava (vojne organizacije), ali i znanstvenu disciplinu koja se treba izučavati unutar sustava vojne izobrazbe.

Ključne riječi

ljudski potencijali, demografski režimi, migracije, vojno-strateško planiranje, područje obrane

Abstract

The paper examines demographic regimes and their impact on the defence planning system in conditions of constant and intense changes in demographic potential and a difficult-to-predict security environment. In such circumstances, which have direct implications for the capabilities of the defence system (military organization), the starting point in planning the use of human resources has to be an established human resources management policy (strategy) that defines objectives, methods and means. The constant population decline, i.e. the reduction of Croatia's demographic potential, migrations, and major changes in the spatial distribution and educational structure of the population, in these circumstances, is a great challenge for the defence system. Due to those facts, the area of the rational and efficient management of human resources represents a particularly important management function of the defence system (military organization), but also a scientific discipline that should be studied within the military training system.

Keywords

human resources, demographic regimes, migrations, military-strategic planning, defence area

Uvod

U svom korijenu važnost veze između demografije i područja obrane ogleda se kroz ukupne i relativne potencijale stanovništva, kao resursa obrane (means) iskoristive za ostvarenje ciljeva (ends) obrambenog sustava. Dosadašnja se vojno-strateška istraživanja prostora pretežito odnose na pojedine prirodno-geografske čimbenike te prosudbu njihove strateške važnosti i utjecaja na geostratešku lokaciju, odnosno teritorijalnu moć (Lozančić & Fürst-Bjeliš, 2017).

Odnos demografskih potencijala i izazova, odnosno sigurnosnih prijetnji jedan je od glavnih ulaznih parametara vojno-strateškog planiranja. Međutim, suvremene okolnosti karakteriziraju vrlo dinamične promjene demografskih potencijala (demografski režimi) u istodobno promjenjivom

sigurnosnom okružju s time da se mora uzeti u obzir činjenica da suvremene ugroze evoluiraju brže od tradicionalnih obrambenih sustava. U takvim okolnostima teško su predvidive moguće implikacije navedenih promjena na obrambeni sustav, odnosno vojnu organizaciju. Zbog toga bi se odgovor obrambenog sustava na takav izazov trebao temeljiti na odgovarajućoj strategiji upravljanja ljudskim potencijalima koja bi uključivala stalno praćenje demografskih promjena, analizu potreba i poboljšavanje iskoristivosti ljudskih potencijala, odnosno trajno usklađivanje obrambenih potreba s mogućnostima koje pruža demografski potencijal.

Rad opisuje utjecaj demografskih režima na područje obrane, odnosno vojno-strateško planiranje. Težište je rada analiza utjecaja prirodnog kretanja i migracija stanovništva na obrambeni sustav. Prilikom izrade rada korišteno je više metoda znanstveno-istraživačkog rada: metoda analize i sinteze te metoda komparacije i deskripcije. Primjena tih metoda uvelike je pomogla u preciznijem raščlanjivanju, prosuđivanju i definiranju određenih problema i stavova u iznošenju pojedinih tvrdnji. Pri izradi rada konzultirana je relevantna literatura, internetski izvori te literatura koja se rabi na višim razinama vojnog školovanja. Osim toga, u radu su velikim dijelom uporabljene iskustvene spoznaje autora rada u višegodišnjem planiranju i upravljanju vojnim organizacijama.

Područje upravljanja ljudskim potencijalima

U težnji za opstankom, čovjek se udruživao i stvarao određene grupe i zajednice, preteče današnjih društvenih organizacija. Sam nastanak organizacija ovisio je o nizu čimbenika. Njihov uspjeh ovisio je, prije svega, o izboru članova, spajanju njihovih osobnih sposobnosti u zajedničku snagu odnosno načinu njihovog vođenja i upravljanja. Temelje organizacijskog razvoja razmatrali su još grčki hedonisti te Platon i Aristotel. Uspostavom carstva (kraljevstva), kao više društveno-političke i teritorijalne organizacije, vladari su bili zainteresirani za ukupni broj stanovništva zbog prikupljanja poreza za potrebe funkcioniranja dvora (vlasti). Međutim, taj potencijal (ljudski i materijalni) korišten je i za obrambene potrebe, odnosno formiranje vojnih snaga (Van Kreveld, 2012).

Industrijsko razdoblje omogućilo je veliki tehnološki napredak, razvoj znanosti i društva u cjelini. Tek krajem 19. st. došlo je do organiziranog upravljanja ljudskim potencijalima (Sikavica, et al., 2008). Nakon toga nastala je služba koja se počela brinuti o zaposlenima. U vojnoj organizaciji glavna briga personalne službe svodila se na regrutiranje, evidenciju, demobilizaciju te ostale administrativne poslove ciljanog dijela populacije. Na primjer, tijekom Prvog svjetskog rata osnovna zadaća personalne službe bila je da osigura (regrutira) određeni broj osoba zbog zamjene za stradale vojnike. U prvoj polovici 20. st. vojna znanost, tehnologija i organizacija dosegнули su vrhunac, što je kulminiralo u Drugom svjetskom ratu. Naime, tada su znatno narasli kadrovski problemi koji su zaokupili pozornost znanstvenika i stručnjaka.

Za suvremeno društvo može se reći da je društvo znanja, odnosno ključna je vrijednost intelektualni kapital kao ukupna količina znanja koje imaju ljudi u određenoj organizaciji i čime mogu postići konkurentsku prednost u odnosu prema istoj ili sličnoj organizaciji. To je ukupna intelektualna, fizička i psihička energija koju organizacija može angažirati na ostvarivanju ciljeva i razvoja poslovanja (Bahtijarević Šiber, 1999). Zbog navedenoga, upravljanje ljudskim potencijalima postala je kompleksna znanstvena disciplina koja sadržava elemente menadžmenta, komunikologije, informatike, psihologije i dr.

Zadaća je vojne organizacije, kao ključne komponente obrambenog sustava određene države, najčešće temeljena na Ustavu i uglavnom je stalne (trajne) naravi (npr. obrana države). Na temelju zadanih (trajnih) zadaća i ciljeva određuje se i temeljna struktura i organizacija vojske. Međutim, dinamične sigurnosne promjene, razvoj tehnologije i znanosti uvjetuju stalne promjene unutar vojne organizacije. Dakle, ne postoji univerzalna strategija upravljanja ljudskim potencijalima pa su suvremeni obrambeni sustavi u situaciji da moraju, donoseći odgovarajuće strateške dokumente, odrediti pristup i način upravljanja ljudskim potencijalima u odnosu prema okružju te dodijeljenoj misiji i ciljevima.

Demografski potencijali u kontekstu vojno-strateškog planiranja

Bez poznavanja demografskih potencijala nije moguća cjelovita spoznaja geografskih izvora moći kao temeljnog objekta istraživanja (vojno) strateške razine. Mora se uzeti u obzir činjenica da međuovisnost prostorne dinamike i promjena u strukturi ljudskoga potencijala, kao čimbenika i modifikatora prostora, ima sve važniju ulogu u razvojnoj i sigurnosnoj strategiji suvremenog društva (Nejašmić, 2005; Živić, 2009).

O problematici demografije i upravljanja ljudskim potencijalima i resursima općenito, a posebno o problematici upravljanja ljudskim potencijalom u području obrane napisano je više znanstvenih članaka i istraživanja. Sigurnosne promjene u okruženju i različiti izazovi različitih uzroka migracija stanovništva ukazali su na potrebu za drukčijim pristupom upravljanja ljudskim potencijalom u području obrane. Ovdje se navodi samo nekoliko primjera koji su vezani za znanstvena istraživanja u demografskim promjenama koje utječu na javni sektor, a slijedom toga i na područje ljudskih potencijala u nacionalnoj obrani. Istraživanja se odnose na starenje populacije zaposlene u javnom sektoru, promjene u strukturi sastava oružanih snaga, gdje je sve više izražena potreba za kvalificiranim i tehnološki pismenijim vojnicima. Slijedom navedenoga, općenito gledajući, Europa kao kontinent suočava se sa starenjem populacije, što uzrokuje izazove u privatnom i javnom sektoru. Europski institut za javnu administraciju proveo je istraživanje o utjecaju demografskih promjena i starenja stanovništva na radnu snagu u europskom javnom sektoru i potvrdio tezu da će se europski javni sektor u budućnosti s jedne strane suočiti s manjim brojem raspoloživih ljudskih potencijala i starijim dobnim skupinama radne snage, a s druge strane s većim brojem umirovljenja zbog *baby-boom* generacija koja je dostigla dob za mirovinu (Bossaert, et al., 2012).

(Leonard, 2017) naglašava važnost upravljanja ljudskim resursima na strateškoj razini i tako navodi kako je strateško upravljanje ljudskim potencijalima (*human resource management* – HRM) u osnovi je važna institucionalna sposobnost za sve obrambene organizacije, a time i ključni element izgradnje obrambenih institucija (*defense institution building* – DIB).

Naglašava individualni pristup svake nacije ovom izazovu jer je potreban „sveobuhvatni koncept, zajedno s politikama, planovima i programima, kako bi upravljala svojim sigurnosnim snagama i ljudima u njima“.

Važno je spomenuti da DIB u današnje vrijeme povezuje širi kontekst i uključuje partnerske zemlje jer obrambeni sustavi kontinuirano prolaze kroz transformacije i prilagodbe izazovima u okruženju tako da partnerske nacije zajednički rade na definiranju zahtjeva za transformaciju obrambenih institucija. Stoga je važno uspostaviti zajednički pristup za rješavanje tih zahtjeva. Kada je riječ o ljudskim potencijalima u vojsci, tradicionalno vojnu silu čini ljudstvo koje je potrebno za kontrolu zemljopisnih područja (Soeters, 2020). U današnjim okolnostima vojna sila, odnosno pripadnici vojnog sustava moraju biti vični rukovanju tehnološkim instrumentima i uređajima.

Vojno-strateške analize ljudskih potencijala (stanovništva) uključuju osnovne kriterije kao što su: demografske, socijalne, kulturne i psihološke karakteristike stanovništva. Kao dodatni kriteriji mogu se razmatrati politički svjetonazori, vjerska uvjerenja, kulturne razlike i dr. Načelno bi se takva analiza trebala provoditi u dvije faze. Prva je analiza kojoj je cilj određivanje kvantitativnih i kvalitativnih značajki stanovništva, a potom slijedi analiza utjecaja tih značajki na vojne operacije.

Uz navedeno, analiza ljudskih potencijala u procesu vojno-strateškog planiranja obuhvaća i sveukupno (civilno i vojno) stanovništvo prijateljske ili potencijalne protivničke strane kroz kvantitativne i kvalitativne značajke kao i moguću trenutnu ili potencijalnu izbjegličku situaciju. U uvjetima rata prostorni razmještaj te kvantitativni i kvalitativni pokazatelji izraz su ukupnih ljudskih potencijala suprotstavljenih strana na određenom području.

Međutim, promjene u okružju, nove zadaće i tehnološki razvoj zahtijevaju ljudstvo s „novim“ znanjima, sposobnostima i vještinama (kvalitativne značajke) kako bi se ljudski potencijali i spremnost vojne organizacije najzad uskladili sa zahtijevanim operativnim sposobnostima. Osim toga, dinamika i kompleksnost suvremenih sukoba te utvrđene potrebe za ljudskim resursima u vrlo kratkom razdoblju mogu postati neupotrebljive, a sposobnosti i vještine ljudskih potencijala nedovoljne. To nam ukazuje na potrebu kontinuiranog analiziranja stanja te usklađivanja potreba.

Stanovništvo Hrvatske

Tijekom posljednjih 100 godina broj stanovnika u Hrvatskoj mijenjao se sukladno društveno-gospodarskim promjenama i političkim okolnostima, uključujući i tri velika rata. Ukupni bilančni manjak stanovništva Hrvatske u tom razdoblju iznosi oko 900 000 stanovnika. Posebno veliki pad broja stanovnika (oko 450 000) zbio se od 1941. do 1945. te u razdoblju neposredno poslije Drugoga svjetskog rata (Nejašmić, 1991). Najveći udio tog stanovništva bilo je mlado radno, ali i vojno, sposobno stanovništvo, što je u vojno-strateškom kontekstu ekstremno pad ljudskih obrambenih potencijala.

Prema podacima iz Tablice 1. kretanje broja stanovnika Hrvatske od 1948. do 2019. bilježi rast do 1991. nakon čega je uslijedio pad broja stanovnika. U međupopisnom razdoblju, od 1991. do 2001., demografski regres u najvećoj mjeri bio posljedica velikosrpske agresije.

Tablica 1. *Kretanje ukupnog broja stanovnika Hrvatske poslije Drugog svjetskog rata*

1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2019.
3 779 858	3 936 022	4 159 696	4 426 221	4 601 469	4 784 265	4 437 460	4 284 889	4 058 165

Izvor: <https://www.dzs.hr/>, PC-Axis baze podataka, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske >> Stanovništvo >> Županije >> Broj stanovnika po županijama.; Podatci za 2016.: Priopćenje br. 7.1.3., Procjene stanovništva u 2016.

Tijekom Domovinskog rata izravno ili neizravno ratom je zahvaćeno oko 50 % državnog teritorija i oko milijun stanovnika Hrvatske. Od toga je oko 15 000 mrtvih, više od 1500 nestalih te više od 30 000 fizički, seksualno i na druge načine zlostavljanih (Magaš, 2013), dok je broj poginulih i nestalih Srba oko 6200 (Živić & Pokos, 2004). Osim toga, hrvatsko stanovništvo protjerano je iz područja koja su tijekom Domovinskog rata bila okupirana. Međutim, kada su u završnim vojnim operacijama u Domovinskom ratu ta područja oslobođena, napustili su ih i stanovnici srpske nacionalnosti.

Znatan broj predratnog, posebno mlađeg, stanovništva nikad se nije vratio na ta područja. Iako su ratna stradanja važan uzrok depopulacije tih prostora, riječ je uglavnom o ruralnim područjima koja su i prije rata imala pojavu depopulacije (Živić, et al., 2014).

Problem negativnih demografskih kretanja prepoznat je i istaknut već nakon Domovinskog rata. Kratak demografski oporavak tijekom 1996. i 1997. može se vezati uz ratne generacije koje su stupanje u brak i stvaranje potomstva prolongirale za razdoblje poslije rata. Međutim, nakon toga je uslijedila demografska stagnacija i depopulacija te sve brže starenje stanovništva uzrokovano slabim gospodarskim prilikama, velikom seobom iz sela u gradove, iseljavanjem zbog rada u inozemstvu i dr. (Živić, et al., 2014).

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Hrvatska je po popisu iz 2011. imala 4 284 889 stanovnika s prosječnom gustoćom naseljenosti od 75,7 stanovnika na km². Na dan 31. prosinca 2019. broj stanovnika Hrvatske bio je 4 058 165, odnosno 226 724 stanovnika manje u odnosu prema zadnjem popisu stanovništva iz 2011. Ovi podatci, kao indikator negativnih demografskih procesa, određuju demografsku budućnost i razvojne perspektive Hrvatske za sljedećih nekoliko desetljeća (Wertheimer-Baletić, 2005). Dok mnoge druge države Europe imaju umjeren prirodni prirast stanovništva, Hrvatska od ratnih devedesetih godina prošlog stoljeća do danas ima ozbiljan i težak poremećaj prirodnog kretanja stanovništva koji je za opstanak naroda prijeko potrebno zaustaviti (Magaš, 2013).

Načelno se uzima da je vojno sposobno stanovništvo od 18 do 55 godina starosti za muškarce, odnosno od 18 do 50 godina starosti za žene.¹ Na temelju tog kriterija postotak je raspoloživog osoblja za obrambene potrebe oko 20 %. Međutim, zbog ostalih potreba u funkcioniranju države, ljudski potencijali raspoloživi za obranu mogli bi se kretati do 11 %.

Zbog potreba obrambenog sustava za stručnim (kompetentnim) osobljem, sljedeća razina vojno-strateške analize obuhvaća analizu kvalitativnih

1 Zakon o obrani. Čl. 20. NN 73/13, 75/15, 27/16. Prema odredbama Zakona, ovaj postotak ne uključuje osobe koje se nalaze u djelatnom i pričuvnom sastavu Oružanih snaga kao ni osobe s radnom obvezom. Također, navedeni postotak ne uključuje žensku populaciju, ženske osobe ne podliježu vojnoj obvezi.

značajki. U kontekstu mogućnosti izbora osoblja jedan od glavnih kvalitativnih pokazatelja je udio obrazovanih u ukupnom broju stanovnika.

Tablica 2. Obrazovni sastav stanovnika Republike Hrvatske

HRVATSKA	bez obrazovanja	RAZINA OBRAZOVANJA									nepoznato
		OSNOVNA ŠKOLA <u>1 057 356</u>			SREDNJA ŠKOLA <u>1 911 815</u>		VISOKO OBRAZOVANJE <u>595 233</u>				
		do 3 r.	4 – 7 r.	osnovna škola	3 g	4 g	viša	fakultet	magisterij	doktorat	
3 632 461	62 092	34 786	249 081	773 489	998 648	913 167	212 059	352 145	19 327	11 702	5 965

Izvor: <https://www.dzs.hr/>., Statistička izvješća, 1582 Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima, 5. stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu po županijama, popis 2011

Prema podacima iz popisa 2011. (Tablica 2), od ukupnog stanovništva Hrvatske srednju je školu završilo (maturiralo) 52,6 %, a visoku ili višu školu 16,4 %. Informatička pismenost kretala se od 45 % do 57 %. Ukupni postotak, kao i udio stanovništva sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom zadovoljava osnovne vojne potrebe. Najpovoljnija je obrazovna struktura u velikim gradovima. Međutim, s obzirom na vojne potrebe, na primjeru prostora primorske Hrvatske, posebna pozornost treba biti usmjerena na kvantitativne i kvalitativne značajke obrazovanja osoba za pomorske djelatnosti zbog potreba ratne mornarice ili, pak, potreba za ostale grane vojske (zrakoplovstvo, kopnena vojska i dr.).

Udio obrazovanih osoba temeljni je okvir za definiranje mogućnosti odabira i popune stručnim osobljem, a posljedično i za daljnji razvoj. Primjereno obrazovanje vojnog osoblja treba pridonijeti razvoju i održavanju vojnih sposobnosti važnih za postizanje vojnih ciljeva. Zbog toga je

nužno kontinuirano razvijati vojni obrazovni sustav te obrazovanjem i profesionalnim razvojem vojnog osoblja povećavati pojedinačna i skupna znanja, vještine i sposobnosti. Model ovakve transformacije već primjenjuje niz članica NATO-a i EU-a, a realizira se kao koncept nacionalnog obrambenog sveučilišta (engl. *national defence university*).

Prostorni razmještaj stanovništva Hrvatske

U vojno-strateškom kontekstu, uz prirodno kretanje stanovništva, migracije stanovništva (unutarnje i vanjske) najvažniji su čimbenici prostornog razmještaja, naseljavanja ili depopulacije prostora (Nejašmić, 2005; Puljiz, et al., 2015). Unutarnje migracije čine najveći dio ukupnih migracija i uglavnom se odvijaju na relaciji ruralni prostor – grad ili, pak, u sklopu litoralnih procesa od kopnenog zaleđa i otoka prema obali. Ipak, unutarnje migracije ne utječu toliko na ukupne obrambene potencijale koliko je taj utjecaj važan kad se promatra prostorni razmještaj stanovništva (Puljiz, et al., 2015).

Načelno, ravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva pogoduje potrebama vojno-strateškog planiranja. Najpogodnija je situacija kada razmještaj i gustoća naseljenosti stanovništva prate razinu geostrateške važnosti prostora. Međutim, slaba je naseljenost u gorskom dijelu Hrvatske, Slavoniji, na otocima te područjima koja su bila obuhvaćena ratnim stradanjima, a svaki od navedenih prostora ima veliku vojno-stratešku važnost.

Lika, kao jedna od vrlo važnih geostrateških jezgri Hrvatske, čini oko 10 % ukupnog kopnenog prostora s 47 213 stanovnika ili oko 1,2 % stanovništva Hrvatske, manje od 10 stanovnika na km² (Magaš, 2013)². Vojno-strateška važnost ličkoga (gorskog) prostora, kao poveznice primorske i panonske Hrvatske s niskom razinom naseljenosti može se smatrati kao važan vojno-strateški nedostatak. U tom kontekstu, važni su i podatci o gustoći naseljenosti u odnosu prema reljefu.

2 Na dan 31. prosinca 2015., prema podacima Državnog zavoda za statistiku (www.dzs.hr).

Oko 90 % stanovništva Hrvatske živi u područjima do 200 metara nadmorske visine. U zoni od 200 do 500 metara živi oko 9 %, a na visinama višima od 500 metara živi oko 1 % stanovnika. Slavonija, koja se uglavnom nalazi u prvoj zoni, kao dio panonske geostrateške lepeze, ima vojno-stratešku važnost na nadregionalnoj razini, čime je gotovo od presudne važnosti i za ostale hrvatske prostore.

Gustoća stanovništva na obali u odnosu prema otocima i kopnenom zaleđu pokazuje da gotovo sve primorske županije karakterizira demografska polarizacija uglavnom nastala kao posljedica litoralizacije (Roglić, 1966; Faričić, 2006). Litoralizacija stanovništva uzrokovala je višestruko povećanje stanovništva u većini primorskih naselja što se i dalje nastavlja. Zadar je prema popisu iz 2001. imao 71 645 stanovnika, a na dan 31. prosinca 2019. ima 75 627 stanovnika.

Otoci, a posebno vanjski (pučinski) u vojno-strateškom kontekstu iznimno su važni. Međutim, najmanja je naseljenost upravo tih otoka. Iznimna depopulacija i nedostatak ljudskih potencijala u zaleđu i na otocima, koja proporcionalno raste s udaljenosti od obale, važan je problem u vojno-strateškom smislu. Na otocima živi 124 842 stanovnika pa s obzirom na ukupnu površinu otoka (3259 km²), prosječna je naseljenost 37,9 stanovnika na km² (Magaš, 2013). Međutim, za potpunu sliku demografskog potencijala otoka, površini otoka mogao bi se pridodati suvereni morski prostor (31 067 km²) pa tada prosječna gustoća stanovništva iznosi samo 3,6 stanovnika na km². Na primjer, Vis, koji je još Napoleon nazvao Gibraltarom Jadrana, obilježava depopulacija s daljom negativnom tendencijom. Broj stanovnika u posljednjih se stotinu godina višestruko smanjio. Godine 1900. imao je 9650, a godine 2016. tek 2028 stanovnika. Na Dugom otoku, koji u središnjem dijelu Jadrana ima sličnu vojno-stratešku ulogu, 1948. godine bilo je 4670, a 2016. 1879 stanovnika³.

Udio stanovništva u većim gradovima Hrvatske (više od 10 000 stanovnika) pokazuje da više od trećine stanovništva živi u tim gradovima. Budući da su veliki gradovi važni vojno-strateški objekti, koncentracija stanovništva u tim

3 Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (www.dzs.hr).

gradovima podržava vojno-strateške potrebe. Međutim, u razdoblju između dva zadnja popisa stanovništva negativna demografska kretanja imali su i gotovo svi veliki gradovi Hrvatske.

Treba istaknuti da je u velikom dijelu u Domovinskom ratu izniman doprinos obrani dalo stanovništvo iz danas slabo naseljenih područja Hrvatske. Zbog toga, kao i geostrateške važnosti tih prostora te dinamičnih promjena u okružju s kojima vojna organizacija mora biti spremna suočiti se, potrebno je poduzeti mjere da se znatno poboljša demografsko stanje u njima. Potrebno je organiziranje boljeg prostornog razmještaja stanovništva koji bi, pak, osiguravao dostatne ljudske potencijale za buduće potrebe obrambenog sustava.

Jedna od važnih karakteristika vojne organizacije prostorni je razmještaj nižih organizacijskih cjelina, koji mora biti usklađen s geostrateškom važnosti određenog geografskog prostora. Takav prostorni razmještaj pruža i veće mogućnosti razmještaja i distribucije osoblja, relativno dobre mogućnosti smanjenja troškova putovanja osoblja i organizacije u cjelini. Iako vojnik treba biti spreman izvršiti zadaću u različitim geografskim uvjetima, ipak dobro poznavanje fizičkih i društvenih značajki određenog prostora prednost je koja omogućava lakše i kvalitetnije izvršenje zadaće te u konačnici osigurava i znatno veću borbenu spremnost vojnika i postrojbi. Dakle, dobro definiran prostorni razmještaj postrojbi znatno povećava snagu i otpornost obrambenog sustava.

Migracije hrvatskog stanovništva

Općenito, unutarnje migracije imaju negativan utjecaj na sustav vojno-strateškog planiranja, stoga mogu imati i važan utjecaj na nacionalnu sigurnost. Važnost utjecaja unutarnjih migracija stanovništva na nacionalnu sigurnost očita je na primjeru okupacije dijela hrvatskog teritorija 1991. Migracije Hrvata iz ruralnih područja u znatnoj su mjeri promijenile odnos udjela hrvatskog i srpskog stanovništva na tom prostoru (skoro 1/3 teritorija RH). Stanovništvo srpske nacionalnosti na tom prostoru davalo je snažnu potporu srpskoj vojnoj agresiji na Hrvatsku, što je bio jedan od ključnih vojno-strateških čimbenika vojne okupacije hrvatskih teritorija.

Iako Hrvatska u bivšim državnim zajednicama nije imala velike mogućnosti utjecaja na migracije Hrvata, navedeni primjer ukazuje na težinu i moguće posljedice koje može prouzročiti nekonzistentna demografska politika. Demografskoj politici, kao dijelu složenije društvene i gospodarske politike, glavni cilj mora biti postizanje harmoničnijega policentričnog razvoja na prostoru cijele države. Redistribucija stanovništva jedan je od modela demografske harmonizacije države. Ona nije moguća bez realne društvene i gospodarske osnove.

Za razliku od unutarnjih migracija, vanjskim je migracijama posljedica trajnije napuštanje Hrvatske i slabljenje obrambenog sustava. Zbog toga se utjecaj stanovništva na obrambenu moć najčešće promatra kroz vanjske migracije, koje imaju mnogo veći negativni učinak na obrambene potencijale i ukupno sigurnosno stanje Hrvatske.

Stanovnici današnje Hrvatske iseljavali su tijekom prošlosti zbor različitih razloga. Među njima su bili prevladavajući politički (politički progoni, ideološki prijevori i dr.) i ekonomski razlozi (siromaštvo, želja za boljim životnim standardom i dr.). Procjenjuje se da je prostor Hrvatske do danas napustilo oko 2,5 milijuna stanovnika, od toga je oko 1,9 milijuna u prekomorskim zemljama: SAD-u, Kanadi, zemljama Južne Amerike i Afrike, Australiji i Novom Zelandu, a oko 600 000 u europskim zemljama (Šterc & Komušanac, 2012). Uglavnom trajni karakter tih migracija imao je iznimno negativan učinak na depopulaciju i ukupno demografsko stanje Hrvatske. Iseljavali su pretežito mladi, biološki i ekonomski aktivni stanovnici pa je to oslabilo biološki reproduktivni potencijal te gospodarsku i obrambenu snagu Hrvatske. Međutim, iseljavanje je i danas jedan od ključnih demografskih problema, s tim da je ono danas uglavnom potaknuto gospodarskim razlozima i mogućnostima koje su otvorene pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji.

S druge strane, kao posljedica migracija i depopulacije povećavaju se rezerve životnog prostora koji predstavlja određeni nacionalni resurs Hrvatske, a što bi vrlo brzo moglo biti u fokusu geopolitičkih interesa (Pavić, 2012). Po Paviću, Hrvatska je napravila pogrešku, propustila je priliku iskoristiti rezerve životnog prostora i prirodne potencijale te pružiti potporu i mogućnost za naseljavanje tih prostora Hrvatima iz dijaspore.

Za obrambenu moć iznimno je važan vojno-strateški potencijal Hrvata u dijaspori. To se najbolje pokazalo tijekom Domovinskog rata, kada je dijaspora bila od velike pomoći i dala važan doprinos obrani (Magaš, 2013). Isto bi tako bilo važno uzeti u obzir sveukupne potencijale hrvatske dijaspore kao iznimnu mogućnost u revitalizaciji i demografskoj obnovi određenih prostora, kao i cjelokupnoga hrvatskog teritorija u budućnosti. No, to je ipak složeno pitanje jer na povratak Hrvata iz iseljništva nije dovoljno aludirati samo na domoljublje, već je u Hrvatskoj potrebno osigurati makar približno isti ili veći životni standard u odnosu prema onome koji imaju u državama u koje su iselili, odnosno iz kojih dolaze.

Demografski režimi u okružju

Prostorna neravnoteža čovjeka, prirode i okoliša izvor je razvoja centrifugalnih dezintegracijskih društvenih silnica. Ta nestabilnost može prerasti i u krizni oblik prostorno-funkcionalnih odnosa te biti sigurnosni (obrambeni) izazov (Lozančić & Fúrst-Bjeliš, 2017). Demografska kretanja i migracije stanovništva bližeg okružja, jugoistočnoga europskog prostora,⁴ važna su u kontekstu promatranja demografskih promjena i sigurnosti Hrvatske.

Demografski režimi u bližem hrvatskom okružju moraju se promatrati u odnosu prema demografskim kretanjima susjednih država, ponajprije zbog migracija Hrvata iz susjednih država (BiH te ostale) prema Hrvatskoj. U drugoj polovici 20. st. većina država jugoistočne Europe imala je porast broja stanovnika. Države koje su imale znatniji porast broja stanovnika one su u kojima je većinsko stanovništvo islamske vjeroispovijesti (Kosovo, Albanija i Turska), osim u Bosni i Hercegovini, gdje je pad broja stanovnika u najvećoj mjeri uzrokovan ratom. Pad broja stanovnika u većini država nastalih na prostorima bivše SFRJ ponajprije je uzrokovan ratnim sukobima potkraj 20. st.

4 Prostor jugoistočne Europe za potrebe ove analize obuhvaća sljedeće države: Bosna i Hercegovina, Srbija, Rumunjska, Crna Gora, Albanija, Kosovo, Makedonija, Bugarska, Grčka i Turska.

Međutim, znatnije demografske promjene (migracijske krize) imaju ishodište na Mediteranu (Bliskom istoku i u sjevernoj Africi) odnosno širem okruženju Hrvatske. Mediteranski prostor još uvijek je jedno od najvažnijih geostrateških i geoprometnih područja. U tom prostoru bilježe se velike stope prirodnog prirasta (demografski bum) koji ne prati gospodarski rast, zbog čega dolazi do čestih i brojnih migracija stanovništva prema razvijenijim prostorima.

Općenito je nužan angažman sigurnosnih, policijskih i vojnih struktura u zadaćama vezanima uz nadzor i ispomoć u izbjegličkim kriznim situacijama. Vojno-policijske operacije koje je pokrenuo EU na mediteranskom prostoru djeluju samo preventivno u smislu sigurnosti. Cilj je smanjivanje opasnosti od potencijalno prikrivenog krijumčarenja ljudi i roba do infiltracije terorističkih skupina. Zbog toga rješavanje problema prihvatom izbjeglica radi manjka radno sposobnog stanovništva i ukupnoga demografskog stanja zahtijeva cjelovit sigurnosni pristup.

Osim sigurnosnog aspekta, utjecaj potencijalnih izbjegličkih kriza mora se razmotriti i analizirati prilikom izrade vojno-strateških planova i tijekom same operacije. Izbjeglički pokreti uglavnom se odvijaju duž glavnih komunikacija koje su istodobno u funkciji provedbe vojnih operacija. Pokreti izbjeglica, izbjeglički logori i općenito izbjegličke krize djeluju ograničavajuće na vojne operacije i imaju izniman utjecaj na borbenu situaciju. Ostali čimbenici povezani s izbjegličkim krizama, koji imaju restriktivni učinak i koje se mora respektirati i analizirati tijekom vojnih aktivnosti, najčešće su temeljeni na zakonodavnim, kulturološkim ili vjerskim osnovama.

Kontinentalni dio Hrvatske do sada je bio ugrožen kao izbjeglički koridor prema razvijenijim zapadnoeuropskim državama, dok primorski dio Hrvatske nije bio zahvaćen migracijskim tokovima. Međutim, s obzirom na neizvjesnost modernih seoba iz ratom i siromaštvom pogođenih azijskih i afričkih zemalja, nije moguće sa sigurnošću pretpostaviti daljnji tijek migracijskih strujanja prema Europi.

Zaključak

Izravne i važne posljedice na sposobnosti koje sustav obrane (vojna organizacija) mora imati stalne su promjene demografskih potencijala i teško predvidivo sigurnosno okružje. Osim navedenoga, treba uzeti u obzir činjenicu da suvremene ugroze evoluiraju brže od tradicionalnih obrambenih sustava. U takvim okolnostima nužno je kao polazište u planiranju ljudskih potencijala imati utvrđenu politiku (strategiju) upravljanja ljudskim potencijalima kojom bi bili definirani ciljevi, metode i sredstva. Ukupni bilančni manjak stanovništva Hrvatske u posljednjih 20 godina iznosi oko 400 000 stanovnika. Veliki je udio tog stanovništva mlado radno i vojno sposobno stanovništvo, koje je napustilo prostor Hrvatske. U vojno-strateškom kontekstu to je znatni pad demografskih potencijala obrambenog sustava. Uz navedeno, u kontekstu promatranja demografskih promjena i sigurnosti Hrvatske važno je razmatrati demografska kretanja i migracije stanovništva bližeg okružja, jugoistočnoga europskog prostora.

Udio obrazovanih osoba načelno je odgovarajući, što je temeljni okvir za definiranje mogućnosti odabira i popune stručnim osobljem, a posljedično i za daljnji razvoj. Međutim, zbog potreba stalnoga razvoja i održavanja vojnih sposobnosti, nužno je kontinuirano razvijati vojni obrazovni sustav te povećavati pojedinačna i skupna znanja, vještine i sposobnosti obrazovanjem i profesionalnim razvojem vojnog osoblja.

Prostorni razmještaj nižih organizacijskih cjelina vojne organizacije mora biti usklađen s prostornim razmještajem stanovništva, ali i s geostrateškom važnosti određenog prostora. Odgovarajući prostorni razmještaj pruža veće mogućnosti razmještaja i distribucije osoblja, relativno dobre mogućnosti smanjenja troškova osoblja i organizacije u cjelini, a u konačnici moguće je znatno povećati gospodarske mogućnosti i kapacitete. Dakle, s obzirom na promjenjivost okružja, prostorni razmještaj organizacijskih vojnih cjelina ne može imati trajni karakter, već se mora prilagođavati potrebama i mogućnostima radi povećanja snage i otpornosti obrambenog sustava.

Zbog prethodno navedenoga, područje upravljanja ljudskim potencijalima može se definirati kao posebno važna upravljačka funkcija obrambenog

sustava (vojne organizacije), ali i kao znanstvena disciplina ili specifična filozofija koja se izučava unutar sustava vojne izobrazbe, kao jedan od ključnih *stratagama*⁵ za realizaciju ciljeva postavljenih strategijama razvoja i nacionalne sigurnosti.

Literatura

Adamović Topolčić, M. (2000) Fikreta Bahtijarević Šiber, Menadžment ljudskih potencijala, *Revija za sociologiju*. 31(1-2), 101-105.

Bahtijarević-Šiber, F. (1999) *Management ljudskih potencijala*. Zagreb, Golden Marketing.

Bossaert, D., Demmke, C. i Moilanen, T. (2012) *The impact of demographic change and its challenges for the workforce in the European public sectors. Three priority areas to invest in future HRM. EIPA Working Paper 2012/W/01*, s.l.: Institut européen d'administration publique.

Faričić, J. (2006) Obala – prostor kontakta i konflikta. U: Matas, M. (ur.) *Akademik Josip Roglić i njegovo djelo : Međunarodni znanstveni skup, Makarska, 19.-22. travnja 2006 : zbornik radova*. Split, Hrvatsko geografsko društvo, str. 269-297.

Leonard, H. A. (2017) Human Resources Management, *The Journal of Complex Operations*. 115-137.

Lozančić, M., i Fuerst-Bjeliš, B. (2017) Strategijska geografija. Odnos geografskoga prostora i nacionalne snage (moći), *Društvena istraživanja*. 26(2), 269-289. <https://doi.org/10.5559/di.26.2.07>

Magaš, D. (2013) *Geografija Hrvatske*. Zadar, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju i Izdavačka kuća Merdijani.

Nejašmić, I. (1991) *Depopulacija u Hrvatskoj : korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb, Globus i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.

⁵ Stratagama je ratna varka, vješta i lukava radnja koja djeluje putem obmane ili iznenađenja i kojom se pokušava nešto postići ili izbjeći, općenito u ratu.

- Nejašmić, I. (2005) *Demogeografija : stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb, Školska knjiga.
- Pavić, R. (2012) Na temeljima geografije – I : prostor (u politici). *Geografski horizont*. 58(1), 59–79.
- Puljiz, V., Tica, J. i Vidović, D. (ur.) (2014) *Migracije i razvoj Hrvatske – podloga za hrvatsku migracijsku strategiju*. Zagreb, Hrvatska gospodarska komora.
- Roglić, J. (1966) Litoralizacija i njeno značenje. *Pomorski zbornik*. 4, 679–708.
- Sikavica, P., Bahtijarević-Šiber, F. i Pološki Vokić, N. (2008) *Temelji menadžmenta*. Zagreb, Školska knjiga.
- Soeters, J. (2020) Economics, Logistics, and (Human Resources) Management in Military Sciences. U: Sookermany, A.M. (ur.) *Handbook of Military Sciences*. Berlin, Heidelberg, Springer, str. 1–15.
- Šterc, S. i Komušanac, M. (2012) Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija? *Društvena istraživanja*. 21(3 (117)), 693–713. <https://doi.org/10.5559/di.21.3.05>
- Van Kreveld, M. (2012) *Uspon i propadanje države*. Beograd, Albatros plus.
- Wertheimer-Baletić, A. (2005) Demografija Hrvatske – aktualni demografski procesi. *Diacovensia*. 13(1), 97–118.
- Živić, D. (2009) Demografski gubici Ličko-senjske županije u Domovinskom ratu. U: Holjevac, Ž. (ur.) *Gospić, Identitet Like: korijeni i razvitak*. Zagreb, Gospić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 43–66.
- Živić, D. (2009) Demografski resursi kao čimbenik nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. U: Smerić, T. i Sabol, G. (ur.) *Sigurnost i obrana Republike Hrvatske u euroatlantskom kontekstu*. Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 207–226.

O autoru

Brigadni general, dr. sc. BLAŽ BERETIN završio je 2019. poslijediplomski doktorski studij na Sveučilištu u Zadru s temom *Geostrateška obilježja hrvatskog dijela Jadrana*. Dosad je objavio stručne i pregledne radove u interdisciplinarnim područjima znanosti te sudjelovao na nekoliko stručnih skupova uključujući i međunarodne. Nakon niza visokih dužnosti unutar Oružanih snaga RH, sada obnaša dužnost Zamjenika zapovjednika Hrvatskog vojnog učilišta „Dr. Franjo Tuđman“.

Constitutional Derogations of Human Rights in a State of Emergency – European Experiences in the COVID-19 Pandemic

Biljana Karovska Andonovska

Abstract

In a state of emergency when the safety of citizens usually is seriously endangered, in state constitutions special powers are provided for the state bodies. These special powers are imposed by the need to successfully deal with the threats. In those circumstances the governments impose extraordinary measures for citizens which usually derogate some fundamental human rights. Hence, from a human rights perspective declared state of emergency is a huge challenge because it could pave the way for human rights unjustified restrictions and violations. The explanation and justification from the state officials usually is that this is the way of protection wider public interest. However, because emergency powers could be abused, it is essential to create strict constitutional limits regarding the circumstances, duration and scope of such powers.

In this paper we made a comparative overview of the conditions under which a state of emergency could be declared according to constitutions of various European countries. Special focus was placed on the provisions for restriction of human rights in extraordinary situations with review on experiences of European countries during the COVID-19 pandemic.

Keywords

human rights, derogations, state of emergency, constitutions, COVID-19, European experiences

Sažetak

U izvanrednom stanju, kad je sigurnost građana obično ozbiljno ugrožena, ustavom države predviđaju se posebne ovlasti državnih tijela. Te posebne ovlasti nametnute su potrebom za uspješnim suočavanjem s prijetnjama. U takvim okolnostima vlade građanima nameću izvanredne mjere, koje obično odstupaju od nekih temeljnih ljudskih prava. Stoga je iz perspektive ljudskih prava proglašavanje izvanrednog stanja velik izazov jer bi se time moglo utrti put neopravdanim ograničenjima i kršenjima ljudskih prava. Državni dužnosnici obično daju objašnjenja i opravdanja da je to način zaštite šireg javnog interesa. Budući da bi se izvanredne ovlasti mogle zloupotrijebiti, ipak je prijeko potrebno uspostaviti stroga ustavna ograničenja s obzirom na okolnosti, trajanje i opseg takvih ovlasti.

Ovim radom dali smo usporedni pregled uvjeta u kojima se može proglasiti izvanredno stanje u skladu s ustavom pojedinih europskih država. Posebno smo se usredotočili na odredbe o ograničavanju ljudskih prava u izvanrednim situacijama s osvrtom na iskustva europskih država tijekom pandemije bolesti COVID-19.

Ključne riječi

ljudska prava, odstupanja, izvanredno stanje, ustav, COVID-19, europska iskustva

Introduction

A state of emergency refers to situations of major natural disasters, pandemics, large-scale industrial accidents, economic or energy crises that may endanger the safety of citizens who gravitate to the area in which these threats occur. The ongoing health crisis with COVID-19 virus imposed declaration of state of emergency in many European countries and in the almost whole world. However, this health crisis in the same time opened several issues related to the limitation of human rights and personal freedoms in a state of emergency. In such circumstances, national constitutions usually provide special powers for the state bodies in order to adequately deal with the challenges and dangers. The executive powers usually receive greater or extraordinary competencies, sometimes even legislative competencies.

From a human rights perspective, states of emergency are important because the extraordinary circumstances could pave the way for human rights violations. Although the restriction of human rights in those circumstances is justified by the fact that the wider public interest is protected, some authors legitimately pose the following question: In what sense are human rights *rights* if they are subject to derogation during emergencies? (Criddle and Fox-Decent, 2012). One of the possible answers to this question is that the most of the human rights are not absolute which means that under certain circumstances they may be restricted, if it is necessary “to resolve the conflict between human rights, as well as when a balance needs to be struck between human rights and some other constitutional values” (Treneska, 2022). Certain extraordinary measures could be implemented and some rights could be suspended for a certain period of time in order to create conditions for the protection of some other rights or other high social interests. However, those measures and any other actions must be truly exceptional as no state has the right to disregard the principle of the rule of law, even in extreme situations (CoE Rec. 1713/2005). A justified and temporary restriction of some rights does not mean the possibility of absolute denial of those rights. Among others, this means that if states can attain their objectives in emergency situations without using measures that derogate human rights, they should do it. On the national level, states have a margin of discretion in assessing whether there are emergency circumstances which could impose derogations of human rights. National authorities also decide on the nature and extent of the derogations needed to overcome the emergency. However, although states have a wide margin of discretion in this area, their powers are not unlimited. Each country on its own determine the circumstances that might give rise to a state of emergency, but the international norms however can provide useful directions for procedures that should be followed, as well as for the rights that can be suspended. Article 15 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) entitled as “Derogation in time of emergency” permits derogations in time of war or other public emergency threatening the life of the Nation. In general, derogating measures must be strictly required by the exigencies of the situation and should not be inconsistent with other obligations under international law. That limitation

should be necessary and reasonable in actual circumstances. The exercise of the rights must not be restricted beyond what is necessary and the basic essence of any human right must not be called into question. Moreover, the restriction of any human right must not be on a discriminatory basis. Finally, a set of human rights, also known as absolute rights, must not be restricted even in extraordinary circumstances.

During the COVID-19 pandemic, European states as well as the rest of the world were forced to restrict some of their citizens' rights in order to deal with the health crisis. In this regard, the experiences of European countries are different and each country has created a security strategy in accordance with the current circumstances at the national level. As a legislative basis for the suspension of some of the basic human rights in these circumstances, certain states have invoked their national constitutions, while a smaller number of states have invoked the provisions of the ECHR. Between March and April 2020, ten States Parties to the Convention notified the Secretary General of the Council of Europe of derogation specifically with respect to the COVID-19 pandemic: Latvia, Romania, Armenia, the Republic of Moldova, Estonia, Georgia, Albania, North Macedonia, Serbia, and San Marino.

How do the constitutions of the European countries regulate a state of emergency?

Some European countries have incorporated provisions in their constitutions for many aspects of the state of emergency, while the constitutions of other countries are rather scarce on this subject. From a content point of view, the differences are also significant: according to some constitutions - declaring, extending and ending the state of emergency is the exclusive right of the executive, while in others the role of parliaments is also important. Most European constitutions contain provisions on emergency situations, although different terminology for denoting emergency circumstances can be found, such as: state of emergency, state of public danger, state of alert, martial law, state of siege, state of natural disaster, etc. Many European constitutions contain at least two forms of state of emergency. A distinction is often made between a state of war, on the one hand, and other types

of emergencies, on the other. Within this division, the terms referring to emergencies, although terminologically different, do not imply substantial differences and are generally reduced to large-scale natural disasters or other threats. Declaring a state of emergency, according to the constitutions of some countries, is under the jurisdiction of the legislature (N. Macedonia, Croatia, Slovenia, Serbia, Albania, etc.), which usually decides on this issue by a two-thirds majority. If the parliament is unable to convene, a state of emergency shall be declared by the President of the state, in N. Macedonia (Art. 125), Slovenia (Art. 92), Romania (Art. 93), Bulgaria (Art. 100), or shall be jointly declared by the President of the state, the Prime Minister and the Speaker of the Parliament (Serbia). However, it is almost always necessary for the legislature to confirm that decision when the conditions allow. This means that parliamentary debates on those decisions are held at subsequent sessions. These are logical constitutional solutions because they take into account the fact that in emergency circumstances, action should be taken without delay. However, the occurrence of emergency circumstances does not automatically mean the suspension of the legislature because the authority should continue to sit and work as long as it is able to do so. Different solutions from the above mentioned are those embedded in Article 16 of the Constitution of France, where the President of the Republic shall take measures when there are serious and immediate threats, after formally consulting the Prime Minister, the Presidents of the Houses of Parliament and the Constitutional Council. Similarly, in Slovakia the President of the Republic declares a state of emergency (Art. 102) at the proposal of the Government (Art. 119). According to Art. 129 of the Constitution of Slovakia, the Constitutional Court decides whether a decision on declaration of the martial law, or the state of emergency, and relating decisions were issued in compliance with the Constitution or constitutional laws. Similarly, in Poland the President of the Republic declares a state of emergency on request of the Council of Ministers (Art. 230); as well as in Turkey where the decision for a state of emergency shall be published in the Official Gazette and submitted to the Grand National Assembly for approval on the same day, but if the Assembly is in recess, it shall be immediately summoned (Art. 119). In Portugal, the President of the Republic declares a state of emergency

(Art. 134) with the prior consultation of the Government and authorization by the Assembly (Art. 138). In Spain, the Government proclaimed a state of emergency by decree agreed in the Council of Ministers, after prior authorization by the Congress (Section 116 point 3). The same rules exist in the Czech Republic (Art. 5, Para. 1) with the difference that if delay would present a danger, the Prime Minister may declare a state of emergency and within 24 hours the Government shall either ratify or annul his decision (Art. 5, Para. 3) and shall inform the Assembly of Deputies which may annul the decision (Art. 5, Para. 4). There are also some other specific constitutional solutions. The Constitution of Hungary, for example, is specific not only in terms of the scope of the provisions devoted to this issue, but also in the fact that in a special section entitled "Special legal orders" it deals in detail with several different extraordinary situations, such as: state of national crisis, state of emergency, state of preventive defence, terror threat-situation, unexpected attacks, and state of danger. A state of danger is defined as the events of natural disasters or industrial accidents which endanger lives and properties when the authorities may introduce extraordinary measures (Art. 53). On the other hand, a state of emergency shall be declared in the event of armed actions aimed at subverting the lawful order or at exclusive acquisition of power, or in the event of serious acts of violence endangering life and property on a massive scale, committed with arms or with objects suitable to be used as arms (Art. 48). There are common rules for the state of national crisis and the state of emergency, embedded in Article 48. Briefly, according to these provisions, the National Assembly shall declare a state of emergency with two-thirds of the members. If the National Assembly is prevented from taking such decisions, the President of the Republic shall have the right to declare a state of emergency. As soon as the National Assembly is no longer prevented from acting, it shall at its first sitting review whether the declaration of a state of emergency was justified, and decide on the legality of the measures adopted. For such a decision, the votes of two-thirds of the members shall also be required.

Another interesting example is the Constitution of Lithuania where, according to Article 144, in cases of urgency, between sessions of the Seimas, the President of the Republic shall have the right to adopt decision for declaring

a state of emergency and convene, at the same time, an extraordinary session of the Seimas for the consideration of this issue. The Seimas could approve or overrule the decision of the President of the Republic.

It is worth mentioning that in the most European constitutions, the word epidemic or pandemic is not contained as a condition under which a state of emergency could be declared. Instead, constitutions either simply contain only the term state of emergency, or allude to situations in which the lives of citizens or the normal functioning of institutions are endangered. However, there are exceptions: the Constitution of the Czech Republic in Art. 2 states that, among other preconditions, if health is to a significant extent directly threatened, a state of emergency shall be declared; the Constitution of the Republic of N. Macedonia, Art. 125 paragraph 1 states that “A state of emergency occurs when major natural disasters or epidemics occur”; the Constitution of the Republic Srpska (one of the two main political-territorial units of Bosnia and Herzegovina) in Art. 70 Para. 3 proclaims that “The National Assembly, in accordance with the Constitution and the law, declares: State of emergency for the Republic or part of the Republic in case of endangering security due to natural disasters (floods, earthquakes and fires), epidemics, human rights and freedoms and normal functioning of constitutional bodies.” The existence of this term in the above mentioned constitutions was useful in declaring a state of emergency in relation to the COVID-19 virus in the sense that in this case there were no dilemmas at least for the legal basis that were otherwise present in some other countries.

However, there are several examples of the constitutions which do not explicitly regulate the state of emergency. The Constitution of Italy does not have a clearly articulated constitutional framework governing emergencies and does not contain any explicit provisions regarding emergencies different from war in its traditional meaning (Art. 78). In those circumstances, the Council of Ministers in Italy declared a national health emergency according to Legislative Decree 1/2018. Similarly, in the Constitution of Greece the normative definition of a state of emergency is provided in Article 48, as a “state of siege” which is applied to threats in case of war or mobilization owing to external dangers or an imminent threat to national security. Another example is the Constitution of Bosnia and Herzegovina which

does not regulate the issue of declaring a state of war and emergency, but it is regulated by the constitutions of the entities and the Law on Defence of Bosnia and Herzegovina, which is not often the case (Mitrović, Grbić Pavlović and Pavlović, 2016).

Differences in the constitutional provisions could be also noticed in relation to the extraordinary powers which mainly refer to the increased competencies entrusted to the executive power. Although the solutions and options are different, mainly in a state of emergency, the executive usually plays a key role with the consequent marginalization of the legislature. For example, the Government of the Republic of Macedonia in case of a declared state of emergency may issue decrees with legal force. This means that the Government in some way takes over the normative activity from the Parliament which however should be only in the function of dealing with an emergency situation. In Serbia, if the Parliament cannot convene, then the measures deviating from some human or minority rights are also prescribed by the Government, which requires the signature of the President (Art. 200). In several other countries, this role is entrusted to the presidents of the state but such decisions must be submitted for confirmation to the National Assembly immediately upon its next convening (Croatia, Slovenia, Greece). In Croatia, the President of the Republic, at the proposal of the Prime Minister and with his counter-signature, may issue decrees with the force of law if the governmental bodies are prevented from performing their constitutional duties regularly (Art. 101).

Finally, regarding the duration of the state of emergency and duration of implementation of extraordinary measures, including derogation of human rights, the national European constitutions also contain different solutions, but generally range from fifteen days (Greece, Portugal), thirty days (Macedonia, Spain, France, Czech Republic), sixty days (Albania), ninety days (Serbia, Poland), six months (Lithuania, Turkey), etc. An extension of the initially established deadline is usually allowed if the extraordinary circumstances impose that need. Some constitutions, however, do not contain provisions on time limits (such as the constitutions of Bulgaria, Slovenia, and Slovakia).

Constitutional provisions regarding derogation of human rights in a state of emergency in European countries

Urgent measures taken in a state of emergency affect the functioning of state institutions and may impose restrictions on basic human rights and freedoms. Many constitutions of the European countries contain provisions that measures taken as a result of extraordinary circumstances must be in proportion to the level of risk and must aim to re-establish the conditions for the normal functioning of the state, as soon as possible. However, regarding the limitations of human rights, as topic that is the focus of this paper, different approach in design of those provisions is noticeable. Based on this criterion, constitutions can be classified under one of the followed three categories:

1. Constitutions that do not contain explicit provisions regarding rights that can be derogated in a state of emergency. Most of the constitutions that fall into this category are mostly those of Western European countries, which include Belgium, Denmark, Sweden, France, Germany, Italy, Norway, but also a small number of newer democracies from other parts of Europe, such as Bosnia and Herzegovina. This group also includes the Czech Republic whose Constitution in Article 6 prescribes that with the declaration of the state of emergency, the Government must specify which rights prescribed in individual statutes shall, in conformity with the Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms, be restricted, and to what extent.
2. The second set of constitutions explicitly lists the rights that can be derogated during a state of emergency. Some of the examples are the constitutions of Albania (Art. 175 Para. 1), Spain (Section 55 Para. 1), Lithuania (Art.145), etc. In this category there are also constitutions which contain a general clause on the possibility of derogating the rights in emergency, while at the same time emphasizing the rights that cannot be restricted or that cannot be waived even in such circumstances. The list of rights that can be derogated varies from country to country, but usually includes freedom of movement, freedom of association, right to privacy, freedom of speech, etc. For example, the Constitution of Lithuania

stipulates that in a state of emergency, the right to privacy and the privacy of communication may be temporarily restricted. (Art. 22), as well as the right to inviolability of the home (Art. 24); freedom of expression, information and persuasion (Art. 25); freedom of movement (Art. 32); freedom of association (Art. 35); and freedom of assembly (Art. 36). On the other hand, Constitution of Spain provides for the suspension of some rights, which are explicitly mentioned, only in the event of the declaration of states of exception and siege but not under the state of alarm. However, according to Art. 116.1 SC of the Constitution, it is possible to establish limitations during the state of alarm, which according to Art. 11 of the Organic Law 4/1981 can affect the freedom of movement at certain hours or under certain requirements, to goods that can be requisitioned, to the compulsion of personal contributions, to the intervention and temporary occupation of premises (except private homes), to the limit or rationing of the use or consumption of services or essential commodities or to the adoption of health and environmental protection measures.

3. The third category are constitutions that contain a general clause that rights and freedoms may be partially or entirely suspended, such as the constitutions of Armenia (Art. 76), Azerbaijan (Art. 71 Para. 3), N. Macedonia (Art. 54), Croatia (Art. 17), Serbia (Art. 20), Bulgaria (Art. 57 Para. 3), Hungary (Art. 54 Para. 1), Portugal (Art. 19), Turkey (Art. 15), Ukraine (Art. 64), Slovenia (Art. 16), Slovakia (Art. 13), etc. Most of the constitutions in this category, in parallel with the general clause, contain a provision with a specific enumeration of the so-called absolute rights that cannot be suspended under any circumstances. These provisions almost always include the right to life, the prohibition of torture and other inhuman or degrading treatment or punishment, freedom of belief and religion, non-retroactivity of criminal law and the right to a fair trial.

European experiences in derogation of human rights during COVID-19 pandemic

The extent of measures taken in response to COVID-19 and the way they are applied vary considerably from one state to another in different points of time. There were and still are disparities in national strategies regarding the corona virus. As mentioned above, many of the European countries have declared a state of emergency in accordance with their national constitutional provisions, while the ECHR's mechanism contained in Article 15 has been applied by several countries which notified the Secretary General of the Council of Europe of their decision. Because of this, some authors believe that there is some confusion about whether a country should declare a state of emergency under the ECHR or it can simply go alone. According to some MEPs, this sends out the "wrong signal" about the state's commitment to human rights (Greene, 2020). As regards the applied measures, Italy and France for example, imposed a strict lockdown in order to limit the spread of the virus, going until curfews in a few municipalities. On the other hand, Denmark, with its smaller population and lower rate of confirmed cases, was able to adopt a softer version of lockdown and social distancing after an early closing of the borders. However, none of these countries realizes massive testing like in Germany, which fatality rate is lower than the other European states (Lebret, 2020).

Regardless of this, the emergency situation in Europe as well as in almost the whole world has caused a chain of events affecting everyone and forcing states to take decisions on restricting human rights within short time limits. Health safety restrictions have had an impact on the liberty and security of persons being quarantined as a result of contracting or being suspected of having contracted the virus. Freedom of movement was allowed only for specific reasons including working, shopping, visiting a doctor and assisting a person in need of help, walking a pet or attending, etc. Citizens leaving their domiciles had to declare the purpose of their movement (by filling a document or sending an SMS). Assemblies and protests had been prohibited to prevent the spread of the virus. Moreover, limits on freedom of expression have been imposed in order, allegedly, to prevent information disorder.

Equally, access to courts had been impeded or allowed only under special arrangements. One might argue that there have been violations of the right to life of individuals who have died because of the virus and of the lack of sufficient medical care, especially in detention or care institutions. The right to family life has also been disrupted due to restrictions on movement of persons. Moreover, there have been instances of interference with the right to respect for private life by public authorities tracking infected persons. Other measures meant a reduced number of people present in public places (streets, restaurants, congress halls, etc.). Freedom of assembly had been essentially suspended, being allowed up to a maximum of several persons. In N. Macedonia, for example, measures limited the number of people present even in a private space, with members of the police authorized to enter a home or other space to check it. This measure was quite controversial from a legal point of view, given the inviolability of the home as a fundamental human right. Hotels, courthouses, theatres and cinemas, gyms and playgrounds, cafes, restaurants, bars, shopping malls, museums and archaeological sites and food outlets were also closed, excluding supermarkets, pharmacies and take-away/delivery food outlets. Some measures meant the derogation of the right of movement for a certain period for the population of a certain age. In N. Macedonia, in the first wave of the Corona virus, it was determined in which time period a certain age population should visit grocery stores, and the age of the persons was identified by personal documents that they showed to the sellers. Significant restrictions have also been applied to the right of religious freedom, given the fact that churches remain open only for private prayer. Schools and universities were closed in most of the countries and were adapted to online education. Some countries have also closed their borders to all non-EU citizens. All this has introduced quite a lot of confusion in the functioning of everyday life, but also doubts about whether this is the most adequate way to deal with the pandemic. In this context, one thing is more than clear – although restrictions on human rights must have a clear goal, they could still be used to other ends. Before this pandemic, efforts were made within the Council of Europe and the Venice Commission to avoid abuses of human rights and to ensure that basic standards were met in a state of emergency. These mainly concerned emergencies caused

by terrorist activities or armed conflicts. The conditions imposed by this pandemic were the reason for returning and reaffirming previously adopted documents such as Opinion (no. 359/ 2005) of the Venice Commission, as well as Recommendation 1713 (2005) of the Council of Europe, equally applicable in all emergencies that endanger the life of the nation and make it difficult to perform state functions in a normal manner. Those documents refer to the standards according to which: emergencies should be clearly defined and limited by the constitution; a state of emergency should be officially declared; deviation from human rights standards in emergencies is legitimate only if it is needed for dealing with the threats; the constitution should clearly specify which rights can be suspended and which rights should not be waived and should be respected in all circumstances; and finally, even in a state of emergency, the basic principle of the rule of law should prevail. Supervision in those circumstances is of primary importance. Because practice shows that the greatest human rights violations tend to occur in the context of emergencies, the authorities in European countries have been also reminded with some new documents, such as A toolkit for member states from 2020, for the importance of respecting the rule of law and democratic principles in times of emergency, as well as the relevant human rights standards.

Conclusion

Public health is recognized in the constitutions of the European countries as one of the major components of the public interest and to this end, some human rights and freedoms have been under intense pressure since March 2020 because of the COVID-19 pandemic. The protection of public health may justify restrictions on the full enjoyment of certain human rights, and even derogations from certain human rights obligations. Faced with the pandemic and in order to deal with it, many European countries have resorted to a number of decrees with the force of law containing measures that severely limited some basic human rights and personal freedoms. Although the human rights derogation's form and extent in a state of emergency depend on the national government's interpretation, however, according to international standards, derogations in general should be

proportionate to the threat, necessary for protecting and responding to the threat, not discriminatory on any basis and should last only as long as necessary. Hence, there is no doubt that declaring a state of emergency has a beneficial effect on defining the boundaries of exceptional powers, as well as limiting the time for their implementation, preventing arbitrariness and unrestricted exercise, because emergency powers should not tend to become permanent. However, states that have not declared a state of emergency can still legally limit individual rights and freedoms under international human rights law. On the other hand, although emergency decrees provide governments with the necessary flexibility for the nation protecting in a time of pandemic, sometimes it could be used for political ambitions beyond public health protection. Consequently, restrictions and derogations of human rights and freedoms must be regulated by law and preferably have a foundation in the constitutions. Through the analysis of the European constitutions, we have concluded that with the exception of only a few countries, national constitutions mainly regulate the conditions for declaring a state of emergency and restrictions on human rights and freedoms in such circumstances. Although there are differences, the regulation mainly comes down to prescribing the preconditions when a state of emergency could be declared; the state institution makes that decision; and for what timeframe. Regarding the constitutional design from the aspect of human rights limitations, we classified constitutions into three categories. There are constitutions that do not contain explicit provisions regarding rights that can be derogated in a state of emergency, then constitutions that explicitly list the rights that can be derogated, and finally constitutions that contain a general clause that rights and freedoms may be partially or entirely suspended with an enumeration of the rights which cannot be suspended under any circumstances. However, given that these measures could be abused, states must also pay attention to abide by the acts of the Council of Europe and the Venice Commission regarding implementation of extraordinary measures.

Although the COVID-19 pandemic imposed imminent emergency threatening the life of the nation, there was still doubt whether all the extraordinary measures taken during the pandemic were really adequate and whether they were a proportionate response to the situation. In the very

first months, when there was no clear evidence on how the virus spread and which protection measures were most effective, some extraordinary measures like putting whole cities under lockdown could probably be justified. However, later when some facts about the virus are already clear to the world health powers, many of the severe restrictions could not be justified. Any kind of current or future restrictions on human rights should be justified by a constant evaluation of the current situation and of the effectiveness of the measures. Restrictions really need to be justified, because in practice they could still be used for other purposes. Hence the complaints and demonstrations of citizens in many European countries regarding the measures and restrictions imposed during the COVID-19 pandemic.

References

Chambas, E., Perroud, T. (2021) France: Legal Response to COVID-19. In: King, J., Ferraz Octávio LM et al. (ur.) *The Oxford Compendium of National Legal Responses to COVID-19* (OUP 2021). doi:10.1093/law-occ19/e9.013.9

Council of Europe (2020) *Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis, A toolkit for member states*. <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

Criddle, E.J., Fox-Decent, E. (2012) Human Rights, Emergencies, and the Rule of Law. *Human Rights Quarterly*. 34, 39–87. <https://www.jstor.org/stable/41345471> [Accessed 5th October 2022].

ECHR (2021) *Factsheet - Derogation in time of emergency*. https://www.echr.coe.int/documents/fs_derogation_eng.pdf [Accessed 4th October 2022].

Greene, A. (30 March 2020) State of emergency: how different countries are invoking extra powers to stop the corona virus. *The Conversation*. <https://theconversation.com/state-of-emergency-how-different-countries-are-invoking-extra-powers-to-stop-the-coronavirus-134495> [Accessed 3rd October 2022].

Jovičić, S. (2021) COVID-19 restrictions on human rights in the light of the case-law of the European Court of Human Rights. *ERA Forum*. 21, 545-560. doi: 10.1007/s12027-020-00630-w

Lebret, A. (2020) COVID-19 pandemic and derogation to human rights. *Journal of Law and the Biosciences*. 7 (1), 1-15. <https://doi.org/10.1093/jlb/ljaa015>

Mitrović, Lj., Grbić Pavlović, N. i Pavlović, G. (2016) Derogiranje ljudskih prava u vanrednom stanju - slučaj Bosne i Hercegovine. *Pravni Vjesnik*. 32 (3/4), 201-211.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2005) *Democratic oversight of the security sector in member states*. Recommendation 1713. <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17360&lang=en>

Slautsky, E., Bouhon, F., Lanssens, C., Jousten, A. & Miny, X. (2021) Belgium: Legal Response to COVID-19. In: King, J., Ferraz Octávio LM et al. (ur.) *The Oxford Compendium of National Legal Responses to COVID-19* (OUP 2021). doi: 10.1093/law-occ19/e1.013.1

Treneska, R. (2002) On the constitutional restrictions of human rights: absolute or "prima facie" rights. In: *Proceedings "European integration - ideas, conditions, realization"*. Skopje, Faculty of Law "Iustinianus Primus". pp. 603-619.

Venice Commission. (2020) *Compilation of Venice Commission opinions and reports on states of emergency*. <https://rm.coe.int/16809e38a6> [Accessed 3rd October 2022].

Venice Commission. *Observatory on emergency situations*. <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory//T09-E.htm> [Accessed 4th October 2022].

Venice Commission. *Opinion (no. 359/2005) on the protection of human rights in emergency situations*. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2006\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2006)015-e) [Accessed 4th October 2022].

About the author

BILJANA KAROVSKA-ANDONOVSKA, PhD (biljanakarovska@ugd.edu.mk) is an associate professor at the Military Academy “General Mihailo Apostolski” in Skopje, Republic of North Macedonia. She is the deputy head of the Department of Social Sciences. She teaches Constitutional Law, Human Rights Law and International Humanitarian Law. Her research interests include particularly human rights protection, and she has numerous publications in this field.

Professor Karovska-Andonovska has participated in several international and national research and applicative projects dealing with the human rights protection.

The War of Armenia and Azerbaijan 2020 – Lessons Learned

Slobodan Čurčija, Lojze Pavič

Abstract

The article identifies lessons learned from the Nagorno-Karabakh conflict in the geostrategic context of international relations and politics and in elements influencing the future of warfare. Namely, Azerbaijan inflicted heavy losses on Armenian troops practically without the use of conventional aviation.

The Nagorno-Karabakh war is often viewed in an international context through the prism of distant conflict (far from eyes and far from the heart) or through a label of the frozen conflict. However, it is unlikely that this conflict, which caused an average of about 60 deaths a year between 1994 and 2020, leaves men indifferent, despite what the international community calls a frozen conflict, whose future depends directly on timely and accurate response of the international community.

It can be said that the view of the subject conflict is still frozen because it is something that has been happening for so many years, so it has become a part of everyday life that does not affect a person's mood.

Therefore, the prevailing opinion is that in this global world, interest must be expressed in every conflict because it will, in one way or another, affect states and populations, at least through the dimension of environmental pollution or arrival of refugees.

Keywords

hybrid warfare, proxy, unmanned aerial vehicles, suicide drones, military instrument of power, cyber activities

Sažetak

U članku su identificirane lekcije naučene iz sukoba u Gorskom Karabahu u geostrateškom kontekstu međunarodnih odnosa i politike te u elementima koji utječu na budućnost ratovanja. Naime, Azerbajdžan je nanio velike gubitke armenskim postrojbama, praktički bez uporabe konvencionalnog zrakoplovstva.

Rat u Gorskom Karabahu često se u međunarodnom kontekstu promatra kroz prizmu udaljenog sukoba (daleko od očiju i daleko od srca) ili kroz etiketu zamrznutog sukoba. No, malo je vjerojatno da ovaj sukob, koji je u razdoblju od 1994. do 2020. u prosjeku uzrokovao oko 60 smrtnih slučajeva godišnje, ostavlja ljude ravnodušnima, unatoč tome što ga međunarodna zajednica naziva zamrznutim sukobom, a čija budućnost izravno ovisi o pravodobnom i točnom odgovoru međunarodne zajednice.

Može se reći da je pogled na predmetni sukob još zamrznut jer je riječ o nečemu što se događa već mnogo godina, pa je postao dio svakodnevice koji ne utječe na raspoloženje osobe. Stoga prevladava mišljenje da u ovom globalnom svijetu, u svakom sukobu mora biti izražen interes jer će on na ovaj ili onaj način utjecati na države i stanovništvo, barem kroz dimenziju onečišćenja okoliša ili dolaska izbjeglica.

Ključne riječi

hibridno ratovanje, posrednik, bespilotne letjelice, dronovi samoubojice, vojni instrument moći, kibernetičke aktivnosti

Introduction

It is not the first time in human history that technological advances have changed the character of the armed conflict and war. It is also not the first time in human history that someone has uttered that famous exclamation, "Wake up and smell the coffee".

In cases where new technology or the use of old technology in a new way changes the way of fighting, it is necessary to identify certain findings and, after analysis, to take appropriate measures in the concepts of using national instruments of power.

The synergy of national instruments of power (e.g., diplomacy, economics, and the military) yields appropriate effects to the extent that the other party does not accomplish the subject. Especially if we take into account the fact that in the modern way of using the army with cheap technology can destroy expensive technology and thus ensure victory on the battlefield (e.g., using a swarm of drones made on a 3D printer attacks military command posts or destroys expensive anti-aircraft Patriot type systems, by destroying their control system).

Regarding the expressed interest in the subject, the aim of this paper is to explore theoretical and practical knowledge about the war between Armenia and Azerbaijan and to systematically and scientifically elaborate them as follows:

1. explain the main causes of the start of the war between Armenia and Azerbaijan in 2020.
2. show the course of the 2020 war compared to the 1991-1994 war.
3. through the set hypotheses to point out significant changes in modern warfare caused by the use of new technology, as well as indirect action of some actors who are important subjects of international relations.

In order to achieve the objectives in question, an appropriate study was conducted to support the method of analysis and synthesis, comparative method and method of description.

The hypotheses on which this paper is based were set up with intention of knowing whether the character of this war is such that it can be called a new generation of warfare. The fastest answer to some hypotheses can be offered if we take the 1991-1994 war between Armenia and Azerbaijan as an example.

Hypothesis 1: Effective use of technological progress in conflict directs the final result (game changer)

Hypothesis 2: Indirect involvement of strong actors (“proxy conflicts”) has special significance in contemporary crises

Accordingly, the (proxy) action of great powers in conflicts around the world will play an increasingly important role in the future of international relations.

This paper is structured in five chapters. The introductory part of the paper presents the goals and methods of research as well as hypotheses. Description of the actors is subject of the second chapter, which describes the essential characteristics of the main participants in the war with a possible indirect impact on the war. Important remarks in the phases of the struggle are described in the third chapter with emphasis on the impact of new technologies. The fourth chapter describes the role of modern technology as a factor in international relations in military operations. The fifth chapter includes the confirmation of the set hypotheses and their analysis and synthesis, lessons learned and conclusion.

Historical reasons for war

On July 5, 1921, Joseph Stalin officially announced that Nagorno-Karabakh would remain under rule of the Soviet Federation and Azerbaijan, respectively. Accordingly, on July 7, 1923, Nagorno-Karabakh was granted the status of an autonomous region within Azerbaijan based in the city of Shusha. Later, the status of the capital was granted to Stepanakert. By joining Nagorno-Karabakh to Azerbaijan, Russians have neglected the historical, geographical, ethnic, cultural and linguistic ties of the population of this area with Armenia (Kumar, 2007). Namely, at the time of joining, Armenians made up 90 percent of the population in Nagorno-Karabakh.

Consequently, in resolving the Nagorno-Karabakh conflict, the question arises as to who its direct participants are. Armenia claims it is an internal conflict in Azerbaijan, in which it is not involved, and wants Baku to negotiate the final status of Nagorno-Karabakh with representatives of the region. Azerbaijan, on the other hand, does not want talks with Nagorno-Karabakh, as that would mean recognizing the region as an independent actor. In addition, official Baku claims that Armenia militarily, politically and financially supports Nagorno-Karabakh in the conflict. Thus, this conflict acquires the character of an interstate conflict (Kumar, 2007).

The asymmetric balance of power among the peoples of the region enabled Stalin to turn their hostile attitude towards Russians into conflicts between

the non-Russian peoples themselves, such as the Armenians and Azerbaijan. Stalin's policy was based on Russian alliance of one or more minorities in each of the Soviet republics, because security of the minorities was said to depend on Moscow (Kumar, 2007). Russia has therefore not resolved tensions between the Karabakh Armenians and Azerbaijan with a view to a lasting solution, but in its own interest, leaving the conflict open, sought to maintain control over the conflicting ethnic communities (Kumar, 2007). After the introduction of a policy of publicity and perestroika by Soviet President Mikhail Gorbachev and the outbreak of the crisis in the USSR (Union of Soviet Socialist Republics), the Karabakh Armenians tried to join Armenia. On June 12, 1988, the Nagorno-Karabakh Council unanimously voted to unilaterally secede from Baku, which was rejected by the Moscow Supreme Soviet on June 18 of that year. The persecution of the Azerbaijani population, which mostly took refuge in the cities of Sumgait and Baku, begins in Nagorno-Karabakh. At the same time, the emigration of Armenians from Baku followed (Kumar, 2007). Meanwhile, on December 11, 1991, there was an official disintegration of the USSR, which was also militarily involved in the conflict (first on the side of Azerbaijan and later on the side of Armenia). In this regard, it should be noted that from 1991 to 1994 armistice, there was talk of the war between these two independent states.

Thus, in the search for causes of the conflict and war, it can be said that Balkanization took place, defined as a division of the larger region or country into smaller ones, which could be hostile and do not cooperate with each other. In political terms, however, the involvement of external actors is present all the time, mostly by Russia and Turkey.

The road to war

After nearly four years of conflict, a truce was reached on May 12, 1994 with Russian intervention. Due to bad economic situation in Armenia, which was aggravated by the Azerbaijani-Turkish blockade, according to the 1996 United Nations Development Program (UNDP), about 667,000 Armenians left their homeland. It is estimated that about 35,000 people were killed in fighting on both sides, and more than a million people were forced to flee

their homes. Among them were about 700,000 Azerbaijanis from Nagorno-Karabakh and the occupied Azerbaijani territory, and about 350,000 Armenians from Azerbaijan (Weisbrode 2001; Dudwick 1997). Furthermore, apart from the Nagorno-Karabakh region, Azerbaijan has lost another 14 percent of its territory.

Between 1994 and 2020, following a ceasefire (Bishkek Protocol), Armenia and Azerbaijan failed to sign a peace agreement. The Nagorno-Karabakh region, or the so-called Artsakh Republic, remained under Armenian control during that time. Occasional shelling continued for the next 26 years along the line of ending the conflict. The line was fortified militarily. The self-proclaimed Artsakh Republic (Nagorno-Karabakh) is recognized by only 3 internationally unrecognized countries: Transnistria, Abkhazia and South Ossetia.

As time went on, it became clear that the growing frustration of Azerbaijan was expressed not only by the loss of Nagorno-Karabakh but also by return of the seven occupied provinces lost in the 1994 war.

The Russian Federation does not approve of uprisings that threaten to overthrow autocratic regimes, so President Putin has faced unrest in Belarus since early August 2020. Following this, Ilham Aliyev, Azerbaijan's incumbent president, expected Vladimir Putin to be burdened with the dilemma of rescuing Lukashenko. He also believed that the velvet revolution would make Armenian leaders more lenient in accepting compromises. Furthermore, it seemed very likely that the COVID-19 pandemic in Armenia (which had more infected per capita than Spain) would intensify the usual post-revolutionary disappointment, but the government still managed to maintain confidence of the people (Baev, 2020).

Meanwhile, Azerbaijan is preparing for a new war and is investing much of its oil revenues in equipping its armed forces with modern weapons, including strike drones. On the other hand, Armenia is dependent on Russia for arms procurement and, based on previous experience, cannot count on expanding direct support in emergencies. The military balance has been severely upset in favour of Azerbaijan, but Armenian experts speculate that fortified defensive positions would withstand both artillery and tank

attacks. Turkey's strong support to Azerbaijan is also important. Turkey expressed full solidarity with Baku during the July 2020 hostilities, and has now taken this engagement to a new level. President Recep Tayyip Erdoğan described Armenia as a major threat to peace in the region and called for complete withdrawal of the Armenian forces from Nagorno-Karabakh. Turkey's support to Azerbaijan is not just rhetorical, so in August 2020, the two countries conducted joint military exercises. This was followed by news of Turkish drones, overflight of their fighters and arrival of the mercenaries from northern Syria who were placed under Turkish control (Baev, 2020).

At the same time, the world is dealing with a pandemic. Azerbaijan has also been hit by a corona virus crisis, protests in Belarus have been going on for two months, elections are held in the US, oil prices and profits have fallen and Azerbaijani President Aliyev is dealing with corruption allegations. Internal political situation is bad and the only option that can keep him in power is to divert the public to something else. In this case, to war. If all this is taken into account, then in the end, the question does not arise: Why would Azerbaijan start a war? The real question then is: Why not start a war?

Subsequently, on 12 September 2020, a military conflict took place in which 7 Azerbaijani officers were killed, including a major general and a brigadier. The situation was getting hotter, which was shown by appearance of Baku citizens on streets seeking mobilization. This was followed by Turkish-Azerbaijani military exercise which lasted from July 29 to September 10, 2020. The corresponding effect was achieved by arrival of the so-called Turkish or Syrian mercenaries, as part of the psychological operation. This was followed by mobilization of the reserves and material resources in Azerbaijan (although no general mobilization was carried out). At the end of September 2020, internet connections and access to social media were cut off. Then Armenian media were hacked, thus showing how the Armenian Prime Minister called on all residents of Nagorno-Karabakh to leave their homes.

Description of the participants

The Republic of Armenia has a democratic system. Majority of the population are Catholics. It has illegally occupied territory belonging to Azerbaijan, so Armenians living there fear genocide if the territory is re-occupied by Azerbaijan. Armenia is a poor country; exhausted by the conflict as it spends \$ 634 million a year on military needs (The Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI).

Motivation is on the side of Armenians, who are bound by hatred towards Turks and Azeris, as well as by the fear of genocide, so it can be pointed out that the centre of gravity of Armenia is the will of the people.

Nagorno-Karabakh (Republic of Artsakh) with its capital Stepanakert covers an area of 4400 square kilometres in the north-eastern part of the Armenian Mountains, and this area is inhabited by about 160,000 people whose official language is Armenian. De facto, Nagorno-Karabakh is part of Armenia. De jure is part of Azerbaijan. About 75 percent of Armenians (145,000) and 25 percent of Azerbaijanis (40,688) lived in Nagorno-Karabakh before the conflict. The capital Stepanakert was predominantly inhabited by Armenians. On the other hand, Shusha, the capital of Karabakh, before it was taken over by the Soviet Union, was mostly inhabited by Azerbaijanis (Human Rights Watch – HRW 1994; Kumar, 2007).

The Republic of Azerbaijan is an autocratic state. Inhabitants are mostly of the Muslim faith. It is economically stronger than Armenia and wants to seize the opportunity to regain lost territory with the support of Turkey. Conflicts also serve to divert attention from internal problems and as a means of uniting the nation. The military budget is \$ 2.238 billion (The Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI). This country remains the largest exporter of oil in the Caucasus, and since 2007 it has been the most efficient exporter of gas. Frustration over the loss of 7 districts lost in 1994 is even greater than territorial aspiration for Nagorno-Karabakh. Unlike in 1994, Azerbaijan is now a consolidated state. The centre of gravity of Azerbaijan is a military and economic sustainability.

The Russian Federation is a traditional ally of Armenia, but also wants good relations with Azerbaijan. Russia is calling for peace, but at the same time it is using a military base in Armenia. It does not want a conflict with Turkey. In addition, Russia has appropriate economic interests expressed through the oil pipeline that connects Baku with Novorossiysk. Azerbaijan covers 60.1% of the needs for weapons imported from Russia (The Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI).

Role in the 1991-1994 war: Russia alternately supported both sides. However, conflicting interests between Russia, Iran and Turkey prevent these countries from helping Armenia and Azerbaijan to find a solution. Russia needs conflicts in the countries it uses as a buffer zone against countries close to the west (near abroad).

The Republic of Turkey is a protector of the Turkish people and wants to expand its influence in the territory of the former Ottoman Empire. It sees Azerbaijan as an extension of its influence. At the same time, President Erdoğan is taking advantage of the conflict to increase his support at home in the context of the idea of the neo-Ottoman politics. Turkey's mediating role in the 2020 war (mercenaries, training and weapons) is clearly important enough and Russia did not deter Azerbaijan from the war. Turkey is shifting its internal problems to external ones. Role in the 1991-1994 war: Turkey has been trying to intervene since 1991, but the last Soviet Defence Minister, Yevgeny Shaposhnikov, warned them that if they got involved in the Nagorno-Karabakh war, World War III would break out. At the time, Turkey's policy toward Nagorno-Karabakh was successfully influenced by the United States and France, where large Armenian minorities live.

European Union – Crisis situation in the EU, primarily caused by migrant crisis and COVID 19, is not proving to be a cohesive factor. The European Union also bases its energy policy on gas and oil resources from Azerbaijan, so Armenian threat to the BTC Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline actually poses a threat to the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline.

The Islamic Republic of Iran has a large Azerbaijani minority (24% according to The World Factbook), which is dissatisfied with its status.

Iranian authorities are also concerned about Israeli influence in Azerbaijan. Azerbaijan's eventual success could spur Azerbaijani separatist tendencies. It is therefore in Iran's interest to strike a balance between Armenia and Azerbaijan.

The state of Israel is expanding its influence on Iran's borders and it is an important arms supplier to Azerbaijan. It buys 40% of its oil (Lazaroff, 2021) and sells 26.6% of its weapons to Azerbaijan (SIPRI Arms Transfers Database, Mar. 2020).

The United States of America (USA) has focused on the upcoming presidential election. In addition, their passivity in activities of the MINSK Group was strongly emphasized.

Role in the 1991-1994 war: Former National Security Adviser Zbigniew Brzezinski stressed that the US goal in the region is not oil, but strategic control of the entire Caucasus and Central Asia, with the help of Turkey and Israel to undermine Russia and Iran influence, i.e., a region adapted to the USA (Cornell, 2001; Kumar, 2007).

North Atlantic Treaty Organization (NATO) - Turkey, as a member of NATO, acts indirectly and thus does not directly affect cohesion of the Alliance.

CSTO - Collective Security Treaty Organization (members Russia, Belarus, Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan). Russia has an obligation to defend Armenia within this organization.

The UN Security Council - did not pinpoint the aggressor, but only condemned the violence.

The OSCE Minsk Group - (members France, USA, Russia, Belarus, Germany, Italy, Sweden, Finland, Turkey, Azerbaijan and Armenia) plays a passive role, except for a slightly more pronounced individual role of Russia.

Important notes in phases of the struggle

The 1991-1994 war

At the beginning of the conflict, despite high motivation, the Karabakh Armenians could not withstand the well-armed Azerbaijani army which had about 300 tanks, 800 armoured vehicles, 300 pieces of artillery and missile systems and about 50 aircraft (Su-25 and MiG-25). Some of this equipment was confiscated from former Soviet arsenals after collapse of the Soviet Union (Kobal, 1997; Harris, 1999).

The Karabakh forces were better organized and trained, under a single central leadership, motivated and disciplined, well versed in the terrain, which gave them an added advantage. By 1994, the war had severely exhausted the Karabakh forces, so men between the ages of 44 and 50 were drafted into the army. However, although Azerbaijan received more than 280 Russian tanks, 842 armed vehicles and 380 weapons in November 1993, command was extremely weak, accompanied by increased desertion, with a sharp drop in morale and political divisions, which was influenced by political instability in the country and change of leadership (Kobal, 1997).

Between 1993 and 1994, the Nagorno-Karabakh government mobilized its forces and launched a counter-offensive, with the help of Russian troops. Karabakh forces captured the Azerbaijani base, the city of Shusha, which was a strategic and psychological blow to Azerbaijan. The capture of Shusha enabled Karabakh forces to occupy other Azerbaijani bases and the city of Lahin and open a corridor through the Azerbaijani territory between Nagorno-Karabakh and Armenia. Thus, aid, especially important for strengthening the Karabakh air defence system, managed to arrive from Armenia to Nagorno-Karabakh (Kobal, 1997). It can be summarized how fighting was conducted on both sides using Russian weapons. Neither side had a distinct technological advantage. Morality and organization were on side of the Armenians, with advantage of good knowledge of the configuration of the terrain. Turkey did not take an active part in fighting, while Russia had a dual role in which neither side gained a clear advantage.

War from September 27 to November 10, 2020

After summer planning with the help of Turkey, on September 27, 2020, Azerbaijan launched an offensive to reclaim the occupied territories. In the first days of the conflict, Azerbaijani forces successfully captured several small villages looking at critical lines of communication. With mobilization of the Armenian troops, the front stabilized and Azerbaijan began to suffer heavy losses, with anti-tank-guided weapons severely damaging their armoured units (Watling, 2021).

According to (Watling, 2021) at the same time, the Azerbaijani side launched an extensive campaign of deep attacks with combination of the Turkish unmanned aerial vehicles TB-2 (BAYRAKTAR TB-2 – Turkish-made unmanned combat aircraft) in search of targets which were then attacked by suicide drones Harpy and Harop (HARPY and HAROP – Israeli-made drone – wandering ammunition or suicide drone). They fired a LORA (Long-Range Artillery Weapon System) long-range ballistic missile (LORA) at a key bridge connecting Armenia with Nagorno-Karabakh. Due to these attacks, Armenian forces were exhausted even before reaching the front line. Azerbaijani forces attacked air defence systems and command posts, armoured columns, artillery positions and infantry as they prepared to operate in areas far behind the front.

At the beginning of the third week of the conflict, Armenian forces were hit hard by these deep attacks. There was a lack of ammunition on the battlefield, reinforcements did not reach the position and the Armenians tried to counterattack against the incursions of Azerbaijan using large units from their hinterland. By November, Azerbaijani forces formed a bend around the south of Nagorno-Karabakh and were moving towards the Lachin Corridor (the primary line of communication between Armenia and the city of Stepanakert). On November 8, 2020, Azerbaijani forces captured Shusha, a strategically located city that paved the way for an attack on the region's capital (Watling, 2021).

The Azerbaijani downing of the Russian Mi-24 helicopter on November 9, 2020, which was carrying out the task of air security of the convoy of the

102nd Russian military base on the territory of Armenia, was an additional signal to Azerbaijan that it would be good to stop its activities.

According to (Watling, 2021), the Azerbaijani side, which also suffered heavy losses during the attack, began to face growing Russian unease and the possibility of increasing international pressure following the US election and pressure in the event of the Stepanakert attack and subsequent attacks on civilians. Therefore, it accepted the ceasefire negotiations provided by Russia and Turkey. Armenia, which lost more than 190 main battle tanks and a proportionate number of support vehicles, was aware that it could no longer fight and surrendered large parts of its territory. Azerbaijan failed to fully occupy Nagorno-Karabakh. Russian peacekeepers headed to the region on November 13, 2020.

What makes an obvious difference between the war in early 1990s and the 2020 war is an organized operation of the unmanned combat aircraft (UCAVs) which have proven to be the main weapons on the battlefield.

The role of modern technology in conducting military operations as a factor of international relations

The use of modern technology in the war between Armenia and Azerbaijan showed that Azerbaijani forces used the Israeli LORA ballistic system. Such a system was used to destroy the bridge over the Akari River connecting Armenia with Nagorno-Karabakh. Furthermore, in the war in question, the use of modern technology in a package of the so-called hybrid operations could also be observed. This is also one of the differences as compared to the 1991-1994 war. The content of the hybrid warfare itself is not new but the use of modern technology has grown to such a level that it can already replace conventional methods of warfare by measuring effects (e.g., long-range missile strike versus cyber-attack). It should also be mentioned that the perpetrator of such attacks may not be detected, as anything can be done below the threshold of war or the threshold of open conflict.

MINISTRSTVO ZA OBRAMBO
INTERNO SLOVENSKA VOJSKA

BREZPILOTNA BOJNA LETALA – „game changer“¹

AZERBAJDŽAN operira z neznanim številom letal **BAYRAKTAR TB2** turške proizvodnje. Ta letala so Turki uspešno uporabili v Libiji, Siriji in v bojih proti PKK. Sposoben je bil uničiti tudi napredno zračno obrambo, kar se je zgodilo v Siriji in nazadnje v Armeniji.

BAYRAKTAR TB2
tip: MALE (medium altitude long endurance)UCAV
posadka: 3 operaterji na tleh
vzdržljivost: 27 h letenja
operativna višina: 5500 m
max hitrost: 220 km/h
oborožitev: lasersko vodeno strelivo na 4 nosilcih
cena: 5 milijonov USD

IAI Harop je samororiški dron Izraelske proizvodnje, ki ga Azerbajdžan uporablja za napade na cilje visoke vrednosti. V zraku lahko ostane do 6 ur, nosi pa 25 kg bojno glavo

POVELJSTVO SIL SV
Datum: 12. 11. 2020
13

Figure 1. Israeli HAROP¹

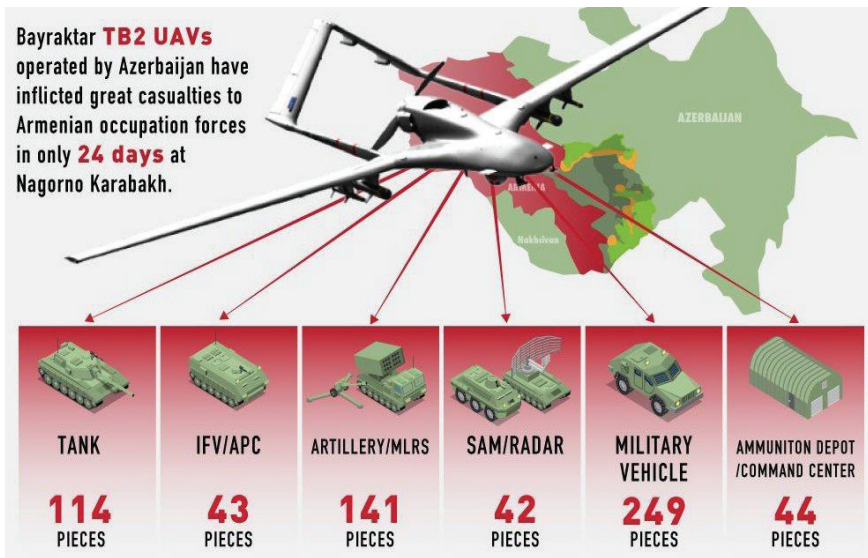

Figure 2. Bayraktar – the number of destroyed military targets in 24 days

1 <https://southfront.org/iais-harop-kamikaze-drone/>

However, the key thing that made a decisive turn on the battlefield (changed the rules of the game – game changer) and is the biggest difference between the 1991-1994 war and 2020 war are unmanned combat aircraft systems. In this case, unmanned combat systems, suicide or kamikaze (HAROP) or unmanned combat aircraft (Bayraktar TB2), in addition to combat operations, successfully conducted artillery fire guidance, provided intelligence and conducted reconnaissance (Figures 1 and 2).

The conflict demonstrated the impotence of ground forces without adequate air defences, even against slow-flying UCAVs (Unmanned Combat Aerial Vehicles) with guided missiles. It has been shown that the use of UCAV can also offer tactical aviation capabilities to smaller forces at a relatively low cost. Firing from the UCAV also significantly increased the effectiveness of artillery. In both Syria and Libya, Turkey's concept of using a large number of relatively cheap UCAVs against forces with limited air defences has proved valuable.

Today, the circle of UCAV users has expanded significantly, especially owing to Chinese and Turkish systems which are widely exported. In the future, we can expect such systems to be present on all battlefields, including low-intensity operations (ISIS has already used improvised UCAVs in Iraq and Syria).

The use of UCAV on the battlefield leads, more than obviously, in direction of the new generation of warfare. The procurement of these systems in other geographical areas, including the region of Southeast Europe, should also not be neglected. Thus, for example, Serbia became the first in the region to buy the Chinese CH-92A (CH-92A that is a reconnaissance and combat drone with similar technical characteristics as the Turkish Bayraktar TB-2) which may call into question the current balance of power in the region.

Confirmation of the hypothesis and their analysis and synthesis

With the loss of the US unipolar leadership position and competition with China, the world has become a “chessboard” with more and more players pursuing real politics like Henry Kissinger. Multipolarity in itself does

not mean the cause of wars, but if importance of the individual countries becomes more pronounced, then there are more opportunities to highlight state conflicts (state on state).

Hypothesis 1: Effective use of the technological progress in conflict directs the final result (game changer)

Perfect techniques and execution of precision long-range strikes used by Azerbaijan would not work so decisively against the great powers with modern systems of air defence and electronic warfare. However, the ability to achieve such a range of effects at such low cost highlights the vulnerability of many armed forces and shows that operational efficiency can now be achieved with smaller forces (Watling, 2021). Azerbaijani forces destroyed Armenians in depth. So, countermeasures on the line of defence were not sufficient. Most of the armed forces for this type of warfare are poorly trained with equipment that does not allow action throughout depths of the battlefield.

The 1994 war serves as a textbook example, where motivation and combat morale played a key role. In the war of 2020, that was simply not enough. Technological advantage (in this case still affordable compared to combat aircraft) that was demonstrated, especially through unmanned combat aircraft, ensured the victory of Azerbaijan. It is important to note that Turkey has provided quality training, participation of its mercenaries and enabled the procurement and equipping of the UCAV-Bayraktar, leading to a link with the second hypothesis. Based on the above, the first hypothesis is confirmed.

Hypothesis 2: Indirect involvement of strong actors (“proxy conflicts”) has special significance in contemporary crises

According to (Baev, 2020), one can speak of Russia’s inefficiency in managing this crisis because of the fact that long-established international frameworks, such as the Minsk Group, have become completely useless. The US is not involved because China is not present in the Caucasus to attract attention in Washington. Finally, the United States tried to resolve this

conflict in April 2001, when President George W. Bush brought Armenian and Azerbaijani leaders to Key West, Florida, but failed to persuade them to reach an agreement. President Barack Obama examined the possibility of reconciliation between Armenia and Turkey in 2010 and also failed.

The European Union has made no attempt to make effective progress in resolving the conflict, and has included both countries in the Eastern Partnership initiative. The EU is so divided regarding the dispute with Turkey that it cannot approve a resolution on Belarus because Cyprus has refused to sign it unless a resolution on the Eastern Mediterranean crisis is adopted at the same time, which has proved impossible. This paralysis prompted the Turkish president to make a series of aggressive foreign policy moves (Baev, 2020).

Russia has become accustomed to playing the role of a mediator between Armenia (which is formally an ally) and Azerbaijan (which it is not) but has been surprised by this strong interference from Turkey. The irony of the situation is that until September 26, 2020, Putin was watching the first phase of the “Caucasus 2020” strategic exercises which was supposed to show Russia’s military dominance in the region. Missiles from the Caspian fleet were clearly not sufficient to deter Azerbaijan from continuing the offensive and Armenia’s military support to the air force would increase tensions with Turkey (which could resonate in Syria, where Russia is unprepared for a new outbreak of hostilities after years of combat operations). 2020).

Remote (frozen) conflicts in the world as well as other armed conflicts must be viewed through a prism of the policies of individual sovereign states, as well as of NATO, EU member states and their coalition partners. It can be said that almost everywhere there is a state with which a country has diplomatic or economic ties (today or in the future). In addition, when considering conflicts or post-conflict periods, cooperation of individual Member States with their partners within the UN, OSCE, NATO and the EU cannot be neglected or ruled out. Therefore, indirect (proxy) action of the great powers in conflicts around the world will play an increasingly important role in the future of international relations.

Turkey's involvement in Libya, Syria, Qatar, Palestine, Kashmir, EU blackmail of refugees, growing influence in the Western Balkans, North Africa, tensions with Greece, Cyprus, France, Israel and this time supporting Azerbaijan's war with Armenia indicate that Turkey has been moving in the direction of what is commonly said: A bridge to far or that it has gone too far.

The events of the war in question showed that high morale and will of the people were not enough to win, compared to a well-trained and technologically advanced opponent. Of course, Turkey's mediation operation, which this time plays a key role in Azerbaijan's victory, also contributed to that. In accordance with all of the above, the second hypothesis is confirmed.

By analysing the facts from the war between Armenia and Azerbaijan, the following lessons can be highlighted:

- in the world, limited conventional conflicts will continue to exist,
- mediators will be used in conflicts (proxy action),
- new technologies prevailing in the conflict will emerge,
- the inclusion of new domains (cyber) will require a different response or consideration of the warfare in several different domains (Multi-Domain Operations – MDO),
- morale and will are no longer crucial for victory.

New technology requires new concepts and new doctrines. In addition, the importance of population resilience should be pointed out, especially psychological activities, cyber activities, hacking, inciting false news, etc. This is confirmed by NATO doctrine of ground forces (Allied Joint Publication – AJP 3.2), emphasizing the battle with multiple domains, hybrid operations and the importance of monitoring technological development of weapons.

With the advent of modern technology and electromagnetic traces, the importance of electronic warfare and interference appears in a whole new dimension because it can be used to monitor troops, movements, positions of technical means and consequently for interference, destruction and masking (e.g., ground target sensor and indicator; GMTI – Ground moving target indicator), which detects more clearly and accurately the movement of troops in all weather conditions and parts of the day.

Thus, lessons learned should be applied to changes in combat, organization, preparation of troops, equipment and leadership, ensuring appropriate personnel, infrastructure and interoperability (DOTMLPFI method - doctrine, organization, training, material, leadership (and education), personnel, facilities, and interoperability). Therefore, each state within military instruments of power should consider complementing responses that pose a threat to the use of advanced weapons.

Conclusion

It can be concluded that the situation in Nagorno-Karabakh is frozen again because Azerbaijan did not achieve victory completely. As a result of another passive international response, the outcome of this war has shown the world that the use of military instruments of power is something to be reckoned with in future wars.

In the modern world, passive role of the international public has been increasingly pronounced (Georgia 2008, Crimea 2014, Ukraine 2014), followed by the rise of autocratic leaders. There are more and more testimonies of the war for cognitive dominance, hybrid action, cyber-attack, indirect action of great powers, pronounced technological growth (artificial intelligence, 3D printers, robots ...) and territorially limited short-term wars.

It is believed that war is not something that can happen in the near future. However, on a cognitive level, it can be said that the world is already at war.

Therefore, a well-trained and motivated army in modern wars is not crucial for victory on the battlefield as long as the adversary uses new technology or old technology in a new way. In addition, the support of a strong political ally is also important.

References

- Baev, P. K. (30 September 2020) No peacemakers for the new/old Caucasian war. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/09/30/no-peacemakers-for-the-new-old-caucasian-war/> [Accessed 10th September 2021].
- Dudwick, N. (1997) Political Transformations in postcommunist Armenia: Images and Realities. In: Dawisha, K., Parrot, B. (eds.) *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge, Cambridge University Press, pp. 69–110.
- Furlan, B. (2020) Kaj se lahko naučimo iz vojne v Gorskem Karabahu? Portal GOV.SI. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MO/Gradiva/projekt_varnost_za_vse/Nagorno_Karabakh_daljsa-verzija_L.pdf?fbclid=IwAR1aVm2Qkl30lztHgq_pwCKEnoiGekaAk0Q1heXU2lnPUVIYXSjIisb_7po [Accessed 10th September 2021].
- Harris, P. (1999) Karabakhis preside over an uneasy truce. *Jane's intelligence review*. 11(9), 29–32.
- Kobal, G. (1997) Armenci vseh dežel, združite se. *Obramba*. 29(12), 18–19.
- Kumar, K. (2007) *Analiza reševanja konflikta v Gorskem Karabahu*. Diplomska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lazaroff, T. (21 July 2020) Azerbaijani ambassador: Border hostilities may harm Israeli oil supplies. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/israel-news/azerbaijani-ambassador-border-hostilities-may-harm-israeli-oil-supplies-635851>. [Accessed 19th September 2021].
- NATO Standardization Office (NSO) (2016) *NATO Standard AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operation*.
- Watling, J. (25 March 2021) Nagorno-Karabakh: The Democratization of

Precision Strike and the Viability of Military Power. *The Central Asia-Caucasus Analyst*. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13665-nagorno-karabakh-the-democratization-of-precision-strike-and-the-viability-of-military-power.html>. [Accessed 10th September 2021].

Online sources:

<https://www.indexmundi.com/factbook/compare/armenia.azerbaijan>. [Accessed 10th September 2021].

IAI'S HAROP KAMIKAZE DRONE <https://southfront.org/iais-harop-kamikaze-drone/>. [Accessed 10th September 2021].

SIPRI. <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgroundunder/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>. [Accessed 10th September 2021].

Turkish drone Bayraktar TB2 “attributed” the destruction of three battalions of Armenian tanks in Karabakh. <https://en.topwar.ru/182593-tureckomu-besipilotniku-bayraktar-tb2-pripisali-unichtozhenie-treh-batalonov-armjanskih-tankov-v-karabahe.html>. [Accessed 10th September 2021].

The world factbook. <https://user.iiasa.ac.at/~marek/fbook/04/geos/ir.html>. [Accessed 10th September 2021].

About the authors

Slobodan Čurčija, M.Sc. (slocurcija@gmail.com) held a number of positions in the Croatian Armed Forces. His areas of interest include military leadership, military management, human resource management in a military organization, designing a system of rewarding human resources of a military organization as well as effectiveness of the human resources of a military organization. He participated in a number of projects related to improvement of the business processes of the military organization as well as to development of the education system of the Croatian Army.

Lieutenant Colonel LOJZE PAVIČ (pufo@siol.net) is a member of the Slovenian Armed Forces. He took part in the war for independence of Slovenia. He held various positions in the Slovenian Army and at the same time attended various levels of military training and civilian education. He specialized in defence studies on the topic of modern terrorism. He is the author of a book in the field entitled "Terrorism is People". His area of interest as well as his professional field of functional work is intelligence. He was a student at the Ban Josip Jelačić War College in the Republic of Croatia in the class of 2021/2022.

Trenutačni model i prijedlog budućeg oblikovanja vojne pričuve u Republici Sloveniji

Slobodan Čurčija, Ernest Pleh

Sažetak

Sigurnost države ne osigurava se samim ulaskom u NATO i EU, nego se moć saveza temelji na snazi pojedinih država članica koje održavaju i razvijaju svoj obrambeni sustav kao dijela nacionalne sigurnosti zemlje. Od kraja hladnog rata do danas prestala je prijatna velikog sukoba bipolarnog sustava pa je većina zemalja Europe pristupila transformaciji oružanih snaga iz masovnog koncepta opće obrane na koncept kolektivne obrane popraćen velikim smanjenjem oružanih snaga i profesionalizacijom vojske. Posljedično se u većini europskih zemalja ugasila ili zamrznula opća vojna obveza. Koncept novog popunjavanja i dopunjavanja oružanih snaga počeo se temeljiti na dragovoljnom pristupu te se kao takav zadržao i u novije vrijeme. Tako su i Oružane snage Republike Slovenije prešle dugi put tranzicije i transformacije od osamostaljenja do danas kako bi se prilagodile zahtjevima savezništva i trendovima modernog doba. U skladu s time, vojna obveza je zamrznuta, oružane snage su profesionalizirane, stalni mirnodopski sastav vojske se smanjuje, a takav trend zahvaća i vojnu pričuvu. Istodobno, vojna organizacija suočava se s izazovima financiranja i popunjavanja osobljem. Slovenska vojska trenutačno se nalazi u procesu reorganizacije, a sustav vojne pričuve jedno je od ključnih područja za izradu novog koncepta razvoja. Međutim, spomenuto područje nije dosad bilo predmetom većeg broja istraživačkih radova. Shodno tome, ovaj je rad skroman doprinos vojnoj organizaciji Republike Slovenije tijekom procesa pripreme novog konceptualnog predloška za razvoj vojne pričuve. Težište u radu analiza je trenutačnog modela i prijedlog budućeg oblikovanja vojne pričuve u Republici Sloveniji.

Ključne riječi

tranzicija, transformacija, opća vojna obveza, pričuva, vojna strateška pričuva, popunjavanje osobljem

Abstract

The security of a country is not ensured just by joining NATO and the EU, but the power of the alliance is based on the strength of individual member states that maintain and develop their defence systems as part of the national security. Since the end of the Cold War until today, there is no longer a threat of a major conflict of the bipolar system, so the majority of the European countries have embarked on the transformation of their armed forces from the large-scale concept of general defence to the concept of collective defence, accompanied by a large reduction of the armed forces and by the professionalization of the military. Consequently, in most European countries, compulsory military service has been abolished or frozen. The concept of new recruitment and manning of the armed forces began to be based on a voluntary approach and has remained as such in recent times. Likewise, the Slovenian Armed Forces have gone through a long way of transition and transformation from independence until today in order to adapt to the requirements of the alliance and the trends of the modern times. Accordingly, military service has been frozen, the armed forces have been professionalized, the permanent peacetime composition of the armed forces is being reduced, and such a trend affects the military reserve as well. At the same time, the military organization faces the challenges of funding and manning.

The Slovenian Armed Forces is currently in the process of reorganization, and the military reserve system is one of the key areas for creating a new development concept. However, this area has not been the subject of a large number of research papers so far. Therefore, this paper is a modest contribution to the military organization of the Republic of Slovenia during the process of preparing a new conceptual template for the development of the military reserve. The paper focuses on the analysis of the current

model and the proposal for the future formation of the military reserve in the Republic of Slovenia.

Keywords

transition, transformation, compulsory military service, reserve, military strategic reserve, manning

Uvod

Nestabilna politička i sigurnosna situacija u svijetu, izbijanje sukoba u blizini Europe, masovne migracije prema Europi, ekonomske krize, epidemije i pandemije, borba za resurse i dominaciju u svijetu upozoravaju nas da je euroatlantsko područje i dalje latentno izloženo sigurnosnim prijetnjama. Sigurnost je još uvijek jedan od najvažnijih uvjeta za razvoj i suverenitet svake zemlje i nacije.

Ulaskom u sustav kolektivne obrane države članice NATO-a donekle su napustile koncept samodostatne nacionalne obrane poboljšavajući tako svoju obrambenu osnovu za osiguravanje nacionalne sigurnosti. Pretpostavke da se sigurnost osigurava samim ulaskom u NATO i EU pogrešne su. Moć saveza temelji se na moći pojedinih država saveznica, tako da svaka država članica NATO-a održava i razvija svoj obrambeni sustav radi pružanja osnovne vojne sigurnosti.

Nakon hladnog rata većina je europskih zemalja zbog globalnih, ekonomskih, socijalnih i tehnoloških promjena započela smanjivati veličinu vojske, njihov stalni profesionalni sastav (u daljnjem tekstu STAS), kao i pričuvnu komponentu. Ovo su realizirale zamrzavanjem ili raskidom vojne obveze, što u praksi znači prestanak obveznog služenja vojnog roka, kao i obveznog služenja u pričuvi. Usporedno s time, započele su razvoj dragovoljnog popunjavanja u svrhu konačne profesionalnosti vojske.

Slovenska vojska (u daljnjem tekstu SV) trenutačno se nalazi u procesu daljnje transformacije, a sustav vojne pričuve jedno je od područja za izradu prijedloga novog koncepta razvoja. Osnovna zamisao izmjene postojećeg

koncepta i prijedloga novoga temelji se na Doktrini vojne strateške pričuve. Osim toga, u postupku razmatranja i pripreme idejnih rješenja koristit će se i usvojena zakonodavna regulativa, izrađeni temeljni idejni koncepti izgradnje vojne strateške pričuve (u daljnjem tekstu VSP) i zaključci održanih stručnih simpozija i radnih sastanaka o razvoju vojne pričuve provedenih na razini stručnjaka Ministarstva obrane Republike Slovenije (u daljnjem tekstu MORS) i šire. Spomenuto područje nije do sada bilo predmetom većeg broja istraživačkih radova, no u zadnje se vrijeme ovoj problematici pridaje odgovarajuća pozornost. Tako se u Bijeloj knjizi (MORS, 2020a, 24-25) navodi da će opseg SV-a odražavati stvarne mogućnosti ljudskih i ekonomskih sposobnosti zemlje uz istodobno jačanje uloge pričuvnih snaga kao dijela obrambenih sposobnosti i otpornosti zemlje. Pojedini autori, govoreći o vojnoj strateškoj pričuvi (Vegič, 2017, 53-71), ukazuju na primjenjivost koncepta VSP-a i postavljaju pitanje bi li takva vojna organiziranost mogla pružiti učinkovitu obranu i izvršavanje vojnih zadaća u kontekstu mogućih prijetnji.

S obzirom na zanimanje koje postoji za predmetnu problematiku, cilj je ovoga rada analizirati trenutačni model vojne pričuve u Republici Sloveniji, kao i izraditi prijedlog njenog budućeg oblikovanja. U tu svrhu provest će se odgovarajuće istraživanje za čiju se potporu koristi komparativna metoda, metoda deskripcije, kao i metode analize i sinteze.

Ovaj je rad strukturiran u pet poglavlja. U prvom poglavlju Uvod navodi se kratko obrazloženje za odabir rada, njegov cilj te korištene statističke metode. Drugo poglavlje obuhvaća pregled ključne terminologije koja se koristi kroz cijeli tekst. U trećem poglavlju objašnjena je transformacija pričuvnog sastava u nekim europskim zemljama i današnji model pričuve. Četvrtim poglavljem opisuje se trenutačno stanje i ustroj te daje prijedlog budućeg oblikovanja vojne pričuve kao dijela Oružanih snaga Republike Slovenije na temelju važećih dokumenata i promišljanja autora ovoga rada. Peto poglavlje, Zaključak, obuhvaća zaključna razmatranja o iznesenim rezultatima tijekom istraživanja predmetne teme.

Pregled ključne terminologije

U ovom se radu pojavljuju neki ključni pojmovi koji služe kao njegova cjelokupna osnova cijeloga rada. Ti se pojmovi odnose na transformaciju, tranziciju, opću vojnu obvezu, pričuvu i vojnu pričuvu, odnosno vojnu stratešku pričuvu.

Transformacija / transformirati se

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SAZU, 2000, 1414) pojam transformacija objašnjava kao preobrazbu, na primjer društvenih odnosa. Transformirati objašnjava kao preobraziti, na primjer organizaciju, međunarodne odnose ili pretvoriti, na primjer transformirati životinjske vrste ili transformirati energiju.

Veliki rječnik stranih riječi (Tavzes i Adlešič, 2002, 1176) objašnjava pojam transformacije kao pretvorbu, preobrazbu ili mapiranje, a transformirati se (od lat. *transformare*) znači preobraziti, promijeniti oblik, izgled, karakter.

Veliki rječnik hrvatskog jezika (Anić, 2002, 1611) objašnjava pojam transformacije kao radikalnu promjenu oblika, stanja, izgleda, preobraženje, pretvaranje, svaku promjenu, koja je popraćena znatnim mijenjanjem fizičkih ili kemijskih svojstava. Transformirati se objašnjava kao preoblikovati, izmijeniti, reorganizirati.

Rječnik Sveučilišta u Cambridgeu (CALD 2008, 1548) pojam *transform* objašnjava kao cjelovitu promjenu oblika i sadržaja i povezuje ga s organizacijom koja će se transformirati. Pojam *transformation* objašnjava kao potpunu promjenu izgleda, pojave, karaktera ili sadržaja.

U Vojnoj doktrini (Furlan i drugi, 2006, 105) pojam transformacije vojske povezan je s redefiniranjem pristupa ratovanju, koji je nastao prelaskom iz industrijskog u informatičko doba, gdje predvidljive hladnoratovske prijetnje sve više zamjenjuju nepredvidljive asimetrične i nekonvencionalne prijetnje. Predmetno zahtijeva temeljitu preobrazbu vojske i njezine uloge.

General Šteiner u svojoj doktorskoj disertaciji (2014, 45) opisuje transformaciju na vojnom obrambenom polju kao namjernu, planiranu i na sinergiji zasnovanu nenasilnu promjenu koja dovodi do preobrazbe. Osnovna obilježja takve preobrazbe očituju se u promijenjenoj misiji i zadacima, novim organizacijskim strukturama i sposobnostima te, posljedično, i novoj kvaliteti u socijalnom i funkcionalnom imperativu.

Temeljem navedenog, možemo zaključiti da se u slovenskoj literaturi pojam transformacija koristi kao glagol te također povlači za sobom druge glagole, kao što su preobraziti i preoblikovati. Većina članica NATO-a koristi posljednjih dvadeset godina izraz transformacija, od Praškog sastanka na vrhu 2002., kada je službeno potvrđen početak procesa transformacije. Nakon toga je formirano i Savezničko zapovjedništvo za transformaciju (*Allied Command Transformation - ACT*).

Tranzicija

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SAZU, 2000, 1414) definira tranziciju kao razdoblje prijelaza jednog društvenog poretka u drugi, npr. iz socijalizma u kapitalizam, prijelaz države u novi društveni poredak, ali postoji i izraz zemlja u tranziciji.

Tranzicija znači događaj, proces ili faza promjene jednog stanja ili oblika aktivnosti u drugo prijelazno stanje. Može biti politički (prijelaz iz socijalističkog u liberalno-demokratski sustav), ekonomski (prijelaz iz socijalističkog u kapitalistički sustav, iz središnjeg planskog u sustav socijalno-tržišnog, iz industrijskog gospodarstva u uslužni), kao i obrambeno-vojni (prijelaz iz masovne vojne obveze u sustav dragovoljnog popunjavanja). (Tavzes i Adlešič, 2002, 1179)

U rječniku Cambridge University Dictionary (CALD 2008, 1548) riječ *transition* odnosi se na promjenu jednog oblika u drugi ili postupak u kojem se to događa.

Opća vojna obaveza

Vojna služba zakonom je propisana dužnost građana da određeno vrijeme obavljaju dužnosti u OS-u te su dostupni za uključivanje u OS u slučaju mobilizacije, vojnih vježbi ili bilo koje druge potrebe (Kotnik, 1994, 25). Najčešći je način popunjavanja vojske u svijetu opća vojna obaveza koja je u svom današnjem obliku nastala u doba formiranja masovnih europskih vojski. Francuska revolucija označila je početak uvođenja opće vojne dužnosti građana. Od tada do danas vojna služba obuhvaća sve građane zemalja u kojima je nametnuta (Adanić i Tatalović, 1993, 10). U Zakonu o vojnoj dužnosti RS-a (DS RS, 2002, 1-2) navodi se da vojnu dužnost u mirnodopsko i ratno vrijeme obavljaju muški građani pod uvjetima utvrđenima ovim Zakonom. Žene također mogu sudjelovati u vojnim dužnostima u skladu s ovim Zakonom. Nadalje, u skladu s ovim Zakonom vojna služba uključuje novačenje, služenje vojnog roka i služenje u pričuvnom sastavu.

Pričuva

Pojam pričuve prema Slovaru slovenskega knjižnega jezika (SAZU, 2000, 1167) obuhvaća kako slijedi: (1) nešto što se čuva za posebne svrhe, potrebe, (2) imati nešto u rezervi, kao novčane rezerve, materijalne rezerve (3) u sportu za obilježavanje igrača, natjecatelja, koji po potrebi sudjeluje u igrama, natjecanjima. Vojna pričuva objašnjava se kao grupa vojnika, odnosno vojnih postrojbi, koje po potrebi sudjeluju u bitki ili se šalju u pričuvu.

Veliki rječnik hrvatskoga jezika (Anić, 2003, 1186) pojašnjava riječ pričuvu kao (1) višak, ostavljen za kasnije, zaliha, 2. vojna ili sportska pričuva.

Vojni rječnik (Korošec, 2002, 404) pričuvu objašnjava kao topničku, bataljunsku, materijalnu, taktičku, operativnu, operativno stratešku, stratešku, ratnu i druge.

Leksikon Cankarjeve založbe (Cankarjeva založba, 1987, 835) identificira pričuvu kao vojnike nakon odsluženja vojnog roka te časnike i dočasnike nakon prestanka aktivne službe ili nakon završetka škole za pričuvne časnike.

Pričuvni je sastav prema Zakonu o obrani RS-a (DS, 2015, 3) definiran kao pojam koji obuhvaća sve ročnike koji nisu pripadnici mirnodopskog sastava i obvezni su služiti u pričuvnom sastavu. Pripadnici pričuvnog sastava također su i građani koji sklapaju ugovor o službi u pričuvnom sustavu.

Vojna pričuva / vojna strateška pričuva

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SAZU, 2000, 1320) strategiju definira kao postupke, metode planiranja i vođenja velikih vojnih operacija. U izrazu strateški pojašnjava da se odnosi na strategiju (1) kao sastavljanje strateškog plana, ispitivanje strateškog položaja ili onoga što je strogo nužno ili važno za vojne svrhe; (2) koje je od strateške važnosti, kao što su strateško povlačenje, strateški projektili i strateški zrakoplovi te strateško oružje ili strateške sirovine. Vojni rječnik (Korošec, 2002, 448) objašnjava stratešku pričuvu kao: (1) jednu od vrsta pričuve (na primjer: taktičku, operativnu, stratešku ili topničku, tenkovsku itd.); (2) prema onoj koja je formira ili kojom raspolaže (na primjer: pričuva Vrhovnog zapovjedništva); (3) ovisno o položaju u borbi u sastavu OS-a i materijalnih resursa u pričuvi Vrhovnog zapovjedništva ili nadležnog strateškog zapovjedništva.

Unatoč širokom rasponu objašnjenja pojma vojne strateške pričuve, u RS-u ne nalazimo jasnu definiciju. Te definicije nema čak ni u Doktrini vojne strateške pričuve RS-a. Šteiner (2016a, 74) ističe da bi se pojam strateška pričuva trebao koristiti u širem smislu za sve resurse od strateške važnosti ili postupke i aktivnosti kojima se postižu strateški ciljevi, a na kraju, ali ne manje važno, za mjere planiranja povezane sa strateškim planovima. Međutim, pojam vojne strateške pričuve trebao bi se koristiti u užem smislu, tako da se posebno odnosi na ideje i rješenja koja obuhvaćaju odgovarajuće strukture i resurse te mjere i aktivnosti namijenjene uspostavi, djelovanju i korištenju u vojne svrhe.

Transformacija pričuvnog vojnog sastava u nekim zemljama Europe i današnji model pričuve

Smanjenje veličine OS-a u europskim zemljama posljedično je utjecalo na popunjavanje vojne pričuve kao važnog dijela OS-a. U nastavku je dan pregled smjera razvoja nekih europskih država s naglaskom na njihovu pričuvnu sastavnicu. Za usporedbu stanja vojne pričuve u nekim europskim zemljama, kao temelj nam je poslužila stručna rasprava brigadira Davida Humara (2016, 84-98) u kojoj autor predstavlja problem pričuvnog sastava u tri europska područja s različitim zemljopisnim položajima. Prvo je područje Skandinavije i Baltika, gdje države imaju u oružanim snagama relativno veliku vojnu pričuvu. Drugo područje obuhvaća zemlje Beneluksa i Velike Britanije, gdje je većina njih ukinula obveznu službu i uvodi malu pričuvu integriranu u profesionalne postrojbe.

Vojna pričuva u Skandinaviji

Za države Skandinavije (Švedska, Norveška, Danska i Finska) s globalnog gledišta moglo bi se reći da su na granici NATO-a i EU-a i njihovo su sjeverno krilo. Većina skandinavskih zemalja ima opću vojnu obvezu (novačenje, vojna služba i pričuvna služba), a također imaju i posebnu, relativno neovisnu komponentu vojske, koju čine dragovoljni pričuvnici. Ta dragovoljna pričuva sastavni je dio vojske namijenjen potpori i jačanju manevarskih snaga i kontroliranju prostora.

Finska je zadržala većinu elemenata koncepta totalne obrane, uključujući obvezno služenje vojnog roka. Osim masovne vojske organizirane u tri klasična granska oblika (kopnena vojska, zrakoplovstvo i mornarica, a u ratu mogu biti ojačani i graničarima, koje čine policija i Obalna straža), uspostavljena je i mogućnost dopune uglavnom obveznom pričuvom. Članica je EU-a te osim statusa neutralne države, ima razvijeno posebno partnerstvo s NATO-om. Norveška je članica NATO-a i gradi svoju obranu na NATO kolektivnoj obrani. Nije članica EU-a, ali je uspostavila ugovore s većim brojem zemalja članica, uključujući i članstvo u Schengenu. Zadržala

je većinu elemenata koncepta totalne obrane, uključujući obvezno služenje vojnog roka, koje je organizirano u tri klasične kategorije (kopnena vojska, zrakoplovstvo i mornarica). Zbog višestrukog smanjenja vojske, njen sastav većinom obuhvaća ročnike i pričuvnike dragovoljce. Većina pričuvnika organizirana je u domobrane (*Heimevernet*), relativno neovisnu komponentu vojske povezanu s lokalnim okruženjem sa zadaćom potpore manevru snaga, kontroli teritorija i potpori njegove zaštite.

Švedska je članica EU-a, nije članica NATO-a, ali ima s njim razvijeno posebno partnerstvo. Do 2010. godine imala je vojnu obvezu, koju je te godine opustila, 2017. ju je ponovno uvela, ali više na dragovoljnoj osnovi, a ne kao opću obvezu. Švedska održava tradicionalan status neutralne zemlje, koji koristi u skladu sa svojim nacionalnim interesima. Pričuva je dragovoljna, regulirana pojedinačnim ugovorima i predstavlja gotovo polovicu vojske. Organizirana je kao relativno neovisno domobranstvo (švedski *Hemvarnet*).

Danska je jedna od osnivačica članica NATO saveza i članica EU-a. Zadržala je koncept totalne obrane, uključujući obvezno služenje vojnog roka. Tu je važno napomenuti da vojsku ne služe svi obveznici, nego se izbor provodi na temelju izvučenih brojeva. Stoga postoji i dragovoljno služenje vojnog roka. Oružane snage organizirane su u tri klasična granska oblika: kopnenu vojsku (*Héren*), zrakoplovstvo (*Flyvevåbnet*) i mornaricu (*Sjøværnet*). Uspostavljena je i mogućnost dopune uglavnom obveznom pričuvom, koja iznosi oko 40 % od svih pripadnika oružanih snaga.

Nijedna od ovih zemalja ne zagovara i ne želi vojne snage drugih država na svom teritoriju, međutim redovito organiziraju međunarodne vojne vježbe i obuku unutar svojih teritorijalnih granica te sudjeluju na vojnim vježbama u inozemstvu.

Vojna pričuva na Baltiku

Države Baltika, poput Estonije, Latvije i Litve, u svemu su manje od skandinavskih zemalja, članice su i NATO-a i EU-a, a nalaze se između Baltičkog mora i Rusije. Svoju obranu grade na NATO kolektivnoj obrani i žele NATO institucije i savezničke snage na svom teritoriju.

Estonija svoju nacionalnu obranu organizira kombinacijom opće vojne službe, uključujući služenje vojnog roka i dragovoljstvo. Većinu estonske vojske čine pričuvnici (oko 90 %), imaju uspostavljenu vojnu obvezu i nalaze se u manevarskim postrojbama. Posebnu komponentu, Obrambenu ligu (*Eesti Kaitseliit*), čine dragovoljci, a jezgra su joj profesionalci. Ova dragovoljna komponenta podređena je zapovjedniku obrambenih snaga.

Litva je nakon početka ukrajinske krize ponovno uvela obvezno služenje vojnog roka. Litvanska vojska ima više od dvije trećine pričuvnika. Dio pričuvnika također je razmješteno u manevarskim postrojbama, a veći dio u posebnoj komponenti nazvanoj Dragovoljci nacionalne obrane (*Krašto apsaugos savanoriu pajegos*). Neki od tih dragovoljaca imaju individualne ugovore, a neki su potporni članovi. Također, ova komponenta ima profesionalnu jezgru, a ustrojbeno je sastavnica kopnene komponente oružanih snaga.

Latvija nije ponovno uvela obvezni vojni rok ni od početka ukrajinske krize. Latvijska vojska sastoji se od kopnene vojske, zrakoplovstva, mornarice i domobrana, a tijekom rata može se pojačati i graničarima (policijom). Latvijski pričuvnici organizirani su u domobrane (*Zemessardze*), koji predstavljaju oko 20 % oružanih snaga, i osiguravaju popunu manevarskih postrojbi, teritorijalnih postrojbi i popunu pojedinim specijalistima drugih postrojbi svih grana. Domobranstvo je postalo važno nakon ukidanja obveznog služenja vojnog roka, posebno kao prilika da se svaki pojedinac dragovoljno uključi u obranu. Domobranskim pričuvnim postrojbama zapovijedaju profesionalni pripadnici.

Vojna pričuva na području Beneluksa i Velike Britanije

Belgija, Nizozemska i Luksemburg u NATO-u i EU-u su u svim područjima te su osnivači obje organizacije. Vjerojatno su međusobno najbolje povezane zemlje unutar NATO-a i EU-a. Tijesno se povezuju i integriraju svoje sposobnosti s Njemačkom, Velikom Britanijom i Francuskom. Svoju obranu temelje na kolektivnoj obrani NATO-a, kao i na zajedničkoj sigurnosnoj i obrambenoj politici EU-a.

Luksemburg je napustio obvezno služenje vojnog roka te uspostavio malu profesionalnu vojsku samo kopnene grane. U pričuvni ima samo nekoliko pripadnika određenih specijalnosti, pričuva praktički ne postoji.

Belgijske oružane snage sastavljene su od kopnene, zračne, morske i medicinske komponente. Belgija je ukinula obvezno služenje vojnog roka te se njihove oružane snage sastoje većinom od profesionalne komponente. Pričuvnici čine oko pet posto vojske, a očekuje se povećanje pričuve za 20 posto do 2025. godine. Pričuvnicima se dopunjuju uglavnom specijalističke dužnosti na temelju kompetencija koje pojedinac stječe u civilnoj službi, a nisu prisutne ili nedostaju profesionalnim pripadnicima vojske.

Oružane snage Nizozemske smatraju se najjačom vojskom među vojskama zemalja Beneluksa. Sastavljene su od kopnene, zračne, morske i logističke grane te grane vojne policije. Nizozemska je napustila obvezno služenje vojnog roka te uspostavila oružane snage popunjene većinski profesionalnim sastavom. Posljednjih godina ojačava svoj pričuvni sastav. Fokus je na bivšim pripadnicima iz profesionalnog sastava i stručnjacima s civilnim kompetencijama. Također uspostavlja pričuvne postrojbe do razine satnije, koje integrira u profesionalne postrojbe. Pričuvne su snage oko 15 % oružanih snaga.

Velika Britanija ima mnogo zajedničkog sa zemljama Beneluksa te usko surađuje s njima na polju obrane. Oružane snage sastavljene su od kopnene, zračne i morske komponente. Smanjenjem profesionalnog sastava oružanih snaga i održavanjem pričuve njen se udio posljednjih nekoliko godina povećao na oko 40 %. Najveća je promjena, međutim, nastupila transformacijom teritorijalne vojske te njenim integriranjem u pričuvu oružanih snaga. Uz tradicionalne zadatke kontrole teritorija i osiguranja otpornosti STAS-a, pričuva dobiva i dodatne zadatke dopunjavanja STAS-a i integriranog djelovanja. Pričuvnici su dragovoljci s ugovorima za održavanje pripravnosti. Velika Britanija ima veliko iskustvo s profesionalnom vojskom dopunjeno dragovoljnom ugovornom pričuvom. Posljednjih godina pričuva se sve više integrira s profesionalnom vojskom u organizacijskom smislu i u obuci te operacijama. Dakle, nastoje osigurati najvišu moguću razinu profesionalnosti. Pregled pričuvnog sastava u nekim europskim zemljama prikazan je na Slici 1.

DRŽAVA	CLANSTVO NATO	CLANSTVO EU	VOJNA OBAVEZA	KONCEPT POPUNJAVANJA	STATUS PRIČUVE
VOJNA PRIČUVA U SKANDINAVIJI					
Švedska	NE-N	DA	DA	KOMBINIRANI KONCEPT	velika ugovorna pričuva (50% OS)
Norveška	DA	NE	DA	KONCEPT TOTALNE ODBRANE	velika obavezna pričuva (65% OS)
Finska	NE-N	DA	DA	KONCEPT TOTALNE ODBRANE	velika obavezna pričuva (95% OS)
Danska	DA	DA	DA	KOMBINIRANI KONCEPT	velika ugovorna pričuva (40% OS)
VOJNA PRIČUVA NA BALTIKU					
Estonija	DA	DA	DA	KOMBINIRANI KONCEPT	velika pričuva-ugovorna/obavezna (90% OS)
Latvija	DA	DA	NE	PROFESIONALNI SASTAV	mala ugovorna pričuva (20% OS)
Litva	DA	DA	DA	KONCEPT TOTALNE ODBRANE	velika obavezna pričuva (80% OS)
VOJNA PRIČUVA U DRŽAVAMA BENELUKSA I VELIKE BRITANIJE					
Belgija	DA	DA	NE	PROFESIONALNI SASTAV	mala ugovorna pričuva (10% OS)
Nizozemska	DA	DA	NE	PROFESIONALNI SASTAV	mala ugovorna pričuva (15% OS)
Luksemburg	DA	DA	NE	PROFESIONALNI SASTAV	mala ugovorna pričuva (5% OS)
Velika Britanija	DA	NE	NE	PROFESIONALNI SASTAV	velika ugovorna pričuva (30% OS)

Slika 1. Pregled pričuvnog sastava u nekim europskim zemljama (Pleh, 2020)

Trenutačni model i prijedlog budućeg oblikovanja vojne pričuve u Republici Sloveniji

Ustavom RS-a (DS RS, 1991) definirana je obveza građana u obrani države. Vrsta, opseg i organizacija obrane te nepovredivost i cjelovitost državnog teritorija uređuje se Zakonom o obrani. Osiguravanje sigurnosti države ponajprije proizlazi iz mirovne politike i kulture mira i nenasilja. DS RS-a na prijedlog vlade odlučuje o proglašenju ratnog stanja ili izvanrednog stanja hitnim mjerama i njihovom ukidanju. DS RS-a također odlučuje o uporabi OSRS-a. Predsjednik RS-a vrhovni je zapovjednik njezinih Oružanih snaga.

Zakon o obrani (DS RS, 2015, 3–4) propisuje da, u skladu s Ustavom, građani imaju vojnu, radnu i materijalnu dužnost u obrani države, a u ratnom stanju i pravo na samoorganiziranje i sudjelovanje u obrani države. Zakon svojim odredbama o mjerama obrane osigurava postupan i organizirani prijelaz SV-a i nositelja nevojnog dijela obrambenog sustava u djelovanje u ratnom stanju.

SV ima stalni, mirnodopski, pričuvni i vojni sastav. Stalni sastav vojske formacija je sastavljena od profesionalnih pripadnika SV-a, odnosno vojnika, dočasnika, časnika i vojnog osoblja i civila koji rade u vojsci, ali ne služe

civilnu službu. Pričuvni su sastav vojske svi ročnici koji su dužni služiti u pričuvnom sastavu. Mirnodopski sastav vojske čine profesionalni pripadnici stalnog sastava vojske, pripadnici na dragovoljnom služenju vojnog roka i pripadnici dragovoljne ugovorne pričuve. Vojni sastav uključuje pripadnike mirnodopskog sastava i pričuvnog sastava.

U Zakonu o obrani (DS RS, 2015, 19–20) u članku 47 definirana je vojna služba, gdje zakon kaže da ju obavljaju pripadnici stalnog sastava, vojni obveznici koji su na odsluženju vojnog roka i pripadnici pričuvnog sastava kada su pozvani u vojnu službu. Vojnu službu obavljaju i pripadnici pričuve koji su sklopili ugovor s MORS-om o služenju u ugovornoj pričuvi kada su pozvani na obuku ili vojnu službu. Oni sklapaju ugovor temeljem dragovoljne odluke na najmanje pet godina i obvezni su pohađati te odazvati se na poziv za služenje u pričuvi. Tijekom trajanja ugovora primaju plaću za pripravnost, a za vrijeme služenja i plaću za vojnu službu. Isto tako, temeljem ugovora o službi u pričuvnom sastavu, njeni pripadnici imaju ista prava i obveze kao i pripadnici vojnog ili pričuvnog sastava prema ovom zakonu.

Ključni zakon koji određuje vojnu pričuvu u RS-u je Zakon o vojnoj dužnosti (DS RS, 2002,1-3), koji propisuje da se vojna dužnost sastoji od novačke obveze, obveze služenja vojnog roka i obveze služenja u pričuvnom sastavu. Novačenje se odnosi na sve muškarce, a služenje vojnog roka i služenje u pričuvnom sastavu primjenjuju se na one koji su sposobni za vojnu službu. Zakon također propisuje da i žene mogu sudjelovati u izvršavanju vojne dužnosti u skladu s ovim zakonom. Novačenje se i dalje provodi za sve muškarce u godini u kojoj navršavaju 17 godina, dok je služenje vojnog roka i služenje u pričuvnom sastavu zamrznuto. Članak 62e Zakona o vojnoj dužnosti predviđa ponovnu provedbu privremeno napuštenih sastavnica vojne službe, koja propisuje da odluku o ponovnom upućivanju na služenje vojnog roka i u obveznu službu u pričuvi donosi DS RS-a na prijedlog Vlade RS-a. Obvezna vojna služba ponovno se uvodi u slučaju povećane opasnosti od napada na državu, u slučaju objave rata ili izvanrednog stanja u skladu sa Zakonom. Stoga je u RS-u moguće na temelju Vladine procjene vrlo brzo ponovno uvesti sve obveze koje se odnose na vojnu službu radi povećanja brojčane veličine vojnog sastava.

Danas se u OSRS-u obavlja *dragovoljno služenje vojnog roka*, što ima pravnu osnovu u članku 62 Zakona o vojnoj dužnosti (DS RS, 2002, 21). Ovaj članak definira da se, u skladu s mogućnostima i potrebama SV-a, ročniku omogućuje služenje vojnog roka na temelju dragovoljne odluke.

U 49. članku Zakona o vojnoj dužnosti (DS RS, 2002, 16) definirano je *obvezno služenje u pričuvnom sastavu SV-a* (sada je zamrznuto), a odnosi se na ročnike koji su odslužili vojni rok, kao i one koji su na drugi način regulirali obvezu služenja vojnog roka prema ovom zakonu. Žene također mogu sudjelovati u pričuvnom sastavu OSRS-a na temelju njihovog pristanka pod uvjetom da su kvalificirane za stručne i tehničke poslove koje odredi MORS. Dužnost služenja u vojnoj pričuvi nastaje za muškarce od dana otpusta sa služenja vojnog roka ili od dana kada je služenje vojnog roka bilo drukčije regulirano i traje do kraja kalendarske godine u kojoj navršavaju 50 godina za vojnike ili 60 godina ako su pričuvni časnici. Žene mogu sudjelovati u pričuvi u skladu s prethodnim stavkom u dobi od 19 do 40 godina.

Dragovoljna ugovorna pričuva detaljno je definirana Uredbom o ugovornoj službi u pričuvnom sastavu SV-a (MORS, 2020b, 1–15) kojom se utvrđuju opći uvjeti za ugovorno obavljanje vojne službe u pričuvnom sastavu SV-a, postupci popunjavanja, prava i dužnosti ugovornih pripadnika pričuvnog sastava tijekom obuke i služenja vojnog roka, naknade i razlozi za prestanak ili prekid. Članak 3 te uredbe propisuje da muškarci i žene mogu dragovoljno sudjelovati u pričuvnom sastavu SV-a od navršene 18. godine života pa sve do kraja kalendarske godine u kojoj navršavaju 50. ili 60. godinu života, ako su časnici i ako ispunjavaju navedene uvjete. Dragovoljna ugovorna pričuva vrlo je važan element SV-a jer su njezini pripadnici namijenjeni dopunjavanju strukturnog sastava SV-a i sastavni su dio organizacijske mobilizacijske strukture. Dakle, vojna pričuva može se izgrađivati kroz dvije opcije, kao *dragovoljna ugovorna pričuva*, koja je danas sastavni dio mirnodopskog sastava SV-a ili kao ponovno uspostavljena *obvezna vojna pričuva* kao sastavni dio vojne obveze.

Dodatne je smjernice donijela 2020. godine usvojena Bijela knjiga (MORS, 2020a), koja među ostalim određuje konceptualnu promjenu ugovorne

pričuve s naglaskom na njenu buduću podjelu na manevarski i teritorijalni dio. Manevarski dio ugovorne pričuve izvršavat će cjelokupni niz zadaća SV-a i nadopuniti sposobnosti njezinih postrojbi popunjenih STAS-om, uključujući sudjelovanje u međunarodnim operacijama i misijama te kolektivnu obranu. U skladu s tim, transformirat će se sustav obuke pripadnika ugovorne pričuve kako bi se postigla odgovarajuća i usporediva razina osposobljenosti. Nadogradit će se status pripadnika ugovorne pričuve u civilnom okruženju, posebno odgovarajuća zakonska zaštita radnih prava tijekom duljeg izbivanja s posla zbog vojne službe. Teritorijalni dio ugovorne pričuve, vođen aktivnom jezgrom stalnog sastava, djelovat će isključivo na nacionalnom teritoriju. Osim toga, osposobljavat će se za nacionalnu obranu i sudjelovati u aktivnostima za potporu subjektima sigurnosnog sustava i sustava zaštite od prirodnih i drugih katastrofa. Bijela knjiga određuje opseg vojne dragovoljne ugovorne pričuve od 1000 pripadnika 2025. te 2000 pripadnika 2035. godine. Osim toga, namjera je ovu sastavnicu u budućnosti raščlaniti na manevarski i teritorijalni dio. Odluka o raspodjeli broja pripadnika vojne dragovoljne pričuve na manevarski i teritorijalni dio još nije donesena, no u svakom slučaju bit će veliki izazov popuniti je osobljem do predviđenog opsega.

Međutim, u OSRS-u govorimo i o *vojnoj strateškoj pričuvi* (u daljnjem tekstu VSP), koja svoju pravnu osnovu ima u doktrinarnom dokumentu Doktrina vojne strateške pričuve (MORS, 2012). Doktrina VSP-a predviđa znatno dopunjenu strukturu SV-a u slučaju znatnijeg pogoršanja međunarodnog sigurnosnog stanja. VSP osigurava očuvanje otpornosti OSRS-a u obrani RS-a i ispunjavanje međunarodnih obveza na temelju članka 5 Sjevernoatlantskog ugovora. Koncept VSP-a omogućava pravodobnu stratešku transformaciju SV-a i njeno prilagođavanje sigurnosnoj situaciji u međunarodnom okruženju zemlje. Doktrina VSP-a proizlazi iz procjene situacije koja se dogodila nakon prestanka obveznog služenja vojnog roka i ukidanja obvezne pričuve, što je znatno smanjilo mogućnosti za strateško dopunjavanje osobljem OSRS-a. U početnoj fazi profesionalizacije strukturne su se promjene dogodile u smjeru razvoja maloga, visoko profesionalnog i dobro opremljenog SV-a, koji će moći sudjelovati u međunarodnim operacijama i misijama sa saveznicima i drugim zemljama. Međutim, cilj je doktrine početak priprema

za povećanje vojnih sposobnosti u mirnodopskim uvjetima, odnosno da se u slučaju znatnijeg pogoršanja međunarodne sigurnosne situacije što prije uspostavi proširena i dodatno opremljena mirnodopska struktura. Time bi se omogućilo povećanje operativnog kapaciteta SV-a za dodatnih 25 000 pripadnika, i to najkasnije u roku od jedne godine.

Osnovno plansko polazište za VSP definirano je Rezolucijom o općem dugoročnom programu razvoja i opremanja SV-a do 2025. godine (DS RS, 2010, 4) koja u vezi s VSP-om predviđa da se pod određenim uvjetima veličina i struktura SV-a može znatno promijeniti. U slučaju znatnog pogoršanja sigurnosnog okruženja RS-a, ovo omogućuje povećanje opsega OSRS-a tijekom duljeg razdoblja do 25 000 dodatnih pripadnika. U slučaju aktivacije vojne obveze oblikovanje i obuku VSP-a vodit će namjensko formirana jezgra popunjena profesionalnim pripadnicima SV-a odgovarajućeg znanja i iskustva.

Doktrina VSP-a (MORS, 2012, 10) zahtijeva postupno povećanje dragovoljnog služenja vojnog roka, što je jedan od najučinkovitijih načina osposobljavanja mladih za vojnu obranu, a time i za brže i primjerenije zadovoljenje potreba za ljudskim potencijalom SV-a. Ročnici novaci, bivši pripadnici SV-a i vojnici koji su uspješno odslužili dragovoljno služenje vojnog roka baza su ljudskih potencijala za popunu vojske iz vojne strateške pričuve, uz poštivanje određenih dobnih uvjeta. Vojni obveznici bez odsluženog vojnog roka slali bi se na služenje nakon postupka novačenja, a zatim bi se raspoređivali u postrojbe SV-a.

U Doktrini VSP-a (MORS, 2012, 11) opredijeljeno je da pripadnici, koji će se uključivati u operativne postrojbe SV-a nakon aktiviranja koncepta VSP-a, moraju biti s obzirom na svoju obučenos, opremljenost i spremnost usporedivi s pripadnicima mirnodopskog sastava SV-a. VSP je prioritetno predviđen za dopunjavanje postrojbi SV-a namijenjenih za oružanu borbu, a mogu se upotrijebiti i za potrebe otklanjanja posljedica prirodnih i drugih nesreća. Zbog toga je u Doktrini VSP-a (MORS, 2012, 13) također propisano da u svrhu povećanja obrambenih sposobnosti zemlje MORS planira odgovarajuću količinu materijalnih sredstava potrebnih za popunjavanje SV-a, koordinira i profesionalno usmjerava planiranje uspostave VSP-a i održava baze podataka za njeno aktiviranje. Materijalne pričuve za uspostavu VSP-a

već se u nužnom opsegu održavaju u miru i uključuju stratešku pričuvu naoružanja i vojne opreme, koja je izuzeta iz operativne uporabe SV-a i uskladištena u namjenskim skladištima MORS-a. Uz to, MORS planira i potrebnu infrastrukturu.

Predmetom aktiviranja VSP-a bavile su se mnoge radne skupine, ali konačni koncept još nije izrađen, a time niti usvojen. Tako MORS danas, osim usvojene Doktrine VSP-a, baze podataka potencijalnih pripadnika i idejnih koncepata još nema konačne odluke kako će izgledati struktura budućeg VSP-a. Unutar SV-a ustrojena je već duže vrijeme radna skupina koja radi na pripremi konačnog koncepta razvoja VSP-a kao vrlo važnog dijela OSRS-a.

Usvojena Doktrina VSP-a probudila je puno dilema u vojnim i intelektualnim krugovima posebno zbog nekih ključnih izazova u vezi s planiranjem ustrojavanja VSP-a u odnosu prema stvarnom stanju. Neka je promišljanja dobro obrazložio Potočnik (2016, 257–258):

1. Trenutačni koncept VSP-a predviđa povećanje njezine veličine za do 25 000 pripadnika u jednoj godini. To može biti veliki izazov jer OSRS trenutačno ima minimalnu dragovoljnu ugovornu pričuvu koja ne doseže planiranu razinu i nije namijenjena povećanju VSP-a, već popunjavanju postrojbi aktivnog sastava. Uprave za obranu provode evidentiranje vojnih obveznika u vojne evidencije, ali ovdje priča završava. Građani upisani u vojne evidencije nemaju vojnu obuku i ne prati se njihova sposobnost za služenje vojnog roka.
2. S obzirom na tempo modernog ratovanja i brzi razvoj kriznih situacija u svijetu, vrlo je optimistično očekivati da će SV imati godinu dana vremena za pripremu te u potpunosti mobilizirati i obučiti tako velike snage.
3. Veliki je rizik pravodobnog i ispravnog donošenja tako radikalnih političkih odluka, poput mobilizacije VSP-a, dok ne postoji jamstvo da će kriza ili rat prerasti u sukob takvih razmjera da bi prijetio Sloveniji. Iluzorno je pretpostaviti situaciju u kojoj će nadležna tijela pravodobno donositi odluke godinu dana unaprijed na temelju stručnih procjena.
4. SV nema zapovjedno osoblje (predviđena profesionalna jezgra u postrojbama VSP-a) koje bi popunilo prazninu zbog rasta OSRS-a na 35 000 pripadnika. Postavlja se pitanje odakle bi došlo osoblje

za obuku VSP-a. Treba imati na umu da bi velik dio profesionalnog sastava, a posebno njegov najkvalificiraniji dio, bio angažiran na operativnim zadacima koje bi kriza nedvojbeno donijela (uključujući ispunjavanje obveza prema Savezu). Također je veliki izazov pitanje infrastrukture, namijenjenog primanju, obučavanju i pripremanju pripadnika VSP-a za integraciju u vojne postrojbe. Naime, SV nema dovoljan broj objekata za takvu namjenu.

5. Sposobnost samoobrane stanovništva nije kao u prethodnim vremenima. Optimistički je računati na srodne vojne / veteranske organizacije koje jačaju domoljublje, a također rade na polju vojne obuke građana jer je riječ o starijoj populaciji koja je već izvan profesionalnih dosega današnjeg modernog načina ratovanja.
6. Iskustvo nam jasno pokazuje da dragovoljstvom ne možemo osigurati potreban broj dragovoljnih ugovornih pričuvnika. Nerealan je rast od 10 000 do 35 000 pripadnika bez unaprijed jasno pripremljenih i provjerenih planova i formacija.

Nekoliko radnih skupina pripremalo je već duže vremena ideje, prijedloge i koncepte za hitno povećanje opsega OSRS-a u slučaju kriznih ili ratnih razmjera. Međutim, do danas nije usvojen konačni koncept iako su ključne smjernice razvoja pričuvnog sastava i VSP-a dane kroz mnoge dokumente, Doktrinu VSP-a, Bijelu knjigu i Rezoluciju o općem dugoročnom programu razvoja i opremanja SV-a do 2025. godine, kao i neke druge dokumente. Nekoliko je dokumenata i prijedloga koncepata pripremljeno, provedeno je puno stručnih rasprava, ali konačna odluka još je u procesu razmatranja. Ti su dokumenti i promišljanja temelj za prijedlog koncepta povećanja OSRS-a kroz strukture dragovoljne ugovorne pričuve i VSP-a.

Nadalje, u prethodnom dijelu teksta opisana su dva glavna tipa razvrstavanja vojne pričuve u RS-u na dragovoljnu ugovornu i VSP. Daljnje razmatranje ovih tipova pričuve ukazuje kako Bijela knjiga određuje podjelu dragovoljne ugovorne pričuve na manevarsku i teritorijalnu. U skladu s time predlaže se:

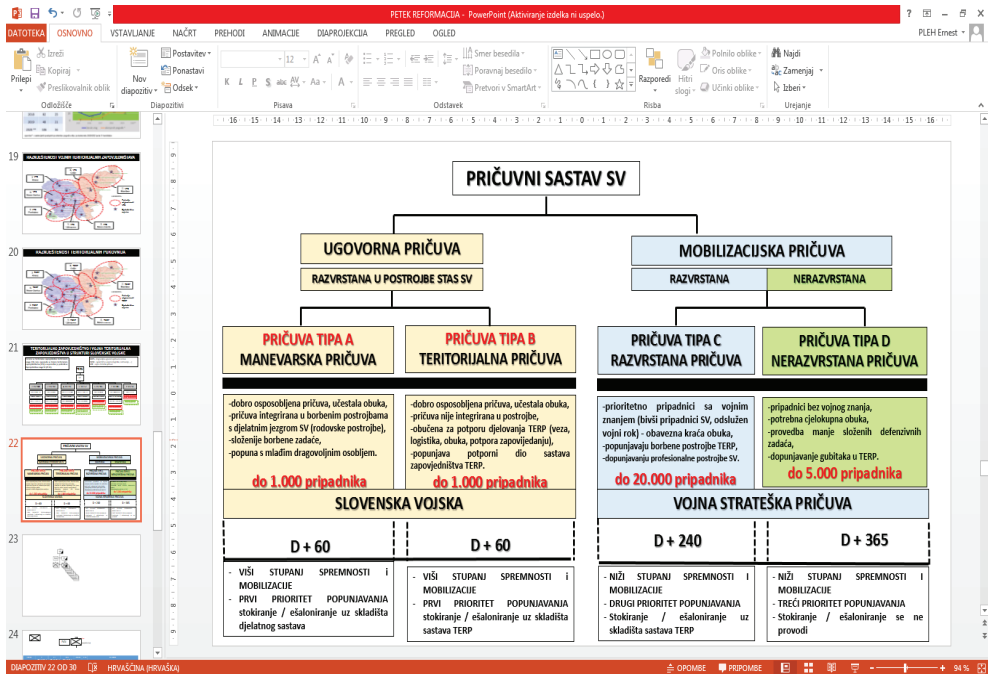
- *Tip A dragovoljne ugovorne pričuve (manevarski)*, koja je razvrstana u profesionalnim postrojbama STAS-a SV-a. Ti su pripadnici dobro obučeni, s redovnom godišnjom obukom i već integrirani u postrojbe. Njima se prioritarno popunjavaju rodovske i specijalističke

postrojbe. Imaju kratko mobilizacijsko odzivno vrijeme i prvi su mobilizacijski prioritet. Stoga se predlaže njihovo aktiviranje u vrlo kratkom roku nakon donošenja odluke o aktiviranju koncepta VSP-a, odnosno u roku D+60 kada moraju biti razmješteni u svojim postrojbama i spremni za djelovanje te potporu potpune mobilizacije VSP-a. Sastav pričuve tipa A imao bi 1000 pripadnika.

- *Tip B dragovoljne ugovorne pričuve (teritorijalni)*, koja je u većoj mjeri razvrstana u sastave TERP-a na specijalističke dužnosti popunjavanja potpornih postrojbi (zapovjedništvo TERP-a, logistički vod, vod veze, CO). Ti su pripadnici dobro obučeni, s redovnom godišnjom obukom, ali nisu integrirani u postrojbe rasporeda jer te postrojbe u miru ne postoje. Ove bi se pripadnike u miru raspoređivalo na usporedne dužnosti njihovog borbenog rasporeda, i to u postrojbe stalnog sastava SV-a na domicilnom području TERP-a. Tako bi se omogućilo njihovo stručno obučavanje i skraćeni program obuke nakon provedene mobilizacije. Prioritet obuke bio bi integracija u postrojbu. Stoga se predlaže njihova aktivacija u vrlo kratkom roku poslije donošenja odluke o aktiviranju koncepta VSP-a, odnosno u roku D+60 moraju biti razmješteni i integrirani u svojim postrojbama te spremni za djelovanje i potporu potpune mobilizacije VSP-a. Sastav pričuve tipa B imao bi do 1000 pripadnika.
- *Tip C pričuve (razvrstana)* čini glavninu pričuvnog sastava. Taj bi se sastav popunjavao u većoj mjeri bivšim pripadnicima SV-a, kao i vojnicima koji su odslužili obvezno ili dragovoljno služenje vojnog roka. Na raspolaganju su isto tako pripadnici ugovorne pričuve, koji su prekinuli ugovor ili im je on prekinut. Isto tako, može se računati na bivše pripadnike SV-a, koji su prekinuli ugovor ili im je bio prekinut zbog zakonske regulative. U taj bi se tip pričuve mogli aktivirati mlađi pripadnici bez vojnog znanja, ali s dobrim predispozicijama (sportaši, izviđači, medicinsko osoblje, dobri strijelci, članovi srodnih organizacija). Veliki će izazov biti popunjavanje časnika i dočasnika. Za časnike postoji iz prošlosti bazen kandidata koji su se između 1993. i 2003. godine osposobljavali u Školi za časnike vojnih postrojbi i koji većinom nisu ušli u sustav SV-a, imaju temeljno časničko znanje i danas su u dobi između 40 i 50 godina. Isto tako je na raspolaganju nekoliko časnika koji su nakon 2003. godine završili program za

časnike ugovorne pričuve. Osposobljavanju dočasnika treba još ozbiljnije i prioritetno pristupiti jer se njih nikada nije osposobljavalo za popunjavanje pričuvnog sastava pa baze podataka o njima ne postoje. Dakle, na raspolaganju postoji za sada veliki broj potencijalnih pripadnika za taj tip pričuvnog sastava. Međutim, već danas je u miru potrebno raditi još više na povećanju vojno osposobljenih potencijalnih pripadnika, posebno mlađih na svim razinama (vojnika, dočasnika i časnika). Nadalje, treba ažurirati baze podataka raspoloživog osoblja, stupiti u kontakt sa svim potencijalnim pripadnicima i pripremiti popunjenu osnovnu bazu osoblja za ustrojbeni strukturu TERP-a iz koje je vidljiva popunjenost planiranim dužnostima. Ako bi se to realiziralo, mogli bismo govoriti o razvrstanoj pričuvi tipa C. Ti pričuvnici imaju u većoj mjeri dovoljno dobro vojno znanje, većina bi njih prošla samo kroz skraćeni program osnovne obuke, dok bi se veći fokus stavio na kolektivna znanja i integraciju u borbene postrojbe. Stoga se predlaže aktivacija pričuve tipa C u razmjerno kratkom roku, odnosno nakon stvaranja uvjeta za njihov prijam u Centar za obuku, u Školu za časnike i u Školu za dočasnike, i to odmah nakon D+60. Ovo je veliki kontingent pripadnika, koji za kratko vrijeme (oko 210 dana) mora proći skraćenu programsku fazu individualne i kolektivne obuke, da bi na cca. D+270 mogao potvrditi konačne operativne sposobnosti i biti spreman za djelovanje. Veći dio pričuvnika tipa C bio bi raspoređen u postrojbe TERP-a, a dio bi se tih pričuvnika planirao i za dopunjavanje profesionalnih postrojbi. Popunjavanje pričuve tipa C bilo bi do 20 000 pripadnika.

- *Tip D pričuve (nerazvrstana)* trećeg je prioriteta, odnosno njegova bi aktivacija bila u zadnjoj fazi mobilizacije. Taj bi se sastav popunjavao u većoj mjeri pripadnicima bez vojnih znanja i potrebno bi bilo izvršiti još uvijek skraćenu, ali detaljniju obuku. Njihova spremnost za raspoređivanje u postrojbe bila bi na D+365 radi dopunjavanja gubitaka u postrojbama pričuve tipa C u TERP-u. Popunjavanje pričuve tipa D bilo bi do 5000 pripadnika. Obrazloženi koncept prikazan je na Slici 2. Prijedlog koncepta organiziranja pričuvnog sastava Slovenske vojske.

Slika 2. Prijedlog koncepta organiziranja pričuvnog sastava Slovenske vojske

Zaključak

Na temelju svega navedenog možemo zaključiti da se koncept popunjavanja oružanih snaga znatno promijenio tijekom transformacije od hladnog rata do danas. Pogledajmo neke činjenice.

- Većina europskih zemalja temelji svoj sustav obrane na konceptu kolektivne obrane, a sukladno tome, države na različit način pristupaju prilagođavanju koncepta svojih oružanih snaga. Ta prilagodba ovisi prije svega o strateškom položaju i veličini države, njezinim sigurnosnim procjenama, ekonomskim mogućnostima i vojno-povijesnoj tradiciji.
- Malo je zemalja u Europi zadržalo koncept totalne obrane i vojne obveze (Austrija, Švicarska, Danska, Finska, Norveška i Litva).

Većina europskih država prešla je na koncept profesionalne vojske s krajnjim ciljem njene potpune profesionalizacije. Danas su sve više aktualne manje nacionalne vojske s mobilnim, dobro opremljenim i obučanim profesionalnim sastavom. S druge strane, razvoj pričuvne komponente nije temeljni predmet interesa u mnogim zemljama te je više usmjeren prema popunjavanju specijalističkih dužnosti. Pričuvne se snage u većoj mjeri temelje na dragovoljnosti izraženoj kroz dragovoljno služenje vojnog roka, kao i dragovoljno služenje u pričuvnom sastavu.

- Sva obilježja masovnih oružanih snaga (velike vojske, velike pričuve, goleme količine borbene opreme) iz razdoblja hladnoga rata postaju polako dio prošlosti.
- Neke zemlje imaju vojnu obvezu zakonski zamrznutu, ostavljajući otvorenu mogućnost ponovnog aktiviranja vojne službe u izvanrednim situacijama. Te države imaju koncepte i planove o tome kako mobilizirati i povećati vojne sposobnosti u slučaju izvanrednog stanja u državi i regiji te ponovno uvesti opću vojnu službu i popuniti stalni profesionalni sastav i vojnu stratešku pričuvu.

Posljednjih godina postoje mnogi negativni trendovi koji također utječu na koncepte popunjavanja vojski i posljedično na popunu pričuve. Predmetno obuhvaća sljedeće:

- Financijski izazovi stabiliziranja obrambenog proračuna, izazvani ekonomsko-financijskom krizom, migrantskom krizom, pandemijom i drugim vrstama ugroza u zadnjih nekoliko godina znatno su pridonijeli smanjenju obrambenih proračuna zemalja, tako da su izdvajanja za potrebe obrane puno manji od dogovorenih 2 % BDP-a.
- Zanimanje mladih za rad u vojsci opada. Dolaze nove nemilitarizirane i virtualno fokusirane generacije kojima vojno područje i vojna profesija nije zanimljiva ni primarna.
- Vrijednosti poput domoljublja, časti, hrabrosti, odanosti i prijateljstva nisu više prioritetne vrijednosti ovih materijalno usredotočenih generacija.
- Vojna profesija nije konkurentna na tržištu rada pa se vojne organizacije većine država suočavaju s izazovima popunjavanja profesionalne strukture. U skladu s time, popuna pričuvne komponente također je veliki izazov.

- Sve je više mladih, modernih političara nove generacije koji nisu imali kontakt s općom vojnom obvezom, ne razumiju značenje služenja domovini pa bi mnogi među njima zanimanje za vojsku sveli na minimum ili čak minorizirali njeno značenje.

Postavlja se pitanje je li potpuna profesionalizacija vojske uopće moguća? Jesu li odluke o ukidanju/zamrzavanju opće vojne obveze bile pravilne? Je li dragovoljnost pravi put za popunjavanje profesionalnog i pričuvnog sastava? Kako među mladima održavati vojno stručno znanje ili barem osnove samozaštite i preživljavanja radi njihove brze aktivacije i doobuke za popunjavanje dužnosti u profesionalnom ili pričuvnom sastavu u kriznim situacijama?

Najlakše bi bilo ponovno uvesti vojnu obvezu, što bi građanima dalo osnovno vojno znanje. Mnoge zemlje razmišljaju o tome, ali za to je potreban politički konsenzus te sveobuhvatna analiza koja obuhvaća i financijske parametre. Moguće su i druge alternative, poput uvođenja sigurnosno-obrambenih sadržaja u kurikulum srednjih škola, a možda čak i na fakultete. Aktiviranje i angažman srodnih organizacija (veteranske, časničke), kao nositelja vojne struke u lokalnim sredinama uz potporu političke vlasti i civilnih institucija, može biti jedan od oblika podizanja obrambene kulture i svijesti. Potrebno je ponovno oživjeti vojnu profesiju, učiniti ju zanimljivom za mlade, no za to su nužna politička volja, financijska sredstva te odgojem probuđene moralne vrijednosti, koje su krasile prijašnje generacije.

Vojna organizacija u Republici Sloveniji također se suočava sa svim navedenim izazovima. Slovenska vojska prošla je do danas različite faze tranzicije i transformacije kako bi se prilagodila zahtjevima savezništva i trendovima modernog doba. Danas su Oružane snage Republike Slovenije organizirane kao mala i većinom profesionalna vojska, koja se sve teže suočava sa svim suvremenim izazovima. Nedostatak osoblja zahtijeva pripremanje novih modernijih pristupa novačenja mladih u redove Oružanih snaga, kao i usvajanje modernih koncepata organiziranja Oružanih snaga, koje će biti prilagođene izazovima vremena te će u isto vrijeme ispunjavati svoju misiju i zadaće. Razmatranje koncepta i organizacije pričuvnog sastava Oružanih snaga Republike Slovenije za potrebe ovog rada ukazalo je na važnost

aktualizacije pričuve, kao i nužnog promišljanja o njenoj budućoj strukturi i zadaćama. U skladu s time, a kao rezultat analize, pripremljen je i prijedlog novog koncepta organiziranja pričuvnog sastava Slovenske vojske.

Literatura

Adanić, S., Tatalović, S. (1993) *Oružane snage – novačenje i mobilizacija*. Zagreb, Otvoreno sveučilište.

Anić, V. (2003) *Veliki riječnik hrvatskog jezika*. Zagreb, Novi liber.

Cambridge University Press (2008) *Cambridge Advanced Learner's Dictionary (CALD)*, Third edition. Lavis-Trento, Lego Print S.p.A.

Cankarjeva založba (1987) *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Državni sabor RS-a (1991) *Ustav Republike Slovenije*. Uradni list RS-a, št. 33/91-I z dne 28. 12. 1991. Ljubljana.

Državni sabor RS-a (2002) *Zakon o vojaški dolžnosti – ZVojD UPB*. Uradni list RS-a, št. 108/02 z dne 12. 12. 2002. Ljubljana.

Državni sabor RS-a (2010) *Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja SV do leta 2025 – ReDPROSV25*. Ljubljana.

Državni sabor RS-a (2015) *Zakon o obrambi – ZObr-B*. Uradni list RS-a, št. 103/04 in 95/2015. Ljubljana.

Furlan, B., Rečnik D., Vrabič, R. et al. (2006) *Vojaška doktrina*. Ljubljana, Defensor.

Humar, D. (2016) *Vojaška rezerva v Evropi. Vloga rezerve pri zagotavljanju vzdržljivosti obrambno varnostnih sistemov Slovenije*. 84–98. Ljubljana, Državni svet RS.

Korošec, T., Fekonja M., Jehart A. et al. (2002) *Vojaški slovar*. Ljubljana, Tiskarna Delo d.d.

Kotnik-Dvojmoč, I. (1994) *Primerjalna analiza naborniškega in poklicnega popolnjevanja oboroženih sil z vojaki v Evropi in Severni Ameriki*. Magistrska naloga. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

- MORS (2012) *Doktrina vojaške strateške rezerve Republike Slovenije*. Ljubljana.
- MORS (2020a) *Bela knjiga o obrambi Republike Slovenije*. Ljubljana.
- MORS (2020b) *Uredba o pogodbenem opravljanju vojaške službe v rezervni sestavi Slovenske vojske*. Ljubljana.
- Potočnik, V. (2016) *O vojaški strateški rezervi in pogodbenih pripadnikih rezervne sestave v Republiki Sloveniji. Vloga rezerve pri zagotavljanju vzdržljivosti obrambno varnostnih sistemov Slovenije*. 253–263. Ljubljana, Državni svet RS.
- SAZU (2000) *Slovar Slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Šteiner, A. (2014) *Transformacija oboroženih sil po koncu hladne vojne – primer Slovenske vojske*. Doktorska disertacija. Ljubljana, FDV.
- Šteiner, A. (2016) *Primeri zagotavljanja sposobnosti za strateško rezervo. Vloga rezerve pri zagotavljanju vzdržljivosti obrambno varnostnih sistemov Slovenije*. 74–82. Ljubljana, Državni svet RS.
- Tavzes, M., Adlešič, G. (2002) *Velik slovar tujk*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Vegič, V. (2017) *Vojaška strateška rezerva in transformacija sodobnih oboroženih sil. Sodobni vojaški izivi*. 19(4), 53–71.

O autorima

Mr. sc. SLOBODAN ČURČIJA (slocurcija@gmail.com) obnašao je niz dužnosti u Oružanim snagama Republike Hrvatske. Njegovo područje interesa uključuje vojno vođenje, vojno upravljanje, upravljanje ljudskim potencijalima u vojnoj organizaciji, oblikovanje sustava nagrađivanja ljudskih potencijala vojne organizacije kao i učinkovitost ljudskih potencijala vojne organizacije. Sudjelovao je u nizu projekata koji su se odnosili na unaprjeđenje poslovnih procesa vojne organizacije, kao i razvoj sustava obrazovanja hrvatske vojske.

Mr. ERNEST PLEH (pleher21@gmail.com) pripadnik je slovenske vojske od njenog osnutka. Obnašao je razne dužnosti u slovenskoj vojsci te usporedno pohađao različite razine vojne izobrazbe i civilnog školovanja. Područje

njegovog interesa među ostalim uključuje i rad s mladima radi popularizacije vojnog poziva. Bio je polaznik Ratne škole „Ban Josip Jelačić“ u Republici Hrvatskoj 2020./2021. akademske godine.

Prikaz knjige

Andrija Kozina

Ognjen Romac, *Združene operacije*. Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“, 2020., 173 str. ISBN 978-953-193-173-1

Skripta pod naslovom „Združene operacije“ autora brg Ognjena Romca napisana su na ukupno 173 stranice. Od toga 162 stranice čini izvorni tekst, koji je ilustriran s 33 slike. Namjena je ovih skripata implementirati pojmove i sadržaje združenih operacija u nastavne sadržaje i samu izvedbu nastave o združenim operacijama. Skripta su tako koncipirana da olakšavaju razumijevanje suvremene vojne problematike i prikazuju sve osnove koje su prijeko potrebne za polaznike raznih razina vojne izobrazbe.

Tekst skripata čine predgovor i sedam poglavlja. U *Predgovoru* (str. 8) autor u kratkim crtama objašnjava kome je skripta namijenjena i donosi kratak pregled sadržaja skripata.

Prvom je poglavlju (str. 10 – 12) naslov *Nastanak i razvoj združenih operacija*, a poglavlje je podijeljeno u dva potpoglavlja: *Povećanje složenosti združenih operacija* i *Definicija združenih operacija*. U prvom potpoglavlju autor nam prikazuje kratku povijest združenih operacija od gradova država antičke Grčke, preko Drugog svjetskog rata i na kraju Domovinskog obrambenog rata i objašnjava utjecaj tehnološkog napretka na samo odlučivanje vojnih planera. Autor navodi i primjere iz Domovinskog obrambenog rata: operacije *Maslenica* i *Oluja*. U potpoglavlju *Definicija združenih operacija* određena je definicija združenih operacija koja će se koristiti u ovim skriptima i koja je preuzeta iz Doktrine Oružanih snaga Republike Hrvatske (2016).

Drugo poglavlje (str. 14 – 40) nosi naslov *Osnove združenih operacija*. Poglavlje je podijeljeno na 10 potpoglavlja: *Vojna doktrina, Strateški okvir i instrumenti*

nacionalne moći, Operativno okružje, Razine ratovanja, Operativno umijeće, Manevarski pristup, Okvir za operacije, Značajke združenih i višenacionalnih operacija i Aspekti združenih i višenacionalnih operacija. Autor u ovom poglavlju određuje sam pojam vojne doktrine, što ona predstavlja, od čega se sastoji, po kojim se načelima vodi i što ona zapravo osigurava. Autor je obradio odnose doktrine i politike, kako su one povezane i hijerarhijski odnos između njih. Nadalje, stavio je u odnos doktrinu i različite filozofije zapovijedanja (*Befehlstaktik* – taktika na temelju zapovijedi i *Auftragstaktik* – taktike na temelju misije). Vrlo je jasno objašnjen suodnos doktrine i borbene moći preko konceptualne, moralne i fizičke komponente. Autor je odredio distinktivna obilježja između prirode i karaktera sukoba. Zaključuje da je priroda sukoba nepromjenjiva, a karakter sukoba se razvija i promjenjiv je. Ističe tri kontradikcije u vojnoj doktrini i utjecaj doktrine na interoperabilnost. Isto tako, autor je objasnio strateški okvir i instrumente nacionalne moći (diplomatski/politički instrumenti, informacijski instrumenti, vojni instrumenti i gospodarski instrumenti) te ističe da međunarodna politika uvijek povezuje primjenu nacionalne ili državne moći u međunarodnom političkom sustavu. Autor također objašnjava specifičnosti operativnog okružja, koje obuhvaća fizička područja i čimbenike (zračnu, kopnenu i pomorsku domenu) i informacijsko okružje s kibernetičkim prostorom. Nadalje, definira četiri razine ratovanja (stratešku, vojno-stratešku, operativnu i taktičku) te ističe da ih je vrlo teško točno odrediti. Ističe da su operativna razina i koncept operativnog umijeća postali ključnim komponentama zapadnih vojnih doktrina. U središnjem dijelu ovog poglavlja analizira se okvir za vojne operacije preko temeljnih združenih aktivnosti: oblikovanje operativnog okružja, napadanje protivničke kohezije, zaštita prijateljskih snaga, iskorištavanje prilike i preuzimanje inicijative, održavanje operacija. Nastavlja se dalje objašnjavanjem značajki združenih i višenacionalnih operacija. U završnom dijelu drugog poglavlja autor opisuje 12 načela združenih operacija (jedinstvo napora, koncentracija snaga, ekonomičnost napora, sloboda djelovanja, definiranost ciljeva, prilagodljivost, inicijativa, borbeni duh, iznenađenje, sigurnost, jednostavnost i održavanje morala) te ističe njihovu promjenjivost i primjenu. Poglavlje završava najvažnijim aspektima združenih i višenacionalnih operacija kao što su: civilno-vojna interakcija i civilno-vojna

suradnja, mediji, pravila uporabe sile, maksimiziranje sposobnosti snaga i diplomatska i vojna pitanja iz Allied Joint Doctrine AJP-01(E).

U trećem poglavlju *Strateški okvir za operacije* (str. 40 – 65) autor se usmjerava na dva tematska područja. U prvom tematskom području obrađuje pojmove: *sigurnosno okružje, strateški koncept, političko-vojno sučelje i vojna komponenta strategije*. Svaki navedeni pojam obrazložio je i međusobno povezoao. Ističe da je sigurnosno okružje promjenjivo i teško predvidljivo te da konvencionalna agresija protiv države, iako malo vjerojatna, ostaje mogućnost koju ne treba zanemariti. Za saveznički strateški koncept navodi kako on potvrđuje da je kolektivna obrana još uvijek temeljni kamen NATO saveza. Izlaže viziju da je Savez: u stanju obraniti svoje članice od punog raspona prijetnji, sposoban za upravljanje najzahtjevnijim krizama te bolje surađivati s drugim organizacijama i zemljama u promicanju međunarodne stabilnosti. Autor navodi da vojna strateška razina osigurava vojni savjet za političku razinu, a političke smjernice pretvara u vojne smjernice, tako da strateški zapovjednik može jasno prepoznati vojne strateške ciljeve. Uspješnost vojne strategije ovisi o uravnoteženoj primjeni ciljeva, načina i sredstava (engl. *ends – ways – means*). U daljnjem dijelu teksta navodi se uloga NATO sustava odgovora na krize i od koliko se faza sastoji. Istaknut je NATO proces obrambenog planiranja, koji usklađuje nacionalne i savezničke aktivnosti obrambenog planiranja kroz dogovorene nacionalne, višenacionalne i kolektivne ciljeve u potpori savezničke razine ambicije. Jasno su istaknuti koraci u NATO procesu obrambenog planiranja. Objašnjena je razlika između dva pojma: saveza i koalicije. Autor ističe da upotreba samo vojnih sredstava – iako je bitna – ipak nije dovoljna za rješavanje suvremenih kriza te da suvremene krize zahtijevaju sveobuhvatan pristup međunarodne zajednice i koordinirano djelovanje niza civilnih i vojnih aktera. Nadalje, autor se odlučio pozabaviti rasponom vojnih operacija prema *Allied Joint Doctrine AJP-01(E)*, gdje kroz spektar sukoba objašnjava opseg vojnih operacija.

U drugom tematskom području obrazlaže razlike između glavne operacije i kampanje te definira različite vrste operacija prema vrstama vojnih aktivnosti (ofenzivnih, defenzivnih, stabilizacijskih i omogućujućih). Operacije je podijelio na borbene operacije, operacije odgovora na krize, vojni doprinos potpore miru, vojni doprinos humanitarnoj pomoći, vojni doprinos stabilizaciji i

obnovi, operacije evakuacije civila, operacije izvlačenja, sankcije i embarga te slobode plovidbe i prelijetanja. Prilikom planiranja operacija autor ističe važnost političkog nadzora, usmjeravanja i odobravanja te naglašava važnost planskog procesa kao učinkovitog alata koji uz ostalo može poslužiti i za identificiranje dugoročne interoperabilnosti i održivosti snaga. U zaključnom dijelu poglavlja pod nazivom *Saveznička vojna struktura* obrazložena je važnost NATO snaga brzog odgovora kroz analizu četiri glavna elementa: element za zapovijedanje i nadzor, združene namjenske snage vrlo visoke spremnosti (engl. *Very High Readiness Joint Task Force* - VJTF), početne skupine snaga koje slijede (engl. *Initial Follow On Forces Group* - IFFG) te skupina snaga koje slijede (engl. *Follow-on Forces Group* - FFG).

Četvrto poglavlje (str. 58 - 78) naslovljeno je *Organizacija združenih operacija*. U njemu autor navodi ključne elemente koji su nužni za razumijevanje združenih operacija. Jednostavnom shemom prikazan je utjecaj instrumenata moći na sustave operativnog okružja (PMESII). Autor posebnu pozornost usmjerava na važnost sveobuhvatnog pristupa operativnom okružju, ističući da samo takav pristup pomaže pri lakšem određivanju većine elemenata dizajna operacije tako da zapovjednici i stožeri bolje koriste dostatne resurse za stvaranje željenih učinaka i postizanje ciljeva. U organizaciji snaga autor navodi 11 koraka po kojima se provodi aktivacija i generiranje snaga. Kroz jednostavne slike prikazuje razne oblike strateškog razmještaja (SD) i prihvata, spajanje, daljnji pokret i integraciju (RSOI). U sljedećem potpoglavlju obrazložio je strukturu i organizaciju zapovjedništva združenih namjenskih snaga. Isto tako, jednoznačno su definirani pojmovi kao što su područje interesa, područje odgovornosti, ratište i bojište, borbeni i operativni prostor te razlike između ofenzivnih i defenzivnih operacija. Pojmovi su radi lakše razumljivosti dodatno objašnjeni slikovnim prikazom.

U petom poglavlju (str. 80 - 104) pod nazivom *Provedba združenih operacija* prikazan je način združivanja snaga. Prvo je objašnjeno da zapravo sposobnost bilo kojeg aktera za uporabu sile ili prijetnju silom za postizanje željenog ishoda ovisi o njegovoj volji za djelovanje, njegovu razumijevanju situacije i njegovoj sposobnosti za odlučujuće djelovanje, što je popraćeno slikom *Vojna učinkovitost aktera*. Obrađene su združene funkcije: zapovijedanje i nadzor, obavještajno djelovanje, manevar, vatre, zaštita snaga, informacijske

operacije i održivost, koje omogućuju zapovjedniku i njegovu stožeru vizualizaciju svojih snaga. Objašnjen je ciklus združenog određivanja ciljeva i sam postupak. Isto tako, prikazani su popisi vrste ciljeva: popis združenih ciljeva (JTL), popisi nominiranih ciljeva (TNL), popis prioritiziranih združenih ciljeva (JPTL), popis ograničenih ciljeva (RTL) i popis zaštićenih ciljeva (engl. *No-strike List* - NSL). U završnom dijelu poglavlja objašnjene su etape upravljanja združenim operacijama: provedba operacije, ritam bitke, upravljanje informacijama, zapovijedanje misijom, sloboda djelovanja, procjena napretka, završetak i tranzicija.

U šestom poglavlju pod nazivom *Zapovijedanje i nadzor u združenim operacijama* (str. 106 - 116) autor je težište razmatranja postavio na razine zapovijedanja (vojnu stratešku razinu, operativnu i taktičku, odnosno gransku razinu zapovijedanja), zapovjedne odnose, ovlasti i odgovornosti za svaku od razina na nacionalnoj i savezničkoj razini. Nadalje objašnjava i analizira različite zapovjedne modele, a posebno višenacionalne zapovjedne modele (usporedni zapovjedni model, zapovjedni model vodeće zemlje, potpuno integrirani zapovjedni model i zapovjedni model okvirne zemlje), koje je potkrijepio shematskim prikazima radi lakšeg razumijevanja. Ističe važnost višenacionalnih koordinacija, i to preko dva modela: koordinacija i veza i koordinacijska središta. Pritom ističe da svaki zapovjednik u svakoj koaliciji mora uzeti u obzir mišljenje zapovjednika nacionalnih kontingenata, koji su ključni u donošenju odluka.

U sedmom, posljednjem poglavlju (str. 118 - 124) pod nazivom *Združene operacije u 21. stoljeću* autor stavlja naglasak na porast hibridnih prijetnji. U njemu ističe kako hibridno ratovanje predstavlja vrstu sukoba koji je ozbiljan izazov za konvencionalno vojno promišljanje jer će buduća bojišta u hibridnim ratovima biti na složenom terenu, najvjerojatnije u brzo rastućim gradovima zemalja u razvoju te da će hibridni oblik oružanog sukoba biti visokog i niskog intenziteta. Govoreći o specifičnostima, predviđa kako će sukobi vjerojatno imati višedimenzionalan pristup, snage će biti združenog karaktera, a akteri će, korištenjem suvremenih sustava, imati potpunu sliku bojnog polja. Analizira tri područja: (1) fragmentacije međunarodnog sustava u 1990-im godinama, (2) glavne teorije rata koje su se pojavile u 1990-ima i (3) vjerojatne karakteristike ratovanja u bližoj budućnosti. Posebnu

važnost pridaje protupobunjeničkim operacijama preko: odnosa između pobune i neregularnih sukoba, same protupobunjeničke borbe, obilježja protupobunjeničkih operacija, operacijskog pristupa u protupobunjeničkoj borbi, vojnog doprinosa, vojnih ciljeva, civilno-vojnih pristupa i paradoksa koji se pojavljuju o protupobunjeničkoj borbi. U potpoglavlju *Vojni doprinos stabilizaciji i obnovi* ističe samu njezinu ulogu, a iznosi i načela stabilizacije i obnove. Objašnjava spiralu nestabilnosti, koja se sastoji od: nedostatka sigurnosti, nefunkcioniranja državnih institucija, društvenog raslojavanja i gospodarskog kolapsa. Poglavlje završava detaljnim prikazom sigurnosnih i urbanih združenih operacija preko osnovnih elemenata urbanih operacija, posebnih radnji koje vojne snage moraju poduzeti prema civilima i primjera strategija koje koristi protivnik u urbanom ratovanju.

Ovo su hvalevrijedna skripta koja su uspjela obuhvatiti sve pojmove, načela, faze i postupke koje je potrebno razumjeti o združenim operacijama. Može se prepoznati veliko osobno iskustvo autora stečeno sudjelovanjem u Domovinskom ratu, višenacionalnim operacijama, raznim vježbama i međunarodnim tečajevima. Za izdavanje ovakve literature prijeko je potrebno višegodišnje proučavanje relevantne svjetske i domaće stručne literature i iskustvo u provedbi predavanja o zadanoj tematici. Skripta se mogu preporučiti zapovjednicima i stožerima od taktičke do operativne i strateške razine koji se bave planiranjem različitog spektra operacija. Isto tako, mogu se preporučiti i svim časnicima koji žele nešto više doznati o združenim operacijama kako bi mogli kvalitetno obnašati zapovjedne i stožerne dužnosti u nacionalnim i višenacionalnim zapovjedništvima.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Strategos is an international interdisciplinary journal publishing contributions in English and Croatian. Contributions written in Croatian should have an abstract written in both Croatian and English. Contributions should be written clearly and simply so that they are accessible to readers in different disciplines and to readers for whom English is not their first language. Essential but specialised terms should be explained concisely but not didactically.

Types of Contributions Published

- Original scientific papers
- Scientific reviews
- Preliminary reports
- Professional papers
- Professional reviews
- Other types of contributions, including book reviews, perspectives, opinion articles, commentaries and replies, symposium pieces, interviews and annotated bibliographies.

Manuscript Submission Guidelines

Manuscript Formatting Guide

When preparing the manuscript, it can be most easily formatted by typing the text directly into the Manuscript Formatting Guide (provided on the *Strategos*' website: http://strategos.morh.hr/en_US/). *Strategos* uses the Harvard Referencing System. For details please use the following link: <http://www.imperial.ac.uk/admin-services/library/learning-support/reference-management/harvard-style/>.

Submission

Manuscripts prepared in accordance with the Manuscript Formatting Guide should be submitted directly by e-mail, at editor.strategos@morh.hr. In case this is not possible, manuscripts may also be submitted by regular mail, in electronic format, on CD or DVD.

Forms and declarations

During submission, authors are required to agree to the Statement of Compliance, confirming that the work as submitted has not been published or accepted for publication, nor is being considered for publication elsewhere, either in whole or substantial part; the work is original and all necessary acknowledgements have been made; all authors and relevant institutions have read the submitted version of the manuscript and approve its submission; all persons entitled to authorship have been so included; the work does not violate any copyright or other proprietary rights; the authors have strictly respected scientific methodology regarding citations and quoting sources of other copyright owners; all work conforms to the legal requirements of the country in which it was carried out, and to the ethical requirements of the Committee on Publication Ethics (COPE); and the authors have ensured that the submitted manuscript does not contain (except on the title page) any information that could reveal the identity of the author(s) and compromise the anonymity of the review process. The Statement of Compliance is included within the Manuscript Formatting Guide.

When the manuscript is accepted for publishing in *Strategos*, authors are required to sign the Copyright Assignment form, which is available at the *Strategos*' webpage. The form has to be downloaded and completed before publication.

Review process

All submitted manuscripts will undergo an initial check conducted by the Editorial Board. Those deemed suitable, and assessed as likely to meet the criteria for original scientific papers, scientific reviews, preliminary reports, professional papers or professional reviews will be subject to at least two double-blind peer reviews and professional proofreading service. Other types of contributions, such as book reviews, perspectives, opinion articles, commentaries and replies, symposium pieces, interviews and annotated bibliographies, will undergo Editorial Board review only. Author(s) will be notified of review results within eight weeks.

Suitability for publishing

Strategos will publish any contribution if it falls within the scope of the journal and if it satisfies the necessary criteria for acceptance, as verified by the review process. The final decision is made by the Editor-in-Chief, taking into account the advice of the Editorial Board.

The Editor-in-Chief of *Strategos* makes his/her own independent decisions about publication, has full responsibility for the content, and is ultimately responsible for the quality of all contributions. A rejection based on the outcome of a review process will be backed up by the actual reviews, and a motivation by the Editor-in-Chief.

The Editor-in-Chief reserves the right to refuse any article, whether invited or otherwise, and to make suggestions and/or modifications before publication, particularly to ensure readability standards of the journal.

Contributions that have already been published, as well as those being considered for publication elsewhere, will not be taken into consideration for publishing in *Strategos*. If a manuscript contains, either in whole or in substantial part, already published information or a reprint of a previously published work, the author(s) need to acknowledge that fact in a cover letter to the Editorial Board and explain the reasons for such a duplication of text. If the Editorial Board discovers a case of overlapping or dual publication without a previous acknowledgement on the part of the author(s), the Editorial Board will require the author(s) to provide a detailed explanation in written form. If such an explanation is not provided, or if the Editorial Board find it inadequate, the manuscript will be rejected.

Copy editing

After a contribution has been accepted for publication, *Strategos*' Editorial Board provides detailed advice about formatting. *Strategos*' Editorial Board may also suggest revised titles and adjust the abstracts of articles so the conclusions are accessible to a broad reading audience. The Editorial Board subeditors (copyeditors) ensure overall clarity of text, figures, figure legends and captions.

The Editorial Board shall provide authors of accepted articles with proofs for the correction of printing errors. The proofs shall be returned within 14 days of submittal. The Editorial Board shall not be held responsible for errors which are the result of authors' oversights.

Publication Ethics

The opinions and views set out in the articles are those of the author(s) only and do not necessarily reflect the official opinions and views of any institution.

The Editorial Board shall take reasonable steps to identify and prevent the publication of papers where research misconduct has occurred, including plagiarism, citation manipulation, and data falsification/fabrication, among others. In no case shall the journal or its Editorial Board encourage such misconduct, or knowingly allow such misconduct to take place. In the event that the Editorial Board is made aware of any allegation of research misconduct relating to a published article, the Editorial Board shall follow Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines in dealing with allegations.

The Editor-in-Chief, members of the Editorial Board and reviewers of *Strategos* oblige themselves to keep the content of received manuscripts confidential.

For details, please see our Publication Ethics and Publication Malpractice Statement, on the *Strategos*' website.

